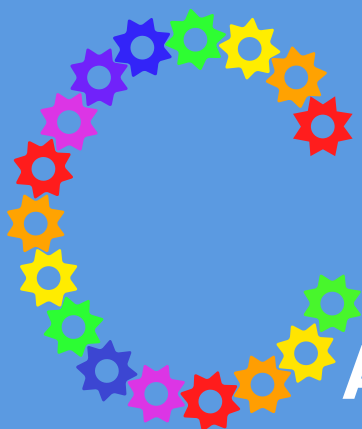

ЧЕНИЧЕСКОТО

АМОУПРАВЛЕНИЕ

Пътеводител

Кой? Какво?

Къде? Кога? Как?

Защо?

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

ПЪТЕВОДИТЕЛ

Кой? Какво?
Къде? Кога? Как?
Защо?

Национално издателство „Аз-буки“
София, 2018

Ученическото самоуправление. Пътеводител

Кой? Какво? Къде? Кога? Как? Защо?

Това издание е създадено по поръчка на Министерството на образованието и науката по инициатива на фондация „Институт за информални иновации“.

Основната му цел е да покаже, че ученическото самоуправление може да бъде лесно и интересно, но само ако в него се включат със своите компетентности всички участници: учениците, учителите, родителите, училищното ръководство, бизнесът, общностите и институциите на местно ниво и структурите на гражданското общество.

Авторите предлагат кратки тематични статии, които могат да се използват като теоретична основа, и практико-приложни модели за създаване и развитие на нови или усъвършенстване на вече съществуващи органи на ученическото самоуправление.

Структурата на изданието позволява то да бъде използвано изцяло или на части в зависимост от потребностите на всеки читател.

Пътеводителят е предназначен за всички деца, ученици и възрастни, които по някакъв начин имат отношение към ученическото самоуправление.

© **Таня Кунчева Желязкова-Тея** – автор

© **Мариана Миткова Банчева** – автор

Предпечат: Национално издателство „Аз-буки“, www.azbuki.bg

© Министерство на образованието и науката

eISBN 978-619-7065-25-1

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	7
ПЪРВА ГЛАВА	
Детско и младежко участие и ученическо самоуправление	11
1. Детско и младежко участие.....	11
2. Ученическото самоуправление	16
3. Равнища на детско участие	23
4. Основни стандарти за детско участие.....	26
5. Децата като партньори при реализиране на социалната промяна.....	31
ВТОРА ГЛАВА	
Съучастници в ученическото самоуправление	35
1. Учениците.....	36
2. Учителите	39
2.1. Класният ръководител.....	42
2.2. Педагогическият съветник.....	48
2.3. Педагогическият съвет	53
3. Директорът	56
4. Родителите	64
5. Местните институции, общественици, медии	67
6. Бизнесът.....	71
7. Структурите на гражданското общество	74
ТРЕТА ГЛАВА	
Доброто ученическо самоуправление	77
1. Подходи и модели на ученическото самоуправление.....	74
2. Проекти и програми за ученическо самоуправление	82
3. Оценяване на ученическото самоуправление	88
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА	
Равнища на ученическото самоуправление	92
1. Ученическото самоуправление в паралелката	93
2. Ученическото самоуправление в училището	99
3. Детското и младежкото участие извън училището.....	105

ПЕТА ГЛАВА

Примерни дейности за ученическото самоуправление.....	112
1. Учебна, трудова и организационна дейност	113
2. Културни, информационни и творчески дейности	118
3. Спорт, здраве и отдих	124

ШЕСТА ГЛАВА

Как учениците се самоуправляват по света и у нас?	128
1. Ученическото самоуправление по света – Австралия, Австрия, Великобритания, Германия, Дания, Израел, Европа, Русия, САЩ, Северна Ирландия и Уелс.....	128
2. Ученическото самоуправление в България	149

Заклучение.....	154
------------------------	------------

Приложения	156
-------------------------	------------

Терминологичен речник	203
------------------------------------	------------

Литература	207
-------------------------	------------

Резюме на английски език.....	212
--------------------------------------	------------

Справка за авторския екип.....	213
---------------------------------------	------------

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторският екип на изданието изразява своята благодарност на:

- народните представители от Комисията по образованието и науката в 43-ото народно събрание с председател Милена Дамянова, че се вслушаха в Апела на инициативната група от над 27 фондации и сдружения от цялата страна за развитие на **ученическото самоуправление на всички нива в училището** – паралелка, училищни етапи, училище; **определяне на правилата на ученическото самоуправление в правилника на училището по предложение на учениците и използване на часа на класа за изява на ученическото самоуправление;**
- Министерството на образованието и науката, Държавната агенция за закрила на детето и Представителството на УНИЦЕФ за България за подкрепа на инициативата на неправителствените организации;
- Синдиката на българските учители и другите социални партньори в лицето на национално представителните работодателски организации за оказаното съдействие;
- инициативната група от неправителствени организации, които подготвиха предложенията за Законопроекта за училищното и предучилищното образование;
- членовете на Работната група в Министерството на образованието и науката, която изготви проекта на Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, в която е включено специално приложение за създаване и функциониране на ученически съвети на всички равнища;
- деятелите на столичното образование Ваня Кастрева, Малина Едрева и Нина Чанева за смелостта да подкрепят новата инициатива за разширяване полето на ученическото самоуправление;
- гл. ас. д-р Илиян Ризов – преподавател в ШУ „Епископ Константин Преславски“ и председател на сдружение „Съучастие“ – Варна, за участието му в авторския екип по време на предварителната концептуална фаза на изданието;
- доц. д-р Антоанета Тотоманова – зам.-директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, и Ваня Грашкина – директор на

Националния център за информация и документация, за предоставените библиографски източници;

- Издателство „Аз-буки“ за прекрасния вид, в който това издание достига до читателите.

Авторите на Пътеводителя поднасят своите специални благодарности на рецензентите д-р Мая Падешка и д-р Бисерка Михалева за насърчителните оценки и оригиналните предложения за продължаване на работата ни в теоретична и практико-приложна насока.

ВЪВЕДЕНИЕ

Живеем в сложно, противоречиво и непредсказуемо време. Новият XXI в. стремглаво си проправя път, носейки със себе си изненади за всички, които имат шанса, съдбата и мисията да го живеят.

За поколението, което не познава друга реалност, децата и младежите, родени в първите две десетилетия на този век, той е носител на много възможности, породени от бурното развитие на електронните технологии.

За щастливците, родени в края на миналия XX в., но станали родители в настоящия XXI в., той провокира да се превърнат в родители от нов тип – суперкомуникативни, активни и взискателни към света около себе си, настояващи за най-доброто за децата си.

За работещите днес в българското училище хора от различни поколения (директори, учители, класни ръководители) новият век донесе необходимостта от постоянно търсене на нетрадиционни методи и подходи за работа с електронизираното поколение деца и ученици, имащи принципно нови способности.

За навлезлите през последното десетилетие управляващи на местно общинско ниво този век донесе повишеното очакване на децата и младите хора, живеещи в общината, от повече и по-качествени услуги, за да останат и да живеят в крак с новото време.

За представителите на местния бизнес от второто десетилетие на настоящия век се породи необходимостта да открият ефективни пътища за привличане на своите бъдещи работници и служители още от ученическата скамейка.

За многобройните неправителствени организации, създадени от потребността на времето и по инициатива на активни граждани, погледът към Европа 2020 ги насочи към активното включване на децата, учениците и младите хора в доброволни граждански инициативи, чрез които те развиват своите компетентности по пътя на неформалното обучение и информалното учене.

Но всички изброени представители на различните социални или професионални общности вече много трудно ще реализират своите дейности без активното съучастие на децата и учениците, към които са насочени основните им грижи в процесите, свързани с тяхното собствено образование, възпитание и развитие. Това съучастие би могло да се реализира по различни начини и с различни средства. Съществува обаче едно сигурно средство, което гарантира успех на всички съучастници, и то се нарича „ученическо самоупра-

вление“⁴. На него е посветен наръчникът, който създадохме, за да покажем, че ученическото самоуправление не само е лесно, но е и интересно.

Нашият авторски екип тръгна от дълбокото противоречие, поддържано с десетилетия, между задачата да се образова и възпитава младо поколение от нов тип, готово да се реализира социално и професионално в съответствие с най-съвременните потребности на обществото, и провеждането на образователния и възпитателния процес без активното участие на самите обучавани и възпитавани деца и ученици. Вече са явни многобройните негативни тенденции, до които доведе това противоречие, особено с тенденцията за отчуждаване на младите хора от училището като институция, създадена специално за тях.

Съвсем навременно се появи промяната в нормативната база за системата на училищното образование, в която бяха разширени правата на децата и учениците не просто да бъдат зачитани като активни участници в образователния процес, но и да „участват в училищния живот и в организационното развитие на училището чрез различни форми на ученическо самоуправление на ниво паралелка и училище, определени с правилника на училището по предложение на учениците“ (17, чл. 171, ал.2).

Дадената нова възможност за ученическо самоуправление на всички нива в училището – от паралелката, през випуска, до общоучилищното ниво – завари всички участници в училищната общност без нужната цялостна информационна обезпеченост, съвременна методическа подкрепа и с откъслечен опит на местно ниво. Породи се проблемът: какво трябва да направят всички, от които това зависи, че ученическото самоуправление да се случва – навсякъде и на всички нива.

Ние си поставихме за цел да покажем в не особено голям обем: важноста на ученическото самоуправление, ползите за всички съучастници в него и лекотата, с която то може да се организира и реализира. Ако приемем, че основният обект, на който е посветено изданието, е ученическото самоуправление, то нашият фокус е насочен към следния предмет: да покажем особеностите на ученическото самоуправление, като обединителен център за съвместна дейност на всички съучастници в него, за гарантиране на правото на децата и учениците да бъдат активни субекти в живота на училищната общност.

Пред нас стояха няколко задачи.

1. Да покажем на какви теоретични, методологични, правни и документални основи стои ученическото самоуправление.
2. Да разкрием мястото и ролята на всички съучастници в ученическото самоуправление.
3. Да предложим конкретни практико-приложни форми и методи за организиране на ученическото самоуправление.

Ние знаем, че този наръчник не се появява на празно място. В много училища има натрупан добър опит. Но няма опит във всички училища. Развито е ученическото самоуправление на училищно ниво. Но го няма на всички нива

– не е слязло до нивото на отделната паралелка. Затова се постаряхме да представим ученическото самоуправление в неговата цялост.

Философският фундамент на нашата разработка е трансформиране на фундаменталната същност на училището от **институция ЗА учениците** (всичко се прави в тяхно име, но изцяло от възрастните) в **институция НА учениците** (всичко да се прави с тяхно участие) чрез **ученическото самоуправление**.

Избрахме функционално-ролевата структура, за да покажем мястото на широк кръг хора, като представители на различни професионални общности, без чието участие ученическото самоуправление не би могло да се случи. Защото училищната общност е своеобразен минимодел на обществото и неговите основни структури – държавата, частния бизнес, неправителствения трети сектор на гражданските организации. Освен това училището е основното поле за реализацията на т.нар. „образователна триада“ – на формалното образование, неформалното обучение и информалното учене. Дефинициите на трите термина са дадени в терминологичния речник към изданието. За мястото и ролята на всички действащи лица в тази триада вижте *Приложение 1*.

Същевременно, запазвайки научноизследователския и практико-приложния характер на изданието, разработихме наръчника в отделни статии, за да може всеки да намери това, което го интересува, като нашият приоритет беше поставен върху практическата приложимост на всичко, свързано с ученическото самоуправление.

В първа глава се въвеждат термините за детско участие и ученическо самоуправление и са посочени равнищата и стандартите за участието на децата като партньори при реализиране на социалната промяна.

Втора глава показва кои са съучастниците в ученическото самоуправление и каква е тяхната роля за неговото организиране и реализиране.

Трета глава предлага подходи и модели за добро самоуправление.

Четвърта глава е посветена на равнищата на ученическото самоуправление.

Пета глава съдържа примерни дейности на ученическо самоуправление в няколко основни направления: учебна, трудова и организационна дейност, културни, информационни и творчески дейности, спорт, здраве и отдих.

Шеста глава представя световния опит за ученическо самоуправление, който е допълнен с примери от България.

В заключението сме направили налагащите се изводи и сме отправили необходимите препоръки за бъдещото развитие на ученическото самоуправление.

В приложенията сме извели всичко важно и необходимо за процеса на ученическото самоуправление, което би утежило основния текст и би нарушило неговата логика.

Настоящото издание разполага с необходимия справочен апарат: литература по темата (използвана и препоръчителна), терминологичен речник, резюме на английски език, справка за авторския екип.

По време на работата си над наръчника констатирахме сериозно отсъствие на български теоретични изследвания (в други страни се намират такива) върху ученическото самоуправление, като съществен елемент от информалното учене не само на децата и учениците, но и на тяхното взаимодействие с всички подкрепящи, или както ние ги наричаме – съучастващи в този процес.

Поради характера на настоящото издание ние се фокусирахме върху практическите аспекти на ученическото самоуправление, като опишем и обобщим натрупания досега положителен опит. Но бихме искали да обърнем вниманието на изследователите, анализаторите, дипломантите и докторантите от хуманитарните дисциплини, че ученическото самоуправление очаква и своето теоретично осмисляне.

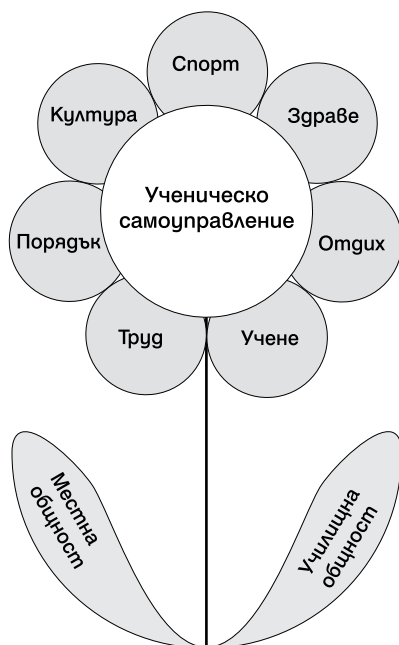
Това, че говорим за нови практики на детско участие и ученическо самоуправление през второто десетилетие на ХХІ в., не означава, че не го е имало, че то няма история и постижения, които могат да бъдат полезни и днес.

Авторският екип ще приеме с благодарност всички бележки, добронамерени препоръки и предложения за усъвършенстване на съдържанието при следващи издания.

Това издание е плод на подкрепата на Министерството на образованието и науката на инициативата на фондация „Институт за информални иновации“ (ИИИ) за реализация на проекта „Наръчник за ученическото самоуправление“.

Авторският екип, представен в края на изданието, изразява своята благодарност към всички, без чието решение, съдействие и подкрепа „Ученическото самоуправление. Пътеводител. Кой? Какво? Къде? Кога? Как? Защо?“ нямаше да бъде факт! Всички те видяха своята роля и мисия за разгръщане на ученическото самоуправление като най-достъпното средство за подкрепа на инициативността, активността и гражданската позиция на децата и учениците от най-ранна възраст. Защото ученическото самоуправление е истинското гражданско образование в действие.

Т. Желязкова-Тея
координатор на Проекта

*Цветето на ученическото самоуправление**

ПЪРВА ГЛАВА

ДЕТСКО И МЛАДЕЖКО УЧАСТИЕ И УЧЕНИЧЕСКО САМОУПРАВЛЕНИЕ

1.1. ДЕТСКО И МЛАДЕЖКО УЧАСТИЕ

„Образованието може да бъде или инструмент за подпомагане на интеграцията на младото поколение към логиката и рамката на настоящата система за постигане на конформизъм, или може да стане сфера за практикуване на свобода, средство, чрез което младите хора могат да развият критично и творческо отношение и поведение към реалността и да открият как могат да участват в трансформацията на своя свят.“

Пауло Фрейре

Живеем в свят, в който динамиката на отношенията, наситеността с информация и едновременното съществуване на различни паралелни парадигми в сферата на политиката, икономиката и обществените отношения е огромна. Дори в образованието постоянната промяна вече е константа. Лутайки се между това да търсим и отстояваме смисъла в процеса на учене и да отговорим на нормативните повели, често губим сили и перспектива.

* Композиция – Т. Желязкова-Тее

И забравяме, че въпреки трудностите, които създават децата и младите хора, те остават за възрастните силен източник на вдъхновение и на връзка с актуалните теми в техния свят.

За това и те не могат да не бъдат главните лица, когато говорим за детското и младежкото участие. С оглед на това да се облекчи текстът от много определения, правим уточнение, че ще се използва понятието детско участие. Това е свързано с член 1 от Конвенцията за правата на детето – „дете“ означава всяко човешко същество на възраст под 18 години. Тъй като Пътеводителят е предназначен за училището, разширяваме използваното понятие „детско участие“ за всички ученици, обхванати в училищното образование.

Детското участие, като право, е регламентирано в член 12 на Конвенцията на ООН за правата на детето. С него са свързани и много други ключови права, за които ще стане дума в края на тази тема. Основни елементи и същностни характеристики на детското участие са:

- възможността детето да формира свои собствени възгледи, да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето;
- информирано и доброволно включване на детето във всякакви форми, в които се обсъждат въпроси, които го засягат пряко или косвено или в които се реализират инициативи от значение за развитието и израстването на детето;
- изслушване и изразяване на лично мнение по всички въпроси, които го засягат, като неговото мнение трябва да бъде взето предвид със съответната дължима тежест.

Позоваването на Конвенцията и на правата на детето често не се приема еднозначно положително в българската образователна практика. Това се дължи на голямата фиксация на тази проблематика през последните 18 – 20 г., когато усилено се въведе законодателството, свързано с правата на детето. Но е важно да не се забравя, че значими философи и педагози са поставяли точно същите постулати в педагогиката още преди векове.

Педагогическите възгледи на Ян Коменски (1592 – 1670) са свързани с поставянето във фокуса на педагогиката на основни принципи, които са валидни и до днес в обучението и възпитанието. Някои от тях имат връзка и с темата на настоящия Пътеводител:

- за смисъла за интегриране на емоционалната, сензорно-моторната, интелектуалната и говорната активност;
- за активната роля на ученика;
- за създаване на училище на „всеобщата мъдрост“ и „работилница за човещина“ – достъпно, желано, с предразполагаща обстановка, завладяно

от положителни емоции, разбирателство и хармония във взаимоотношенията между учители и ученици;

- за проблемния характер и оптималния избор на методите на обучение и интегрирането им във форми на обучение, които правят училището „прекрасна прелюдия към живота“;
- за нуждата от добри примери и образци, които учениците да следват;
- за използването на играта в класната стая и в извънкласните дейности като органичен компонент на организацията на училищното образование.

Швейцарският педагог, философ и хуманист Йохан Песталоци (1746 – 1827) поставя в центъра на обучението любовта и доверието между учителя и ученика и по този начин залага традициите в хуманистичната педагогика. Той защитава правото на децата да се развиват постепенно, в съответствие с особеностите на средата, в която живеят, и най-вече – правото на децата да бъдат щастливи.

Д-р Мария Монтесори (1870 – 1952) определя своя метод като основан на свободния избор на детето в предварително подготвена и подкрепяща среда. Тя обръща внимание, че свободата и дисциплината са двете страни, свързани със свободата на избор на детето, който може да бъде проявяван конструктивно в правилно организирана среда и с насочването на всеотдаен професионално подготвен учител.

Монтесори базира възпитателния си подход на човешкото развитие, а не на теориите за възпитанието, като основен аспект в нейния подход стои дълбокото, искрено, истинско уважение на детето. Философията на обучението се свързва с осигуряване на възможност за избор в структурирана среда, осигуряваща на детето преживявания, валидиращи индивидуалното му себезграждане като част от процеса на развитието на социалните аспекти на личността.

Друг важен аспект от нейния подход е разбирането, че едно дете може да знае как да направи нещо, което друго дете може да не знае. Работейки заедно, детето, което знае, помага ненаатрапливо на детето, което не знае. Мария Монтесори формулира и следните принципи, които имат съществено значение при организирането на всякакви форми на съвместна работа между децата.

1. Децата се групират спонтанно. Дори децата в предучилищна възраст, с известна помощ от възрастния, могат да работят по даден проект със свои връстници, избрани според интереса и познанията на всяко дете. В този процес всеки може да допринесе със своите силни страни. Дейностите в малки групи обикновено включват известно проучване (имат нужда от някого, който е добър в проучванията), те може да включват писането на доклад (имат нужда от някого, който е добър в писането), а докладът може да има нужда от илюстрации (трябва някой, който рисува добре) и т.н. Така децата постепенно опознават силните страни и предизвикателствата за връстниците си и сфор-

мират работните си групи по подходящ начин. В този процес те се научават да работят в сътрудничество помежду си, научават се да извисяват собствените си желания за по-добър резултат на групата.

2. Децата се движат от интелектуално любопитство. Задачите, които им поставяме, трябва да бъдат предизвикателни и интересни за самите тях.

Този принцип е илюстрация на тезата на Лев Виготски за „зоната на близко развитие“, с която се свързва смисълът на организираното обучение на децата. Тази зона представлява разстоянието между реалното ниво на развитие – наличния потенциал на децата да се справят сами – и техните възможности да постигнат нещо ново в сътрудничество със своите родители, учители или връстници.

Януш Корчак (1879 – 1942) е педагог, работещ за признаване правата на децата. Като директор на сиропиталище, сформира детски другарски съд, с помощта на който децата сами решават проблемите си, освен това имат право да изправят пред съда дори възпитателите си. Корчак овластява и се доверява на децата и младежите, за които се грижи, като им възлага за управление въпросите, свързани с дисциплината, персонализира отговорността при изпълнение на най-трудните задачи, за да научи децата на отговорност.

В организираните от Корчак институции на практика се реализира концепцията за самоуправляващите се общества със собствени институции, като парламент, съд, вестник, система за дежурства и др.

Корчак е привърженик на детската еманципация, на правото на децата на избор и зачитане на правата им. В домовете, управлявани от Корчак, се прилагат принципите на самоуправлението, в което участват еднакво децата и възрастните. Ключови елементи в концепцията на Корчак са и:

- отричане на насилието, произтичащо от разликата във възрастта или служебното и социалното положение;
- идеята за интерактивните методи;
- принципът, че възпитателният процес трябва да отчита индивидуалността на всяко дете;
- вярата, че детето най-добре знае нуждите си, мечтите и емоциите, следователно би трябвало да има правото възрастните да зачитат неговото мнение;
- признаване на детето правото на уважение, незнание и неуспехи, лично пространство, собствено мнение и собственост.

Бразилският педагог Пауло Фрейре (1921 – 1997) има подобни възгледи относно демокрацията в училище и теорията за диалога като основа на изграждане на увереността на детето в себе си, което го прави способно да дава своя принос за развитието на себе си и на другите.

През 1923 г. Селестен Френе (1896 – 1966) използва подхода за насърчаване на изявата на учениците да създават текстове и да ги публикуват в училищ-

ни вестници. На децата е поверена цялата работа – те сами съставят работите си, дискутират и редактират групово, преди да ги представят, излизат редовно от класната стая и участват в междуучилищни обмени.

По тези начини децата се учат да носят отговорност за своята работа и за цялата общност чрез използване на демократично самоуправление.

Дори само този кратък преглед на позициите на големи фигури в педагогиката ни дава информация защо детското участие е толкова важен елемент от общата рамка за подкрепа на развитието на детето. Преминавайки през тях, стават очевидни значими и за съвременността ценности, формулирани като цели или компетентности в различни национални документи. Нещо повече – стават видими основите, без които никакво обучение и развитие не биха били възможни: това са обичта, доверието, уважението и грижата на възрастния в процеса на подкрепа на детето в търсене на себе си и на смисъла – в ученето и в живота.

Защото само когато истинските ценности са част от процеса на човешко взаимодействие между възрастния и детето, може да се получи алхимичният елемент, от който всеки да черпи сила и мъдрост.

Поглеждайки през тази призма, следва да бъдат разбирани и интегрирани с детското участие и следните значими права на детето от Конвенцията.

Член 13 – право на свобода на изразяване на мнение.

Това право включва свободата да търси, получава и предава информация и идеи от всякакъв вид независимо от границите в устна, писмена, печатна форма или под формата на изкуство, или чрез каквито и да са други информационни средства по избор на детето.

Член 15 – правото на детето на свобода на сдружаване и на мирни събрания.

Не може да се налагат никакви ограничения върху упражняването на тези права, освен наложените в съответствие със закона от гледна точка на националната сигурност или обществената безопасност.

Член 29 – образованието на детето трябва да бъде насочено към:

- а) развитието на личността на детето, на неговите таланти, умствени и физически способности до най-пълния им потенциал;
- б) развитието на зачитането на човешките права и основните свободи и на принципите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации;
- в) развитието на чувството на уважение към родителите на детето, към неговата собствена културна самоличност, език и ценности, към националните ценности на страната, в която детето живее, на страната, от която то произхожда, и на цивилизации, различни от неговата собствена;
- г) подготовката на детето за отговорен живот в свободно общество в духа на разбирателство, мир и толерантност, равенство между половете и дружба между всички народи, етнически, национални и религиозни групи и ко-

ренно население; д) развитието на чувството на уважение към природната среда.

Всички идеи, предложения и насоки, включение в това издание, дават отправни точки, от които всеки заинтересован възрастен може да започне или доразвие политики и практики в училище за активно ангажиране на децата и младите хора. Защото участието на децата и младите хора има широко влияние върху детското развитие, ученето, социализирането и благополучието на децата и младите хора.

Ученическото самоуправление може да бъде сведено до формални структури, но може да се превърне и в истински механизъм, чрез който гласовете на децата и младите хора да бъдат изявени, да бъде насърчено осъзнаването на конкретните дарби на всяко дете, да се даде възможност на всяко дете да има принос в развитието на общностите, от които е част, да осъзнава собствения си уникален потенциал, да взема решения, които поддържат уникалния път на развитие на всяка личност и общност.

Литература: 11, 19, 20, 21, 22, 35, 37, 59, 63, 65, 70.

М. Банчева

1.2. УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

„Задачата на ученическото самоуправление е да претвори разпръснатата ученическа среда в цялостен организъм, в който всеки ученик е свикнал с добросъвестното изпълнение на определена обществена функция.“

С. И. Хесен

Понятието „самоуправление“ за първи път е използвано в Англия след Английската гражданска война в края на XVII в. То се е употребявало и по време на Великата френска революция от края на XVIII в. във връзка с местното самоуправление. Влизането на термина в научен оборот се свързва с основателя на теорията на социалната държава Лоренц фон Щайн (1815 – 1890) – немски учен и политик, който свързва местното самоуправление с възможността за участие на гражданите в управлението на държавата.

Способността да управляваш себе си и своите дела, е най-краткото определение на термина „самоуправление“. Според теорията на социалното управление самоуправлението е комплекс от самоорганизация, самодейност и саморегулация. Това означава самостоятелен избор на целите, самостоятелно поставяне на задачите за тяхното постигане и самостоятелно организиране на дейностите, произтичащи от тях. Но всичко това се реализира при запазване на взаимодействието с хоризонталните и вертикалните структури, от които самоуправлението зависи.

„Самоуправление“ е сложна дума, образувана от други две – „самостоятелно“ и „управление“. Самоуправлението може да се разглежда през призмата на различни гледни точки:

- социологическа – регулиране на обществените отношения;
- психологическа – фактор за развитието на личността и групата;
- педагогическа – решение на учебно-възпитателни задачи пред учениците и учителите.

За ученическото самоуправление в училище от особено значение е педагогическата гледна точка към самоуправлението. Ученическото самоуправление е организирана форма на детско участие с произтичащите от това права, задължения и отговорности. Отношението между понятията „детско участие“ и „ученическо самоуправление“ е като между род и вид, поради което не следва те да се употребяват като синоними.

Има и още една много съществена разлика между детското участие и ученическото самоуправление. Детското участие обхваща както защитата на индивидуалните права, така и защитата на колективните права на децата/учениците. Но защита на колективни права няма как да се осъществи само с детско участие. Поради това в рамките на детското участие се появява като задължителна компонента ученическото самоуправление, чрез което единствено са възможни упражняването и защитата на колективните права на децата/учениците.

Едно е да „участваш“, друго е да се самоуправляваш. Едно е да се ползваш от индивидуални права, друго е да формираш механизъм на ученическо самоуправление на всички нива (паралелка, клас, училищен етап, училище, училищна общност, извънучилищна среда) за защита на колективни права.

Най-важните елементи от дефиницията на ученическото самоуправление са свързани със:

- форма за реализация на правото на децата/учениците да участват в управлението на училището;
- участие на децата/учениците при решаване на въпросите за организацията на учебно-възпитателния процес заедно с педагогическия и административния персонал на училището;
- право на децата/учениците да се отчита и зачита тяхното мнение в управлението и самоуправлението на училището.

Тези права са регламентирани в чл. 171 и други от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) и ръководството на училището е задължено да предостави на децата/учениците възможността да се ползват от тези права, като създава необходимите условия за тяхната реализация.

В системата на ученическото самоуправление в училището могат да съществуват няколко равнища, разгледани в четвърта глава на Пътеводителя,

както и различни органи на ученическо самоуправление: ученически съвети на паралелките, класовете и образователните етапи, общоучилищен ученически съвет, детски/ученически/младежки парламент и др.

Не бива да се смесват понятията, термините и практиките на училищното самоуправление и ученическото самоуправление. Ученическото самоуправление е съществена част от самоуправлението на училището и като такава, има своите специфики, закономерности и форми на проявление.

Необходимо е също така да се прави разлика между формите на ученическото самоуправление в училището и детските и ученическите обединения, създавани от самите тях или от възрастни с тяхно участие на основата на общност на интересите, но в рамките на нестопански организации, учредени от възрастни съгласно Закона за юридическите лица с нестопанска цел.

Ученическото самоуправление има следните *особености*:

- представлява една от формите (демократична) за организация на живота на децата;
- дава възможност за реализиране на определени управленски функции в рамките на делегирана власт и отговорности;
- възниква с появата на значима обща цел на паралелката, класа или училището, като цяло, със социална насоченост;
- предоставя самостоятелност на децата/учениците при приемането и реализирането на техните решения;
- социализира децата/учениците чрез съпричастността им към събитията около тях и отговорността им за тези събития.

Ученическото самоуправление е част от образованието, като национален приоритет, и е обвързано с предвидените в чл. 3 ал. 2 на ЗПУО принципи:

- *ориентираност към интереса и мотивацията* на детето/ученика, към възрастовите и социалните промени в живота му, към способността му да прилага усвоените компетентности на практика чрез ученическото самоуправление;
- *равен достъп* до ученическото самоуправление и приобщаване на всяко дете и на всеки ученик;
- *равнопоставеност* и недопускане на дискриминация при осъществяване на ученическото самоуправление;
- *хуманизъм и толерантност* във всички дейности на ученическото самоуправление;
- съхраняване на *културното многообразие* чрез формите и средствата на ученическото самоуправление;
- *иновативност и ефективност* в организацията на ученическото самоуправление;
- *прозрачност* на ученическото самоуправление и предвидимост на неговото развитие;

- *автономия* за провеждане на ученическото самоуправление;
- *ангажираност* на държавата, общините и юридическите лица с нестопанска цел, работодателите, родителите и други заинтересовани страни и диалог между тях по въпросите на ученическото самоуправление.

Към тези принципи ще добавим и принципите на хуманистичната педагогика за уникалността на човека и неговото право на самореализация, за отстояване на неговите права и свободи:

- *демократично* провеждане на всички дейности на ученическото самоуправление;
- отстояване на *законността* при създаване на местните нормативни актове, свързани с ученическото самоуправление;
- *целесъобразност* на всички действия, свързани с ученическото самоуправление;
- *самостоятелно* определяне на реда за функциониране на ученическото самоуправление, когато това не засяга компетентността на другите управляващи структури в училището;
- *изборност и приемственост* на членовете в управителните органи на ученическото самоуправление;
- *представителство* на интересите на всички деца/ученици чрез избраните от тях ръководни органи на ученическото самоуправление;
- *доброволно обединяване* в органите за ученическо самоуправление за съвместно решаване на всички въпроси на ученическия живот в училище и през свободното време;
- *системно взаимодействие* между всички структури и равнища на ученическото самоуправление.

„От позициите на системния подход ученическото самоуправление се явява компонента на по-широки и открити системи – възпитателната система и управленската система на училището – и едновременно трябва да бъде проектирано като самостоятелна система със своя структура и функции“ (50, 108).

Характерни черти на ученическото самоуправление:

- управление – специално създавани органи на ученическото самоуправление;
- участници – децата и учениците и техните паралелки и класове;
- механизъм на ученическото самоуправление и неговата система функционират като част от управлението на училището;
- основа за развитието на ученическото самоуправление са паралелките и активността на децата/учениците;
- насоченост на дейността – интересите на децата и учениците;
- методи на работа – мотивация, комуникация, работа в екип, стремеж към успех, лична и обществена заинтересованост, убеждение и много други.

Фактори, които влияят на ученическото самоуправление:

- външните условия – обществената среда на местно и национално ниво;

- усъвършенстването на нормативната база на ниво законодателство и вътрешните нормативни документи в училището;
- характерът на съвместната дейност, която трябва да се организира;
- постоянното самообучение и обучение на ученическите съвети;
- стилът на педагогическа подкрепа от страна на възрастните.

Необходими условия за формиране на ученическото самоуправление:

- доброволно участие на децата/учениците в различните форми на самоуправление;
- разнообразие на формите на управление в паралелките, класовете и училището, които дават възможност за творческа изява на общественополезната дейност на децата/учениците;
- координация на различните нива на ученическото самоуправление в училището за осигуряване на творческо сътрудничество между тях и включване на по-голям брой деца и ученици в изборните ръководни органи на всички нива;
- осъществяване на пряка връзка на ученическото самоуправление с учебната дейност и свободното време на децата и учениците.

Компетентностите, които се развиват чрез ученическото самоуправление, са част от ключовите компетентности въобще – личностни, социални, граждански, емоционални.

Ефективно и конструктивно взаимодействие:

- лична инициатива, самоувереност и отговорност;
- зачитане на различни мнения или убеждения, сътрудничество и съпричастност;
- способност за разбиране на собствените емоции и тези на другите хора, межкултурни умения и разрешаване на конфликти;
- общуване и слушане, гъвкавост и приспособимост.

Социалноотговорно поведение:

- зачитане на другите хора и техните права, недопускане на дискриминация;
- стремеж към справедливост и демократичност, солидарност;
- чувство за принадлежност, зачитане на правилата и участие в обществения живот.

Критично мислене:

- откриване на знания и използване на източници на информация, творчество;
- умения за анализиране и обосноваване, оценяване на различни гледни точки;
- задаване на въпроси и вземане на разумни решения;
- разбиране на съвременния свят (8, 4).

Критерии за оценяване на ефективността на ученическото самоуправление:

- натрупаният социален опит от децата/учениците;

- отношенията между децата/учениците в паралелката;
- степен на постигане на поставените цели на самоуправлението.

Законодателните гаранции за ученическото самоуправление в училището произтичат от пакет международни и национални правни актове.

- Всеобща декларация за правата на човека – статия 20.
- Конвенция за правата на детето на ООН – чл. 13 ал. 1.
- Комитет на ООН по правата на детето: децата не губят човешките си права поради това, че минават през училищните враги.
- Конституция на Република България – член 39, 44 и 57.
- Закон за закрила на детето: всяко дете има право свободно да изразява мнение по всички въпроси от свой интерес.
- Национална стратегия за детето 2008 – 2018 г.: на децата трябва да се предоставя реално пространство за участие както в органите на управление на училището, така и в типично детски форуми, в които могат да развиват умения за общуване, социални компетентности и ангажираност.
- Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) – чл. 92 ал. 2; чл. 171 ал. 1 т. 2, 10, 11, 12 и ал. 2; чл. 267 ал. 2. Тук самоуправлението е представено като форма на управление на училището и възможност за влияние върху политиката му чрез собствена активност на децата и учениците и участие при приемането на решения от ръководната администрация.
- Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, обн. – ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г., издадена от министъра на образованието и науката като държавен образователен стандарт: чл. 4 ал. 2 т. д; чл. 6 ал. 2 т. 1; чл. 11 ал. 2; чл. 17 ал. 1 т. 1; чл. 17 ал. 2; Приложение 1 – социална среда; Приложение 5, бел. 2; Приложение 6. Приложение 6 от наредбата за „Рамкови изисквания за създаване и функциониране на ученически съвети“ е *Приложение 16* към настоящото издание.
- Други нормативни актове, които имат отношение към ученическото самоуправление в училището, подробно са разгледани в тема 2.3.

Прегледът на наличната литература за ученическото самоуправление показва, от една страна, изключителната сериозност и важност на проблема за неговото отстояване, създаване и реализиране, а от друга страна – липсата на достатъчно отчетливи теоретични разработки за неговите същностни характеристики и специфики в проявленията му. Наличните ръководства за ученическото самоуправление развиват практико-приложната му част, но те го разглеждат през различни цели и съответно го представят като отделни фрагменти от неговата цялост.

- Ученическо самоуправление. Сборник със съставители Румен Вълчев и Маргарита Станкова от 1999 г., който по-подробно сме представили в

тема 6.2, е свързан с началото на ученическото самоуправление при новите демократични условия в България.

- Насоки за насърчаване на детското участие. Ръководство за експерти, работещи с детски съвети, създадено по проект на фондация „Партньори – България“ през 2015 г. Проектът е осъществен в партньорство с УНИЦЕФ – България, Държавната агенция за закрила на детето и с подкрепата на Министерството на образованието и науката в 8 общини – Монтана, Вършец, Сливен, Нова Загора, Котел, Твърдица, Благоевград и Гоце Делчев. Един от резултатите на този проект е, че децата не желаят да участват в инициативи, измислени и организирани от възрастните. Те искат да имат възможността да организират свои инициативи. Това ръководство е ценно заради разписването на нивата на ученическо самоуправление, които се подразбират по необходимост (общинско, областно и национално), но все още не са обвързани с равнищата на ученическото самоуправление в училището, предвидени в ЗПУО.
- Ученическото самоуправление и училищната демокрация, издание на НАЦИД от 2016 г., представя международния опит в тази насока.
- Наръчник за ученици. Министерство на младежта и спорта, 2017 г. Изданието е изцяло преведено без адаптация от наръчник за ученици на Организационното бюро на Европейските ученически съюзи (The Organising Bureau of European School Student Unions – OBESSU). То е ценно заради директните съвети към учениците и може да им бъде помощник в конкретни действия, които ние сме набелязали в настоящия Пътеводител.

Видно е, че има необходимост от сериозна теоретична и методологична подкрепа на ученическото самоуправление в училището. Авторите на настоящия Пътеводител за ученическото самоуправление отстояват идеята, че учениците само от обекти трябва да станат и субекти в процеса на своето обучение, възпитание и развитие в училището. Ние сме убедени, че без участието на децата/учениците чрез ученическото самоуправление в училището нито един проблем, свързан с тяхното образование, възпитание и развитие, не трябва и няма да може да бъде решаван. Но за да се случи това, е необходимо конструктивното взаимодействие на всички съучастници в ученическото самоуправление, на които сме посветили втората глава от настоящото издание.

Литература: 8, 50

Т. Желязкова-Тея

1.3. РАВНИЩА НА ДЕТСКО УЧАСТИЕ

„Великото изкуство да се научи много, е да се започне с малко.“

Джон Лок

Детското участие и формирането на граждански компетентности са свързани концепции от началото на зараждането им. Обединява ги общата теза, че една нация е демократична в степената, в която нейните граждани са включени в процесите на вземане на решения, особено на общностно ниво. За да могат гражданите да упражняват ефективно правото си на участие, те трябва да могат да практикуват граждански поведения в процеса на своето израстване. Именно затова през последните години толкова много се говори, че всяка организация, претендираща за демократична, трябва да осигурява възможности за участие на децата от най-ранна детска възраст. За съжаление, участието на децата и младежите често е много формално, като това понякога се прави несъзнателно от страна на възрастните.

Стълбата на **Шери Арнстейн** за гражданско участие от 1969 г. се счита за една от класическите и най-влиятелните теории за участие. Тя вижда гражданското участие като възможност за преразпределение на силата, което дава възможност на гражданите, изключени в настоящия момент от политическите и икономическите процеси, да бъдат съзнателно включени в бъдеще.

Роджър Харт надгражда модела на Шери Арнстейн, като развива стълбата на участието на децата, която често се нарича стълба на младежкото участие.

Моделът на **Фил Трезедър** преработва петте степени на реално участие от стълбата на младежкото участие на Харт по два значими начина. Първият е свързан с преодоляване на разбирането, че непременно има йерархична зависимост и конкретна последователност, в която участието се развива. Вторият е свързан със застъпване на тезата, че не може да има възрастови или тематични ограничения за участието на децата, но отговорност на възрастните е да подготвят децата и да им предоставят такива възможности, така че те да могат да участват по подходящ и удовлетворяващ ги начин.

Оригиналното представяне на модела на Харт е във вид на стълба, но последните адаптации интегрират подхода на Фил Трезедър и затова най-често се изобразяват чрез кръгли форми. Съществуват множество преработки на тези основни модели, които помагат на всички, които искат да осигуряват възможности за детско и младежко участие, да му придадат смисъл и стойност.

Стълба за участие на младите хора на Роджър Харт

8. Младите хора и възрастните вземат решенията съвместно
7. Младите хора създават инициативите и ги ръководят
6. Инициирани от възрастните, като решенията са споделени с младите хора
5. Младите хора са консултирани и информирани
4. Определени дейности са възложени на децата и те са информирани
3. Младите хора са в ролята на говорители на идеи на възрастните*
2. Младите хора участват в чисто декоративни роли*
1. Участието на младите хора е манипулирано*

**Харт смята, че първите 3 нива не са участие*

Харт, Р. (1992) Children's Participation from Tokenism to Citizenship

Стълбата на Харт има 8 основни степени. Първите три са свързани с т.нар. фасадно участие на младите хора. Това са нивата, наречени манипулация, декорация и токенизъм (от „говоря“). Чрез тях възрастните по-скоро използват децата, отколкото реално им предоставят достъп до участие.

Манипулацията обхваща широк кръг от дейности, в които възрастните въвличат децата, но децата не са добре информирани за целите, нито имат правото на инициатива. На това ниво често се проучва мнението на децата, но то се използва ограничено. Много са примерите на това ниво за налагане на идеи от страна на възрастните, както и за въвличане на децата в дейности в интерес на възрастните.

Декорацията обхваща много дейности, изискващи присъствие на децата на определени събития. Дори да имат възможност да говорят на тези събития, мнението им не се отчита.

Третото ниво – т. нар. токенизъм, предоставя възможност за символично участие на децата – те могат да имат някаква ограничена роля в осъществяването на определени инициативи. На децата се предоставят минимална информация, предварително разписани сценарии и думи, участието им е ограничено до формата, в която възрастните са преценили, че е подходящо.

Следващите нива са свързани с реално участие на децата. Важно уточнение, което беше направено и по-горе, е, че всяко от тези нива дава възможност за включване на децата по подходящ начин, който съответства на целите, съдържанието, времето, организацията и участниците в конкретната инициатива.

Четвъртото ниво обхваща дейности, които са възложени на децата, но самите деца са достатъчно информирани за целите на дейностите, разбират смисъла на своето участие, познават съдържанието и са съгласни с резултатите. Харт посочва четири критерия за това ниво, които възрастните следва да прилагат.

- Децата трябва да бъдат информирани по начин, който да им помогне да разберат намеренията, целите и дейностите на проекта.
- Децата знаят кой, защо и как е взел решението за участието им.
- Децата участват по смислен начин – тяхната роля не е „декоративна“.
- Децата участват доброволно, след като са разбрали значението на участието си.

Петото ниво се отнася до дейности или проекти, в които децата са информирани и консултирани и участват със своето мнение. Това е планиран процес, в който децата се изслушват още в началото при оформяне на идеите, имат възможност да изкажат предложения по обсъжданата тема или начините на изпълнението на конкретна дейност и тяхното мнение се взема предвид при реализирането на дейността или проекта.

Шестото ниво обхваща проекти, които са инициирани от възрастните, но решенията са обсъждани с децата – те споделят своите препоръки и предложения, мнението им се отчита и участието на децата е част от реализирането на проекта.

Седмото ниво включва дейности, инициирани и ръководени от децата. Тези проекти предполагат голямо сътрудничество между децата при планирането и реализирането на отделните проектни дейности. Задачата на възрастните е да създадат достатъчно подкрепящи условия, да помагат, ако се поиска помощ, но да не доминират и да не налагат своите виждания.

Осмото ниво обхваща проекти, в които темите и решенията се определят от децата, а впоследствие по инициатива на децата се включват и възрастните. Тук децата и младите хора сами поставят проблемите, обсъждат възможни сценарии, определят дейностите и с кого ще ги осъществяват. Независимо от това задачата на възрастните остава подкрепяща, насърчаваща или консултативна.

Всяко от тези нива предполага различни възможности и възрастните следва добре да преценяват кой подход да използват. Сред важните фактори, които трябва да се преценяват, са възрастта на децата, целите, времето, за което могат да се случат нещата, същността и съдържанието на инициативите, външните участници, наличните ресурси (материални, информационни, човешки). Важно уточнение, което следва да се направи тук във връзка с широко разпространено мнение, е, че последните две нива са подходящи за младите хора след 14 години. Но с подходящи методи и подкрепа дори малките деца могат да станат инициатори на проекти, които да бъдат подкрепени от възрастните.

Предлагаме кратък списък на литературата, посветена на формулиране и изследване на моделите на участие и на равнищата на детско участие през последните 20 години: Ladder of citizen participation, Sherry Arnstein (1992); Ladder of children participation, Roger Hart (1996); Typology of participation, Sarah White (1997); Degrees of participation, Phil Treseder (1998); Active

participation framework, OECD (2001); Pathways to participation, Harry Shier (2001); Strategic approach to participation, UNICEF (2002); Triangle of youth participation, Jans & de Backer (2002); Youth participation in society, Jans & De Backer (2002); Dimensions of youth participation, David Driskell (2003); Ladder of volunteer participation, Adam Fletcher (2003); Youth engagement continuum, FCYO (2006); Spectrum of public participation, IAP2 (2007); Engagement in the policy cycle, Diane Warburton (2007); Key dimensions of participation, Driskell & Neema (2009); Matrix of participation, Tim Davies (2009); Changing views on participation, Pedro Martín (2010); Online participation across age, Rick Wicklin (2010); Three-lens approach to participation, DFID-CSO (2010).

Някои от тези материали могат да бъдат намерени и на български език в интернет пространството. Те могат да бъдат използвани по много различни начини в училище – като задачи за екипни проучвания в часовете по английски език или предметите от цикъл „Философия“, като част от подготовката за олимпиадите по гражданско образование, като тема на проекти за обмен на опит между училища от различни европейски страни или за теми за проучване в рамките на ученическото самоуправление.

Литература: 18, 58, 61, 69, 72

М. Банчева

1.4. ОСНОВНИ СТАНДАРТИ ЗА ДЕТСКО УЧАСТИЕ

„Какво трябва да прави с човека образованието? На какво трябва да се основава? На мярката. На нея почиват всички природни закони, точно така, както и всички наши ясни и точни понятия, нашите усещания за прекрасното и благородното, прилагането на нашите сили в полза на доброто...: само мярката ни храни и ни възпитава, мярката образува и съхранява творенията.“

Йохан Готфрид Хердер

Когато стане дума за стандарти, често възниква представата за нещо задължително, формално и отдалечено от практиката. Този проблем съществува в образованието поради погрешната комуникация и практика през годините от въвеждането на първите стандарти – държавните образователни изисквания.

По отношение на децата също съществуват много вътрешни съпротиви, които са свързани с факта, че всички ние сме носители на уникален личен опит с децата, който сме натрупали в различните си социални роли – на деца в семейството си, на брат/сестра, на приятел/приятелка, като ученици, студенти, родители и учители. Преминавайки през толкова много и принципно диаметрални роли, всички сме правили грешки – най-често водени от добри намерения. Но след това сме ставали по-добри в това, което правим.

Най-натоварващите от всички тези роли са тези на учителя и директора. В тези роли има отговорности както към отделното дете, така и към всички деца заедно, има отговорности към техните родители, към колегите, но и към обществото, като цяло.

В училището се сблъскват и най-високите и често разнопосочни очаквания от страна на всички външни, но свързани с училището участници – семейството, институциите, бизнеса, обществото. Оправдаването на тези очаквания е трудно и изисква индивидуални за всяко училище усилия и действия.

Стандартите за детско участие се опитват да въведат онези важни принципи, които да осигурят на всички, които развиват личните и гражданските умения на децата, опорни точки, за да могат да планират, осъществяват и оценяват своите действия. Те ни помагат да погледнем честно:

- откъде тръгваме, когато работим със и за децата;
- как създаваме формите за участие на децата;
- какви нагласи и умения формираме у нас, като професионалисти, за да подкрепяме децата в тяхната активност;
- как управляваме процесите и отчитаме резултатите от нашата работа.

В този смисъл, стандартите едновременно могат да се възприемат като цели, към чието постигане да се стремим, но и като мярка, с която да оценяваме къде стоим спрямо желаното състояние.

Изхождайки от тези съображения, предложената по-долу рамка се основава на разбирането, че стандартите трябва да бъдат смислени, постижими и практични, като в същото време всяка институция, която поема отговорност да ги прилага, следва да има отговорността и способността да ги адаптира по начин, който отговаря на различни обстоятелства, свързани със средата, ресурсите, възрастта на децата и конкретните дейности, в които те участват. Това означава, че във всеки един момент всеки стандарт следва да бъде удовлетворяван по различен, но адекватен начин.

В основата на предложените тук стандарти стоят тези, разработени от фондация „Спасете децата“ (Save the Children) и приети от УНИЦЕФ. Те са допълнени с някои ключови принципи от Конвенцията за правата на детето, защото са основополагащи в процеса на планиране и осъществяване на всякакви дейности, свързани с детско участие. Описанието на стандартите съществува в различни по-кратки или по-подробно описани варианти и всяко училище може да ги разшири или конкретизира съобразно спецификата си. Тези стандарти следва да се прилагат както от страна на възрастните в процеса на включване на децата, така и при реализиране на инициирани от самите ученици дейности, в които участват деца.

Таблица 1

Стандарт	Описание
Достъп до информация	<p>Всяко дете има право на информация, която е лесна за ползване, разбираема за всяко дете и му позволява да вземе информирано решение. Възрастните следва да осигурят толкова време, канали и начини за предоставяне на информация, които да осигурят възможност на детето да разбере и да използва информацията, за може да вземе решение.</p>
Прозрачност, честност и отговорност	<p>Възрастните прилагат най-високи етични норми в работата си, за да гарантират най-добрия интерес на всяко дете в реализирането на всяка една дейност, в която пряко или косвено участват деца. Това включва информация за:</p> <ul style="list-style-type: none"> • всички начини, по които ще могат да участват децата; • тези, които ще ползват резултатите от дадена дейност; • степента на влияние на децата върху вземането на решения; • кой ще вземе окончателното решение и защо; • ролите и отговорностите на всички участници и начините, по които тези роли си влияят; • начините, по които ще стане изборът на представители на децата – вкл. спазване на принципите на демокрацията и недискриминацията. <p>Възрастните следва да са достатъчно чувствителни към нуждите на децата, да са лично ангажирани и отговорни пред децата за постите от тях ангажименти.</p>
Доброволно участие	<p>Децата участват в инициативите, като разбират как въпросите, които се решават, ги засягат и имат избор дали да участват, или не, както и правото да прекратят участието си на всеки един етап от процеса по свое желание. Това означава, че:</p> <ul style="list-style-type: none"> • участието отговаря на нивото на знанията, уменията и способностите на конкретната група деца или на конкретното дете; • децата участват по начини, съответстващи на техния капацитет и интереси; • се зачитат и не се пренебрегват други ангажименти на децата (например – работа у дома, други ангажименти в училище или извънучилищни дейности).
Недискриминация и равни възможности	<p>Всяко дете е различно и има право да бъде третирано справедливо. Това означава, че възрастните следва да са чувствителни за възможно-то изключване на определени деца или групи деца и поемат отговорност да осигурят на всяко дете възможности за участие, които отговарят на нуждите и ресурсите на съответното дете или група деца.</p> <p><i>Забележка:</i> този стандарт следва да помага на възрастните да приоритетизират усилията си и посланията, защото често в различните инициативи участват едни и същи активни деца, а други остават системно изключени. Това е разбираемо и се случва по естествен начин. Но стандартът помага, когато планираме участието на децата, да осигурим достатъчно време</p>

<p>Недискриминация и равни възможности</p>	<p>подкрепа и всичко необходимо, за да могат всички да се чувстват включени.</p> <p>Това означава:</p> <ul style="list-style-type: none"> • всички деца да имат възможност да участват съобразно своята възраст, пол, способности, език, социален произход, класа, етническа принадлежност, географско положение и др.; • да се осигури възможност за участие на децата в близката им среда, а не само в отдалечени места; • училищната практика да бъде достатъчно гъвкава, за да отговори на нуждите, очакванията и положението на различните групи деца; • когато е възможно, децата сами да избират онези, които ще ги представляват.
<p>Подходяща среда</p>	<p>За участието на децата се гарантира безопасна, благоприятна и насърчаваща участието среда. Това означава да се осигурят:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пространство, достъп до него и до ресурси, които позволяват на децата да изпълнят поетите ангажименти и да реализират своите инициативи, вкл. достъп за деца със специални потребности; • възможности, за да могат децата да използват предпочитаните начини на изразяване съобразно своята възраст, зрялост и променящ се капацитет; • подкрепа от страна на възрастните, за да могат децата да изпълнят отговорностите си по най-добрия начин и да развият усещането, че са способни да допринесат за решаване на важни въпроси и да придобият важен опит; • методи на работа, организационни форми или процедури, които улесняват децата, вкл. подкрепят по-малко опитните деца.
<p>Служителите в организацията са уверени и работят ефективно</p>	<p>Всички възрастни, ангажирани с детското участие, са в непрекъснат процес на обучение за надграждане на знанията и уменията им и поддържат вътрешни системи за подкрепа, за да работят с децата по възможно най-добрите начини. Това означава и:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наблюдаване и оценяване на прилаганите конкретни модели, методи и практики за включване на децата; • развиване на специфични умения за ненасилствена комуникация, разрешаване на конфликти, работа с деца със специални потребности или в мултикултурна среда и др.; • поддържане на взаимоотношения между възрастните и модел на управление, основани на уважение и зачитане на приноса на всеки; • изграждане на доверие между възрастните за споделяне на тревоги относно участието на децата и на трудности за децата, за които това представлява значителна лична или културна промяна, както и на очаквания за тяхното конструктивно решаване.

Безопасността и закрилата на децата са гарантирани във всяка форма на участие	<p>Всяка организация, която работи с деца, има задължението да направи всичко, за да се сведе до минимум рискът за децата от злоупотреби и експлоатация или други негативни последици от тяхното участие. Това означава:</p> <ul style="list-style-type: none">• децата да бъдат информирани какво включва тяхната сигурност, и да знаят къде да отидат за помощ, ако е необходимо;• да са налични мерки за свеждане до минимум на рисковете и предотвратяване на злоупотреби, вкл. да са адекватно наблюдавани и защитени по всяко време, в което участват в дейности, организирани от училището;• ангажираните възрастни да разбират своите правни и етични задължения както пред собственото си поведение, така и при съобщения за неподходящото поведение от страна на други възрастни или деца;• мерките за закрила да отчитат особените рискове, пред които са изправени някои групи деца, и да са допълнени с мерки за справяне с допълнителните бариери, пред които са изправени по-уязвимите деца, за да получат помощ;• идентичността на децата да бъде максимално защитена, особено при участие в публични инициативи, като това е обсъдено както с децата, така и с техните родители;• информацията, идентифицирана като поверителна, свързана с децата, предоставена от или за децата, трябва да бъде защитена по всяко време.
Обратна връзка и оценка	<p>Възрастните създават система за информиране на децата за резултатите от тяхното участие, както и своевременно да оценява въздействието от детското участие.</p> <p>Това означава:</p> <ul style="list-style-type: none">• да са определени процедури и правила, по които децата да получават ясна обратна връзка относно въздействието от своето участие, следващите стъпки и стойността на своето участие;
Обратна връзка и оценка	<ul style="list-style-type: none">• да има канали, по които тази връзка да достига до всички участващи деца;• да има форми, в които децата сами да оценяват удовлетворението си от участието, както и да споделят вижданията си за начините, по които може да се постигне подобрене;• системата за оценка отчита грешките, установени чрез оценяване, и са дадени ангажименти за това как извлечените поуки ще бъдат използвани за подобряване на процесите на участие в бъдеще.

1.5. ДЕЦАТА КАТО ПАРТНЬОРИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА СОЦИАЛНАТА ПРОМЯНА

*„Противоположното на любовта не е омразата, а е безразличието.
Противоположното на изкуството не е грозотата, а е безразличието.
Противоположното на вярата не е ереста, а е безразличието.
И противоположното на живота не е смъртта – това е безразличието.“*

Ели Визел

През последните години да се говори за участие на децата в различни детски и младежки парламенти, създавани на училищно или общинско ниво, става модерно. Такива устойчиви форми съществуват дори на национално ниво. Нарастват и проектите в тази посока, които се поддържат както от граждански организации, така и от държавни институции. Тези процеси са свидетелство, от една страна, за осъзнаването от възрастните на силата и енергията на младите хора, а от друга – на все по-ясно заявяването от младите хора желание за участие.

Отвъд официалното отразяване остават изключително много инициативи, осъществявани от самите млади хора по тяхно желание – това са неизброим брой доброволчески дейности, които обхващат сфери като събиране на средства за подпомагане на хора в нужда, екологични инициативи, труд в полза на възрастни хора или малки деца в болници, подпомагане на жертви на насилие и много други. В повечето случаи тези младежки инициативи надхвърлят апатията и се изправят достойно срещу отчуждението на възрастните.

Най-често включването на децата и младите хора в процесите и дейностите по реализиране на широк спектър от политики, които ги засягат, се свързва с две големи и важни сфери. Това са формирането на граждански компетентности на самите деца и млади хора и утвърждаването на училищата и местните общности като демократични институции. Това обаче далеч не е праволинеен процес и изисква честен отговор на много въпроси, като: „Защо искаме участие на децата и младите хора?“, „Как си го представяме?“, „Кой ще подпомага децата?“, „Какви ресурси трябва да осигурим, за да могат да участват максимален брой деца в максимален брой дейности?“.

Отговорите на тези въпроси ни отправят или към т.нар. автентично детско участие, или към представителното и формално детско участие.

В същото време, от гледна точка на самите млади хора, участието се свързва с една много по-същностна и важна потребност – тази, свързана с търсенето на смисъл. С желанието да направиш нещо, което надхвърля границите на личното спокойствие, с надеждата, че можеш да направиш света едно по-добро място, че имаш възможността да се почувстваш като

част от нещо по-голямо от самия теб. За по-малките деца това е желанието просто да правиш добро...

Тези потребности имат ключово значение за основните фази от личностното развитие на децата и младите хора и оказват съществено влияние на начините, по които се справят децата, преминавайки през отделните възрастови периоди. Ето защо и отговорността на възрастните е различна.

Изследванията на детското и младежкото участие следват неотлъчно концепциите за него – само през последните 20 г. те са десетки. В началото са процеси на застъпничество за защита правата на децата при създаването на политиките, свързани с тях. Следват инициативи, които директно включват децата в проектирането и планирането на средата, която те използват, както и при организиране на услугите и дейностите за децата и младите хора.

Това е бавна еволюция, в която се включват и големите международни организации – УНИЦЕФ, ЮНЕСКО, СЗО, ЕС и др. Всички те отчитат тенденциите и нарастващите отговорности на всички институции, свързани с предоставянето на услуги за децата и младите хора. Без да се оспорва изключителната и първостепенна роля на семейството в грижата за децата и младите хора, вниманието се насочва към институциите. Това е нормален процес, който отчита все по-големия процент от деца и млади хора, обхванати в организирани форми на грижа и образование: от услугите през ранното детство, през предучилищното и училищното образование, до висшето образование, социалните, спортните, културните и други дейности, реализирани на всички равнища – от локално, през национално и международно.

Включването на децата в процесите на собственото им съграждане като личности и подготовката им за бъдещи граждани на страната и света може да стане, като се прилагат различни подходи. Както и при равнищата на участие на децата и младите хора, всеки от подходите има своите силни страни. Те могат да се използват заедно или поотделно в зависимост от възрастта на децата, целите, същността на процесите и желаните резултати.

Романтичен подход, или „децата като основни планиращи“

Този подход разглежда децата като активни „дизайнери“ и „плановници“ с идеи, различни и често по-добри от тези на възрастните. Децата се разглеждат като най-добрите „строители“ на собствената си среда за живеене. Децата планират и създават своето бъдеще, често без участието на възрастните. Въпреки че този подход поставя децата в активна позиция, той често пренебрегва приноса на възрастните или ги етикетира като хора, които пренебрегват идеите на децата в процесите на вземане на решения.

На училищно ниво този подход може да се прилага, като внимателно се планират дейностите, които могат да бъдат оставени да се организират от самите деца. Независимо от това възрастните би следвало да имат готовността да отворят „пространство“ и да заделят ресурси за това, което искат да реализират децата.

Застъпничество, или „планиране за децата с участието на възрастните в ролята на специалисти“

Този подход разглежда потребността от въвлечането на специалисти в процесите на идентифициране на потребностите/желанията на децата и при определяне на начините, по които тези потребности/желания следва да бъдат удовлетворявани.

На училищно ниво този подход означава да се планира изграждането на капацитет сред възрастните, които да могат да подкрепят децата в намирането на най-добрите начини за реализиране на ученически инициативи. Този капацитет може да бъде допълван от партньорства с външни за училището специалисти.

Подход, основан на оценка на потребностите на децата

Този подход поставя началото на сериозни изследвания в различни области, които пряко или косвено засягат благополучието на децата. Психологическите изследвания поставят в основата общите, но и уникалните потребности на децата, които трябва да се адресират по съответстващ начин.

На училищно ниво този подход означава да има постоянен процес по допитване до децата за техните потребности, проблеми и желания.

Образователен подход

Този подход разглежда децата като активно и постоянно учещи. Тук се включват основните принципи на конструктивизма, който поставя ученето чрез преживяване и опит като основата, изграждаща компетентностите на децата. Обучението и образованието стават фокус, през който може да се реализира участието на децата.

На училищно ниво този подход е приложим както на ниво ежедневни учителни дейности, така и при планирането на различни училищни инициативи. Той изисква внимателна подготовка на начините, които могат да развият различни знания и умения на децата, които биха им помогнали по най-добрия начин да участват във всички важни училищни дейности.

Подход, основан на правата, или децата като граждани

Този подход лежи в основата на създаването на Конвенцията за правата на детето на ООН. Той прави важна еволюция в мисленето и практиката, свързана с детското участие, защото децата се разглеждат като напълно правоспособни участници във всички процеси, които ги засягат. Акцентът се поставя върху децата като граждани, които имат нуждата да бъдат уважавани и подкрепяни в своето индивидуално развитие по начин, който ще ги научи на уважение към тях самите, към другите и към ключовите институции, които полагат грижа за децата.

На училищно ниво този подход означава да се отвори достатъчно пространство за учене за значението на правата, за начините, по които си взаимодействат различните видове права – индивидуални и групови, за конфликтите от сблъсъка на различните права. Това означава възрастните да са готови за честен диалог, в който децата могат да научат за различните последици от конкретни избори и за отговорността, свързана с правото на лични избори.

Проактивен подход, или „планиране заедно с децата“

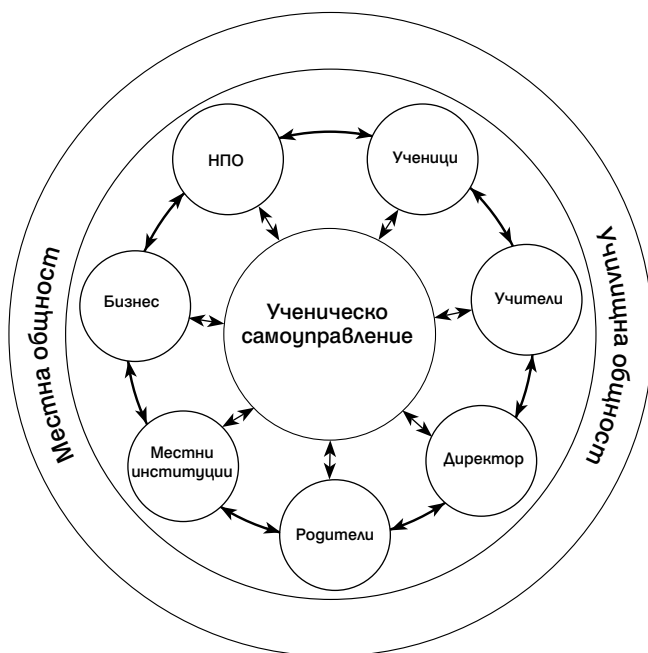
Съчетава изследвания, участие и действия за ангажиране на децата и възрастните в планирането и осъществяването на дейностите. Плановете са съсредоточени върху създаване на силна и привлекателна визия за целите и резултатите от дейностите, а процесите се основават на овластяването на децата да участват във вземането на решения, които засягат съществени промени в средата (училищна, градска) или в начина на предоставяне на услугите.

Децата са активни участници в процеса, имат възможност да включват своите идеи и потребности в проектите и програмите, свързани с тяхното образование, здраве и развитие, и да участват в реализирането им, но възрастните играят важна роля. Това е подход, който не разглежда децата като „малки възрастни“, а като хора, способни да имат принос в изграждането на представата как трябва да изглеждат нещата, по какъв начин следва да се случват и как максимално честно и адекватно могат да участват в тях и децата. Така този процес съчетава комуникация, образование, гражданско участие, изграждане на партньорства и работа в екип, като в основата на всичко стои увеличаването на отговорността, която носят децата и младите хора, и на контрола, който могат да оказват върху процесите и дейностите.

В посочения в литературата източник „Защо участие на децата? Отговори от България“ на Националната мрежа за децата има показани изключително много примери за участие на децата при реализиране на социалната промяна. Неслучайно в интернет пространството могат да бъдат намерени и много перифрази на Вазовия текст от „Под игото“ – „Лудите, лудите – те да са живи!“ като „Младите – те да са живи!“. Защото именно те – със заряда си в процеса на търсене на себе си и на смисъла на индивидуалния и общностния живот, могат да бъдат този генератор на социална промяна, който ни движи напред и създава света, който много възрастни не могат да си представят. Отвъд страховете.

Литература: 18, 64

М. Банчева

*Съучастници в ученическото самоуправление**

ВТОРА ГЛАВА

СЪУЧАСТНИЦИ В УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

Тази глава е ключова за разбирането на смисъла и съдържанието на ученическото самоуправление като демократичен инструмент за превръщане на училището от място само за учене в място за научаване и практикуване на граждански права и отговорности от най-ранна възраст. Нашата теза е, че „училището може и трябва да се развива като образователна триада (от формално образование, неформално обучение и информално учене), обединявайки потребностите, интересите и синхронизираните действия на учителите, учениците и техните родители, бизнеса, местната общност и структурите на гражданското общество, в центъра на която е личността на ученика“ (15, 28 – 31). Схематично сме представили това във фигурата преди главата, а по-подробно – в *Приложение 1*.

Наричаме всички участници в ученическото самоуправление „съучастници“, защото сме убедени, че без дори една група от тях то няма да е пълноценно и ще буксува, а и защото всяка група има своето уникално и неотменимо място и роля в общия процес, наречен ученическо самоуправление.

* *Композиция – Т. Желязкова-Тоя*

Ако всеки представител на седемте групи съучастници се разпознае, хареса своите функции и се опита да ги приложи на практика, печеливши ще бъдат всички групи, обединени от една обща кауза – успешната подготовка за живот на настоящите деца и ученици, които след малко повече от десетилетие ще определят нашето общо бъдеще.

2.1. УЧЕНИЦИТЕ

„Слушайте, наблюдавайте, попитайте от всеки, отвсякъде и от всичко, но не се доверявайте на всяко едно учение на сяло.“ *Китайска мъдрост*

Учениците са главно действащо лице и основен двигател между всички съучастници в ученическото самоуправление. В тях е изборът дали да бъдат активни участници в своя собствен училищен живот, или пасивно да наблюдават ставащото около тях, мислейки, че то не ги засяга.

Проектът на Учебната програма по гражданско образование в XI клас (общообразователна подготовка) предвижда формиране на личност, която:

- е свободна и способна да взема отговорни решения за себе си и за другите;
- познава и отстоява своите права, свободи и отговорности;
- инициира и участва в значими за училището и местната общност събития;
- разглежда процесите в съвременното училище от гледна точка на демократичното гражданство;
- използва и прилага компетентностите по гражданско образование за решаване на проблеми на училищната и местната общност;
- познава значението на организираното гражданско общество за демократичните процеси.

Но това няма как да се случи, ако процесът по формирането на тези личностни качества и граждански умения не започне още от I клас и не премине през школата на ученическото самоуправление, като най-естествената работилница за гражданско образование в действие.

Ученикът е малка вселена на фона на голямото космическо пространство, наречено училище. Той е основен носител на информалния вид организираност, за която повече може да се прочете в *тема 2.3. Директорът*. Той е главен субект и двигател на информалното учене, като неинституционализирано, неорганизирано и несистематизирано натрупване на компетентности в живота на човека. Ученикът е движен от лична мотивация, ръководи сам себе си като индивид, самоуправлява се навсякъде и от неговия личен избор зависи дали и как ще се включи в ученическото самоуправление. И ако ученическото самоуправление е *вид самоорганизация на децата*/учениците, а не за тях, то би било не само привлекателно, но и вътрешно необходимо за всеки ученик.

Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) е категоричен. Децата и учениците освен другите си права, изредени в чл. 171, имат и следните права:

- да бъдат зачитани като *активни участници* в образователния процес;
- да участват в *проектни дейности*;
- да *дават мнения и предложения* за училищните дейности, включително за избираемите и за факултативните учебни часове;
- *чрез формите на ученическо самоуправление да участват в обсъждането при решаване на въпроси, засягащи училищния живот и училищната общност*, в т.ч. училищния учебен план;
- да получават съдействие от училището и от органите на местното самоуправление при изразяване на мнението си по въпроси, които пряко ги засягат, както и при *участие в живота на общността*;
- да *участват в училищния живот и в организационното развитие на училището* чрез *различни форми на ученическо самоуправление на ниво паралелка и училище*, определени с правилника на училището по предложение на учениците.

И ако останалите права на ученика, разписани в цитирания член на ЗПУО, са индивидуални права, от които всеки ученик може да се ползва самостоятелно, то правата, които сме посочили тук, са колективни права. Те няма как да се ползват по индивидуален път. За ползването на колективните права децата/учениците следва да се обединят в свои организационни структури във всяка паралелка, клас, образователно ниво и училище и да изберат своите представителни органи, които да представляват техните колективни интереси и да отстояват техните колективни права. Ефективният инструмент за това е ученическото самоуправление, неговите структури и органи за самоуправление на всички равнища, посочени и разгледани в четвърта глава.

За да успеят да защитят своите колективни права, децата/учениците трябва да излъчат измежду съучениците си тези, които биха се справили най-добре и успешно с тази нелека задача. Тези деца/ученици се наричат лидери. Във всяка паралелка се раждат по естествен начин неформалните лидери, но за целите на защитата на колективните права на децата/учениците те могат да бъдат избрани в органите на ученическото самоуправление (ученическите съвети на паралелките, класовете, училището), с което техният статут се трансформира във формален.

Лидер е човек, който има висок авторитет сред своите съученици, съмишленици, приятели заради своите личностни, духовни, организаторски, професионални и други качества, които го отделят от останалите хора.

Лидерство е способността да се влияе на другите хора по такъв начин, че те да работят за достигането на целите на дейността (*Приложение 10*).

Най-важните лидерски качества, подредени по азбучен ред, а не по значението им, са: активност, актьорски данни, възпитаност, инициативност,

компетентност, наблюдателност, настойчивост, общителност, организираност, отговорност, работоспособност, самообладание, самостоятелност, способност да се самоуправляваш, стремеж към нововъведения, съобразителност, творчески подход към дейността, умение да се генерират идеи.

„Качества на лидера: да бъде строг, но не груб; да бъде доброжелателен, но не слаб; да бъде уверен, но да не е побойник; да бъде размишляващ, но не ленив; да бъде скромнен, но не срамежлив; да бъде твърд, но не високомерен; да се шегува, но без тъпотии“ (Джим Рон).

А. Н. Лутошкин – специалист в изследването на емоционалния потенциал на колектива, е разграничил четири основни стила на лидерството.

„*Счупени стрелки*“. Лидерът еднолично взема решението и настойчиво постига неговото изпълнение. И летят неговите заповеди, указания, изисквания към участниците в делото. Той бърза, защото има много задачи и всички трябва да бъдат изпълнени. В близост са други хора, те също могат да бъдат включени в дейността. Но той или не им вярва, или вярва, че е по-надеждно да действа сам – ако пропуснеш, отговаряш само за себе си.

„*Плаващ сал*“. Той плава по течението. То ще го отведе до средата и той ще се люлее гордо пред очите на всички, докато го пренесе в тих поток, където стои спокойно и чака порив на вятър, за да плува по-нататък.

„*Препускаща совалка*“. Понякога е много трудно да се действа там, където хората не могат да се договорят помежду си и отказват да работят заедно. Хвърля се той от един към друг, опитвайки се да ги примири, без сам да влиза в конфликт. А това съвсем не е лесно: налага се да се измъкна, адаптира, да убеждава. Той се стреми към компромис на всякаква основа само за да изключи конфликта и да остане удобен за всички.

„*Връщай се бумеранг*“. Преди да приеме важно решение, пуска плана на дейността в колектива. Не е тайна, че един човек има по-малки шансове да намери правилния отговор, и повече шансове да направи грешка, отколкото целия колектив. Изслушвайки мнението на участниците, той взема решение и започва да действа. Обаче да не забравя да се съветва и в процеса на работа, а обсъждайки резултатите, да оцени приноса на всеки в общото дело.

Правила на лидерството

- Лидерът трябва да умее да прави много неща.
- Лидерът не може да чака и да очаква появата на шансове, той действа и се стреми към поставената цел.
- Лидерът трябва да има мечта.
- Позицията на лидера е особено важна за всеки член на колектива.
- Лидерът концентрира вниманието си върху решението на проблемите и умее да отделя главното.
- Лидерът е готов да приема решения.
- Лидерът поема отговорност за грешните действия.

- Лидерът популяризира хората, които води.
- Лидерът води и е пример за останалите.

Ако децата/учениците открият в своята паралелка съучениците, които по качества и способности се доближават до тези на лидера, то те смело могат да им се доверят за защитата и отстояването на своите колективни права.

Същевременно е изключително важно да подчертаем, че без своя екип от съмишленици и без всички останали деца/ученици, които са му гласували доверие и го подкрепят, нито един лидер не може да бъде такъв. Няма капитан без моряци, няма пълководец без войници. Учителят не е учител без ученици. Всеки би могъл да провери себе си чрез *Приложение 2* и *Приложение 3*.

Оттук нататък думата имат възрастните:

- как умело ще съпровождат плахите първи стъпки на ученическото самоуправление в паралелката – класният ръководител;
- как професионално ще подпомагат органите на ученическото самоуправление на всички равнища в училището – педагогическият съветник;
- как ще съобразяват своите решения с тези на органите на ученическото самоуправление в училището – педагогическият съвет;
- как ще подкрепя всяка инициатива на децата/учениците и ще я довежда до нейната реализация чрез ученическото самоуправление – директорът;
- как ще подпомагат отвън добрите идеи на своите деца, които те искат да реализират чрез ученическото самоуправление – родителите;
- как ще се управлява по-целесъобразно местният бюджет, за да се реализират иновативните идеи на децата/учениците за развитие на общината чрез ученическото самоуправление – местните институции, общественици, медии;
- как могат да се обезпечат финансово и да се обучат органите на ученическото самоуправление на всички равнища в училището, общината, областта и на национално ниво – структурите на гражданското общество.

На тях са посветени следващите теми в тази глава от Пътеводителя.

Литература: 17

Т. Желязкова-Тоя

2.2. УЧИТЕЛИТЕ

„Най-важното явление в училище, най-поучителният предмет, най-живият пример за ученика е самият учител.“

Фридрих Дистервег

Независимо от степента, в която навлизат информационните и комуникационните технологии в образованието, никой не избира училище заради броя и употребата им в училище, с изключение на профилираните паралелки

в гимназиален етап. Всеки избира училището заради учителите. Те са едно от най-важните условия за качество на образованието.

Това не е клише, не е и опит за прехвърляне на отговорността само върху учителите – факт е, че всеки учител произвежда качество всеки ден и всеки час. И не само с преподаването си, а с цялото си лично присъствие. Спорът доколко учителят образова и доколко възпитава, е излишен – двете не могат едно без друго, защото са неразривно свързани. Дори ако един учител влиза в класната стая само за да чете лекции. Защото дори начинът, по който учителят се отнася към предмета, към темата, към себе си и към аудиторията, вече е възпитание.

Без да се впусκαме в анализ на нормативната уредба, е важно да се покаже, че ангажираността на учителя с развитие на лични и граждански компетентности на учениците е отразен в професионалния профил на учителя в Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти. В раздела за педагогическата компетентност са описани много умения на учителя, свързани със:

- осигуряване на възможности на учениците да прилагат знанията си, да развиват творческо мислене и мотивация за самостоятелно действие, да получават обратна информация за представянето си и за начините да подобрят резултатите си;
- развиване у учениците на умения за вземане на решения, съпричастност, отговорност за собствените действия, за критично, самокритично и конструктивно мислене;
- възпитанието, изявата на личностния потенциал на всяко дете съобразно индивидуалните му заложби, способности, интереси, както и с изграждане на чувство за ценност и за активно участие в процеса на образованието.

Дори само този бегъл преглед показва естествената свързаност на същностната работа на учителя с основните ценности на детското участие. Много важно за учителите е обстоятелството, че принципите, свързани с детското участие, са широко приложими в ежедневно работата на всеки учител. Затова те не следва да се разглеждат като нещо допълнително, както и не следва към правата на детето да се подхожда като към доктрина. Те трябва внимателно да се интегрират като лични принципи в работата на всеки учител, като основа, с която той подхожда при организиране на работата и поведението си в училище.

По този начин детското участие може се превърне и в естествена тъкан от цялостния живот на училището. За успеха на този процес е важно възрастните да направят опит да бъдат честни със себе си и с децата. Учителите трябва да са убедени в смисъла на всичко, с което ще се заемат. Всички знаем, че усещаме лицемерието, защото то се проявява и става видимо дори когато се правят опити да се замаскира. Още по-чувствителни са децата, които реагират на всяко разминаване между думите и вътрешните нагласи на възрастните.

Учениците изучават своите учители продължително време и могат да получат добра представа за техните възгледи. Противоречието в поведението на учителя затруднява постигането на реални положителни резултати за поставяне на децата в активна позиция, защото среща съпротивата на децата, когато усещат лицемерие. Може да е много трудно за някои учители, но честността и откритостта са най-силните оръжия, когато се отстояват принципи.

За всеки учител, когато се въвежда нещо ново, настъпва естествен момент на осмисляне, който изисква време. Някои учители могат да реагират по модела „Още нещо, за което ще трябва да пишем и да ни проверяват“, други могат да си кажат: „Без мен този път“, но има и такива, които ще проявят естественото любопитство от детството и ще поискат да разберат, да вникнат в съдържанието, и нещо повече – ще се осмелят да пробват и да приложат новото.

В момента живеем във време, в което имаме постоянен достъп до огромни ресурси, които се намират на един „клик“ разстояние. В интернет съществуват голям брой отворени и достъпни ресурси, които не само ще провокират мисленето на учителя, но и ще му помогнат да направи много от нещата, за които има желание. В този процес важат същите правила като при обучението на децата – образованието е ориентирано към резултатите, които включват и можещото, и правенето. Ето защо единственият начин това да стане, е, ако училището се превърне в учеща общност, в която учителят също учи постоянно, определя заедно с колегите си начините на взаимодействие с учениците, а заедно със самите ученици изграждат общото разбиране за целите и резултатите от ученето и от живеенето в училище. По този начин учениците, от своя страна, ще се намират в действителна ситуация на цялостно учене, в която те са включени емоционално и интелектуално и могат да се развиват комплексно.

Превръщането на училището в учеща общност изисква преосмисляне на някои основни концепции, особено тези за властта, силата, справедливостта и отговорността. Те имат особено силно значение, когато децата се въвличат в различни училищни дейности или когато на децата се оставя пространство за самоорганизиране. На практика, училището трябва да дефинира тези понятия и да определи начините и границите, в които силата, властта и отговорността ще бъдат споделяни за постигане на усещане за справедливост. В този процес ролята на всеки учител за постигане на съгласие е ключова. Защото съгласието е основа на сътрудничеството, без което никой и нищо не може да се постигне.

С тези концепции са свързани и някои от ключовите умения от професионалния профил на учителя, като:

- създаване и поддържане на ефективни и конструктивни професионални взаимоотношения;
- приобщаване на родителите за постигането на образователните цели с оглед увеличаване на възможностите за положително въздействие върху децата;

- прилагане на конструктивни подходи на сътрудничество със и между учениците и за насочване на учениците към автономно учене;
- ръководене на учениците като паралелка и групи;
- споделяне на грижата и отговорността за децата и учениците;
- формиране на умения у учениците за работа в екип;
- прилагане на подходи за мотивиране на учениците за участие в училищни и извънучилищни дейности;
- възпитаване в дух на толерантност и формиране на гражданска позиция;
- насърчаване участието на учениците във формите на ученическото самоуправление и при обсъждането и решаването на въпроси, засягащи училищния живот и училищната общност.

Материалите, събрани в това издание, имат за цел да насърчат учителите отвъд процеса на преподаване по конкретен предмет да отворят възможности за това всяко дете да може да търси и намира отговори на важни въпроси – кой съм аз, как се свързвам с другите, какво мога да направя в училище или в общността. Всички форми на участие на децата са предназначени за насърчаване на личните убеждения, самочувствието и отговорността за собствените действия. Чрез поставянето на децата в активна позиция и делегирането на отговорности могат да се случат реални промени в рамките на и извън класната стая, в училище, както и сред по-широката общественост. А ролята на учителя, като значим възрастен, е да може да ги преведе през тези процеси.

Всяко училище може да преразгледа концепцията за детско участие и да я приложи в цялостната работа на учителя, защото тя има отношение към утвърдени понятия и практики, свързани с прилагането на интерактивните методи на обучение, с груповата работа, с разработването на проекти и програми както във връзка с обучението по задължителните учебни предмети, така и при голямото разнообразие от извънкласни дейности и партнирането при международни проекти.

Литература: 44

М. Банчева

2.2.1. КЛАСНИЯТ РЪКОВОДИТЕЛ

„Бъди промяната, която искаш да видиш в света.“

Махатма Ганди

Другите две специфични позиции, които допълват, но и специфицират и фокусират работата в училище за цялостното развитие на учениците, са тези на класния ръководител и на педагогическия съветник или училищния психолог. Всяка от тях има своите функции за развитие на участието на децата, за създаването и поддържането на формите на ученическото самоуправление и за създаването на общности.

Конкретните стъпки, които е добре да се следват във всеки процес на създаване на форми на ученически организации, са разгледани в четвърта глава.

Класният ръководител има няколко много съществени задачи в тази посока. Една от тях е да превърне формалния сбор от деца в общност, която споделя общи ценности и правила и има свой уникален живот и дух. Това не може да стане без планирани и фокусирани усилия, насочени към опознаването на и между децата. Това означава, че класният ръководител следва да отдели достатъчно време, в което да опознае своите ученици, като в същото време реализира такива дейности, в които и децата да могат да разберат по-добре себе си и другите. Само с общи усилия и дейности се изгражда чувството за принадлежност, свързаност и значимост в дадена група.

Много учители прилагат различни форми на групова работа. Тя дава възможност на децата и младите хора да изследват проблеми, да търсят решения, да предизвикват собствените си познания и умения, като в същото време се научават на сътрудничество, толерантност и доверие. Внимателното планиране дава възможност на класния ръководител по-лесно да се ориентира в динамиката на взаимоотношенията между децата.

За да се случи всичко това, класният ръководител трябва внимателно да планира процеса, който винаги започва със създаването на правила. Робърт Славин в своята „Педагогическа психология“ дава предложението правилата да са малко на брой, да бъдат смислени и възприемани като справедливи от учениците, да са целенасочено утвърждавани в реалния училищен живот.

Участието на децата в обсъждането на правилата и тяхното установяване придава авторитет на конкретните процедури, защото всеки се усеща допринесъл за тях и отговорен за прилагането им. Този процес може да отнеме време, може да се налага понякога да се преразглежда, да се напомнят правилата, но е важно у всяко дете да има яснота, че е участвало, допринесло е нещо от себе си към общото и по този начин е станало част от по-голямото цяло – общността на децата в дадена паралелка.

Това е основата на изграждането на процеса на създаване на формална ученическа структура в паралелката, която да бъде част от формите на ученическото самоуправление в училище. То не е просто форма, в която се намира място за изява на активните деца, а пространство, където децата и младите хора могат да практикуват активно гражданско поведение. За да бъде то част и от демократичните практики в училище, училището трябва да изгради цялостна споделена представа за това как ще се планират, осъществяват и оценяват етапите, формите, процесите и отношенията, които ще създават същността на ученическото самоуправление. Когато децата разбират, че тези процеси са значими и се прилагат на всяко ниво – от паралелката до училищната организация, те по-ангажирано ще участват в създаването и прилагането им.

Независимо от влиянието на технологиите върху живота ни децата са социални същества и имат фундаментална потребност от общуване, приемане и зачитане. Това става чрез включването на учениците в различни групи.

Социалното влияние на групата върху членовете ѝ се осъществява чрез груповите норми, груповите роли, груповата кохезия и специфичните характеристики на групата. Всички те, в своята цялост, свързват членовете на групата един с друг и изграждат усещането за общност, в която всеки има своето уникално място.

Затова е важно груповите норми и ролята да бъдат описани възможно най-изчерпателно, за да са ясни за всички. Тъй като на процеса на създаване на правилата вече е посветена много литература, а и много учители имат голям личен опит в тази посока, тук малко повече ще се обърне внимание на груповите роли.

Груповите роли са поведенията на хората, които се проявяват в групов контекст. Те се формират в зависимост от:

- целите и задачите, които групата трябва да решава;
- очакванията от страна на групата към нейните членове;
- уменията на членовете на групата;
- степента на активност на конкретните участници.

Ролите, свързани с развитието на групата и постигането на груповите цели, най-общо могат да се разделят на роли, насочени към груповата задача, и на такива, които служат за получаване на личен престиж. Класният ръководител следва внимателно да следи поведенията на участниците в групата и да влиза в ролята на активен модератор на груповите процеси.

Роли, ориентирани към груповата задача. Тук могат да се обособят следните роли:

- инициатор – предлага нови идеи и варианти на решения;
- изследовател – задава въпроси, търси информация и я предоставя на групата;
- координатор – обединява действията на различните членове и предава информацията в групата;
- регистратор – подрежда и записва случващото се в групата;
- вдъхновител – оказва подкрепа и окуражава членовете на групата;
- хармонизатор – подкрепя взаимните отстъпки и договаряне, изглажда противоречията за избягване на конфликти.

Ролите, ориентирани към себе си, се фокусират върху личните потребности независимо от груповите задачи. Най-основните типове такива роли са:

- доминиращ – налага своите позиции, не позволява на другите да правят равностойни на неговите предложения, не допуска отхвърляне на неговите мнения;
- блокиращ – омаловажава предложенията на другите, противопоставя се на груповите инициативи;

- търсещ признание – привлича вниманието върху себе си независимо от това какво става в групата, спори с другите, за да докаже себе си, а не за да се намерят решения в интерес на всички.

В работата си с групата класният ръководител трябва да се стреми да подпомага развитието на ролите, свързани с груповата задача или качеството на отношенията, и да не насърчава ролите, ориентирани към себе си. Целта му е всеки да осъзнае своите силни страни като член на групата и да се стреми да допринася за груповата сплотеност.

Това е трудна и изискваща много ангажираност работа и е разбираемо, че често се пренебрегва от учителите, които се уморяват от многото административни задължения.

Независимо как ще изглеждат структурата и дейността на ученическото самоуправление, има някои общи умения, които възрастните, работещи с учениците, следва да разбират и прилагат. Някои от ключовите умения на класния ръководител са:

- познава и усеща ролите на всеки ученик в групата;
- умее да обяснява какви поведения са важни за доброто функциониране на групата;
- организира система от знаци и жестове, с които деликатно напомня желаното поведение;
- знае какво обединява членовете на групата – какво е ценно за тях, техните интереси, теми на разговори и желания за бъдещо развитие;
- поддържа отношения на уважение, доверие и откритост в общуването – поздравява децата за техните постижения, въвлича ги в разговори по значими теми, подкрепя позитивното поведение открито, дава конструктивна обратна връзка на конкретни деца при наличие на проблемно поведение;
- разбира влиянието на лидерството и активно включва в подготовката и организацията на дейностите всички членове на групата, като следи за това всеки да бъде активен в процеса на работа;
- използва кооперативното учене и придава смисъл на работата на групата, като свързва груповите задачи с учебния материал, с живота и интересите на учениците.

Учениците се нуждаят от работа, позволяваща им да демонстрират и подобряват представата за себе си като компетентни и успешни хора. Тези преживявания са фактор за нова и нова мотивация за работа на децата. Ето защо ясните правила, критерии за успех и осигуряване на незабавна, ясна и конструктивна обратна връзка спомагат за систематично моделиране на уменията на учениците, а впоследствие и за преживяване на успеха като важен аспект от личностното развитие.

Тъй като в Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти няма изричен компетентностен

профил на класния ръководител, ето няколко възможни функции, които са свързани с подкрепата на участието на децата във форми на ученическото самоуправление:

- организира различни форми за изява на учениците в извънучебно време, вкл. провеждане на вътрешноучилищни състезания и конкурси;
- разработва училищна система за морални и материални награди на учениците, учителите, родителите;
- проучва мненията на учениците и родителите и ги включва активно в училищните дейности;
- включва учениците в оформянето на външната и вътрешната училищна среда;
- своевременно информира учениците за взети от училището решения и им осигурява възможност за реално участие в процеса на взимане на решения, които ги засягат;
- насърчава учениците за организиране на дейности за професионално ориентиране;
- включва учениците при изготвяне на програми за превенция на рисковото за здравето поведение (безопасност на движението, действия при бедствия, аварии и катастрофи, употреба на психоактивни вещества, рисковото сексуално поведение, насилие), програми за гражданско, екологично и интеркултурно образование;
- договаря с учителите възможности за допълнителна подкрепа и обучение на децата, които срещат трудности в учебния процес или са застрашени от отпадане;
- посредничи при представяне на проблеми и мнения на ученическия съвет пред учителите и ръководството на училището;
- посредничи при решаване на проблеми на конкретни ученици, изискващи намесата на външни за училището институции.

Създаването на работещи матрици за оценка на поведението на учениците улеснява учителите при разработването на правилата за избор на членове на ученическите структури за самоуправление. Ето и един примерен списък с качества на учениците, които биха искали да се кандидатират. Този списък може да бъде адаптиран към конкретното училище и служи само за ориентир. Един добър подход в тази посока е класният ръководител да организира групова работа в паралелката, за да може този списък да бъде създаден с участието на самите деца.

Таблица 2

Комуникативни умения и боравене с емоции	1	2	3
Обръща се към другите, когато има проблем			
Показва на другите, че се интересува от тях			
Добре се разбира със съучениците си			

Чувства се част от групата на съучениците си			
Приема критика, без да се гневи			
Може да посочи разликата между увереност и агресивно поведение			
Показва умения за справяне с негативни преживявания			
Оказва помощ на връстниците си			
Проявява съчувствие към проблемите на другите			
Търси помощ при проблеми в училище			
Работи добре в екип			
Има добра представа за себе си			
Проявява уважение към различната гледна точка			
Проявява култура в отношенията си с връстниците			
Умее да разрешава конфликтни ситуации			
Лично време			
Умее да планира задачите си за деня			
Умее да степенува задачите по важност			
Може да посочи три предпочитани дейности за свободното време			
Има любимо занимание/хоби и има време за него			
Среща се с приятели в свободното си време			

Има много подобни материали, които могат да се използват, но важното в процеса е класният ръководител да работи заедно с децата, когато се мисли за това:

- какви ще бъдат задачите пред формата на ученическото самоуправление на ниво паралелка;
- как ще бъдат избрани темите, по които ще се работи;
- какви трябва да бъдат качествата на учениците, които ще могат да ги реализират;
- какви демократични форми на номиниране и на избор на членове на формите на ученическо самоуправление ще се приложат – как се избират членовете на структурата на ниво паралелка и как се избират тези на ниво училище;
- как ще се съгласуват с всички решенията, които се обсъждат на училищно ниво;
- как ще се оценява удовлетвореността на всички ученици от паралелката от участието в ученическото самоуправление.

Тъй като часовете на класа са натоварени с много задължителни теми, е важно да има готови модели, които класният ръководител да може да прилага, когато в паралелката се обсъждат идеи и теми, по които да се работи. Ето един кратък модел, в който могат да се организират дейностите на децата.

- Изберете нещо, което искате да направите заедно. Напишете целта (да бъде съвсем конкретна).

- Определете някакъв срок за осъществяване на тази цел.
- Преценете ползите (по какъв начин осъществяването на целта ще помогне).
- Планове – какви стъпки трябва да се предприемат, за постигане на тази цел?
- Трудности и пречки – какво може да попречи за постигане на целта?
- Решения – какво може да се направи, за да се преодолеят трудностите?
- Оценка. Как ще се разбере, че целта е постигната? Какви ще са показателите за „успеха“?

Независимо от избора на тема, по която ще работи паралелката, не пестете време за размисъл. Това обикновено се нарича рефлексия и е свързана с важността на времето, в което учениците могат да самооценят избраната от тях тема, начина на свършената работа и процесите, които са използвали.

Учениците трябва да помислят защо са направили избора си, как изборът им е повлиял на тяхното учене или окончателни резултати и какви корекции биха могли да направят в бъдеще. Те могат да споделят тези разсъждения в свободен, но насочван от учителя разговор или частно чрез записи в дневници или тетрадки. Разговорите помагат на учениците да изградят увереност в уменията си за вземане на решения и да се насочат към области за растеж. Това ще ги улесни и в бъдеще при решаване на проблеми и вземането на решения, а в дългосрочен план ги прави и по уверени за активно участие в различни училищни и надучилищни инициативи.

Литература: 33, 34, 44

М. Банчева

2.2.2. ПЕДАГОГИЧЕСКИЯТ СЪВЕТНИК

„Нека твоите избори отразяват твоите надежди, а не страховете ти.“

Н. Мандела

Докато класният ръководител е отговорен за създаването на демократични, ясни, прозрачни и работещи механизми за избор и функциониране на най-малката клетка от структурите на ученическото самоуправление – тази в паралелката, то за тази дейност на училищно равнище следва да бъде определен конкретен учител, ако няма педагогически съветник или училищен психолог. За съжаление, по-малко от половината училища имат възможност да назначат специалисти на тази длъжност.

През годините има тенденция почти всички проблеми, с които се среща училището, да се прехвърлят за решаване на тези длъжности. Има правени и предложения за промяна в наименованието на длъжността педагогически

съветник, за да може тя да отговаря на изискванията към нея, защото много от функциите, които се изпълняват, надхвърлят педагогическите процеси и са повече в сферите на възрастовата психология, организационната психология, социалната работа или работата с общността.

Педагогическите съветници са неразделна част от цялостната работа на училището и работят заедно с всички групи на училищната общност – ангажирани са със създаване на условия за по-доброто представяне на учениците в рамките на учебния процес, работят по програми за общата и специализираната подкрепа на учениците, развиват програми за съгласуване на усилията с училищната администрация, учителите, членовете на общността и семейството, създават, заедно с учителите, програми за ранно идентифициране на проблеми при децата, провеждат програми за посрещане на социалните и емоционалните нужди на децата и премахване на бариерите пред обучението, консултират учениците във връзка с професионалното ориентиране и продължаване на обучението и много други.

В компетентностния профил на педагогическия съветник в Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти са посочени следните групи компетентности.

- Познава и използва добри практики и методи за допълнителна подкрепа на децата и учениците за тяхното адаптиране в училищна среда.
- Проучва, открива и подкрепя силните страни на децата и учениците, планира и координира дейности с учители и родители за създаване на подкрепяща среда, която да гарантира най-добрия интерес на детето или на ученика.
- Познава и открива спецификите на различните групи от училищната общност и посочва общия им интерес. Познава и прилага инструментариум за ефективно взаимодействие между представителите на различните групи.
- Проявява конструктивно отношение към определянето на приоритетите в организационния живот на институцията, в която работи.
- Притежава способност за търсене на общи цели в контекста на по-доброто развитие на училището и способност за съвместна работа при постигане на цели.
- Познава ефективни подходи за организиране на групова работа.
- Сътрудничи с обществения съвет, настоятелството и други партньорски организации при изпълнение на съвместни инициативи и проекти в рамките на повишената училищна автономност.

В работата на педагогическия съветник оказват влияние същите аспекти на груповата работа, които са описани в темата за класния ръководител. На него обаче се пада една по-голяма отговорност, свързана с изграждането, поддържането и придаването на смисъл на формите на ученическо

самоуправление на ниво училище. Независимо от измененията в начина на организиране на гражданското образование в училище след последните нормативни промени то остава като задача, която трябва да намери практическа реализация в училищния живот. В този процес педагогическият съветник винаги е играел много важна роля. Негова неотменна задача е да може да създаде училищната общност, като помогне на децата и младите хора да участват активно във всички процеси на вземане на решения на училищно равнище.

Ето защо педагогическият съветник може да застане в основата на училищни политики, които да развиват широк набор от граждански компетенции, като особено внимание заслужават застъпничеството и представителството, чрез които учениците разбират различните гледни точки, внимателно ги разглеждат и представят на другите и работят за постигане на консенсус, с който всички да са съгласни.

Формите на ученическото самоуправление следва да дадат възможност на учениците да обмислят действия по част от обсъжданите въпроси, пряко свързани с техния живот в местната общност, с решаването на отделни проблеми на ученическата общност, с постепенното включване в живота на общността, с изпълнението на отговорни социални роли в училище и в приятелските групи.

По отношение на ученическото самоуправление педагогическият съветник има няколко основни задачи.

1. Да създаде демократични процедури за номиниране и избор на участници във формите на ученическото самоуправление. Това може да бъде ученически съвет, но и много ученически групи по интереси. Като минимум това означава следното.

- Ученическият съвет има ясни структура и процедури на вземане на решения.
- Има ясен и известен процес, по който учениците могат да станат членове.
- Има известна и писмена документация, описваща как работи Ученическият съвет, като има и процедура, по която тези правила могат да бъдат преразглеждани редовно, за да се променят в зависимост от нуждите.
- Структурата и процедурите са подходящи за включване на външни участници винаги когато има желание или необходимост.
- Има ясни правила за вземане на решения в различни ситуации.

2. Да осигури условия за широко участие на всички ученици, като не се създават възможности за изключване по какъвто и да е признак. Това като минимум включва следните елементи.

- Учениците се избират чрез демократични и представителни процеси – избори, доброволно участие или други договорени процеси.
- В Ученическия съвет на училището има различни по възраст, пол, етнически произход, способности и интереси ученици.

- Няма значителна група от ученици, които не са представени.

3. Да осигури ресурси – информационни, пространствени, времеви, за да има възможност ученическите структури да се срещат редовно и да обсъждат проблемите и темите, които ги вълнуват или са на дневен ред. Тук се включват като минимум следните елементи.

- Има ясен график за срещи.
- Определени са каналите, по които се уведомяват за следващото заседание всички членове, както и другите ученици, които биха искали да участват.
- Има изградена система за проследяване на участието на членовете на ученическите структури.
- Създадена е възможност за функционирането на различни форми и групи по интереси, които могат да работят заедно с Ученическия съвет, но не са непременно част от него.
- Срещите са продуктивни и приятни и носят усещане за личностно израстване на всеки участник.
- Ученическият съвет разполага с необходимите ресурси за своята работа – бюджет, който разпределя, достъп до практически ресурси, като фотокопиране, принтер, пощенски услуги и др., има помещение, в което да разполага материалите, с които работи.

4. Да поддържа добре функционираща система, чрез която Ученическият съвет събира мнения, представя на останалите ученици свършената работа и получава обратна връзка. Това включва следните елементи.

- Има правила, по които представителите на Ученическия съвет получават съвети и подкрепа от другите ученици или външни професионалисти в различни ситуации.
- Има достатъчно време за споделяне и обсъждане преди вземане на решения и при извършване на оценка на дадена работа.
- Има правила, така че мненията на другите да се разглеждат и приемат сериозно от Ученическия съвет.
- Ученическият съвет се среща в удобно за всички членове време.
- Има процедури, по които работата на Ученическия съвет се признава и оценява публично.

5. Да гарантира широки правомощия на Ученическия съвет да разглежда редица въпроси. Това означава следното.

- Всички ученици и членовете на Ученическия съвет са наясно с различните неща, които могат да се направят.
- Ученическият съвет може да реализира кампании за застъпничество по определени теми, свързани с ученето и живота на учениците, вкл. представяне на ученическите възгледи (по учебни програми, правила, униформи, поддържане на материалната база, закупуване на учебни и

образователни ресурси и др.), организиране на събития, набиране на средства, социални дейности, търсене на партньори за осъществяване на кампании извън училището и др.

- Ученическият съвет планира времето за различни въпроси и теми, за да не доминират едно или две неща.
- Ученическият съвет създава подходящи вътрешни структури за справяне с различни въпроси – например подгрупи или работни групи.
- Ученическият съвет има възможност да допълва своите планове или да ги актуализира, за да постига това, което е планирал предварително, или за да отговори на спешно възникнала нужда.

6. Членовете на Ученическият съвет са обучени и процесът по навлизане на нови членове задължително се придружава от обучение. Това включва следните елементи.

- В училището се организират подходящи обучения и се предоставят на всички членове на Ученическият съвет.
- Членовете на Ученическият съвет получават последваща подкрепа и неформално обучение в умения, необходими за извършване на тяхната работа.
- Ученическият съвет има достъп до възможностите за работа в мрежа и с други училища или съвети.

7. Да гарантира, че Ученическият съвет е свързан с процедурите и процесите на вземането на решения в училището. Това включва следните елементи.

- Учениците да са представени в органите за вземане на решения в училището или от Ученическият съвет, или от специално избрани представители по конкретните теми, които засягат учениците.
- Учениците да са представени в редица други работни групи, които се съставят в училището от страна на възрастните.
- Има процедура по допитване за мнение по всички важни въпроси.
- Наличие на процедура, че мненията на Ученическият съвет се чуват и се разглеждат сериозно във всички тези форуми.

8. Да осигури подкрепата на учителите и ръководството на училището за дейността на Ученическият съвет. Това включва следните елементи.

- Има определен учител, в чиято длъжностна характеристика са включени функции по подкрепа на Ученическият съвет.
- Този учител подкрепя и съветва Ученическият съвет, без да изземва водещата роля на учениците.
- Има редовни срещи на Ученическият съвет с определените учители и други подходящи членове на училищната администрация.

Когато в училището няма назначен педагогически съветник или училищен психолог, тези функции се поемат от определен учител и се осъществяват заедно с Училищното настоятелство и Обществения съвет към училището.

Всеки педагогически съветник носи отговорност за израстването на учениците, които осъществяват дейностите във формите на ученическото самоуправление. Ето защо е важно предварително да се знаят показателите, по които ще се оценяват децата в процеса на номинирането им за членове на формите на ученическото самоуправление.

Литература: 68

М. Банчева

2.2.3. ПЕДАГОГИЧЕСКИЯТ СЪВЕТ

„Посредственият учител излага. Добрият учител обяснява. Изключителният учител показва. Великият учител вдъхновява.“ *У. Уорд*

Учителите, класните ръководители и педагогическият съветник, за които говорихме в теми 2.2, 2.2.1 и 2.2.2, заедно с директора, за когото е отделена тема 2.3., влизат в състава на Педагогическия съвет на училището. Като колективен орган за управление на педагогическите процеси в училището, той в максимална степен е задължен да защитава и колективните права на децата/учениците, представени от органите на ученическото самоуправление. Законодателят е предвидил това в чл. 262 ал. 4 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), който регламентира правото на ученици да участват в заседанията на Педагогическия съвет с право на съвещателен глас.

Тук веднага възниква въпросът: А кои ученици? Тези, които са избрани от учителите, или тези, които са избрани от децата/учениците? Тези, които са членове на единствения Ученически съвет на училището, или тези, които са станали негови членове благодарение на избори „от долу нагоре“ – от равнището на паралелките, през това на класовете и образователните етапи, докато се стигне до представителния състав на избрания единствено от децата/учениците техен Ученически съвет на училището?

Задължението на педагогическите специалисти, свързани с възпитанието и със социализацията, с подкрепата за личностно развитие на децата и учениците, със зачитането на техните права и достойнство, предполага честно отношение на възрастните към тях от най-ранна възраст.

Децата още в предучилищна възраст могат да вземат автономни решения и да правят избори. Но това са човешки същества, появили се в принципно различно общество, което им е задало диаметрално различни качества от тези на възрастните:

– колективизъм	– индивидуализъм;
– теоретичност	– прагматичност;
– материална реалност	– виртуална реалност.

Ако като възрастни не отчитаме тези разлики и не познаваме достатъчно света на днешните деца и ученици в училището, ще постигнем твърде малко в тяхната подготовка за живота.

Пример от нашата практика. По време на лятна ваканционна програма в училище децата посрещаха ръководителя на ваканционните модули с дежурната за тях дума „скучно“, без да знаят какво ги очаква през деня. Не беше трудно да се досетим какво всъщност ни казват децата/учениците. „Скучно“ се оказа не дума за отразяване на досада от нещо, а абревиатура, изразяваща стил на учене през ваканцията:

Супер
Креативно
Учене
Чрез
Нови
Открития

Този пример показва, че днешните ученици очакват от педагозите нестандартни начини не само за обучение, но и за решаване на своите проблеми по време на толкова важния за тях училищен живот. Защото училището не е само място за учене, но и място за задаване на успешни модели за живот като бъдещи отговорни граждани.

Това не може да се постигне само с гражданското образование, дори разделено на три типа: „Първият е насочен към възпитание на лоялен гражданин (патриотизъм), вторият – към възпитание в дух на лоялност към демократичната държава и нейните институции, а третият – към възпитание в автономия и със самото това – в демокрация“ (25, 180). Необходимо е децата/учениците да бъдат научени как да защитават своите колективни права чрез структурите и органите на ученическото самоуправление.

Педагогическият съвет, като орган за управление и защита на колективните права на педагогическата колегия, има потенциала да покаже и подкрепи инициативите, породени от ученическото самоуправление в часа на класа, като създаде условия за тяхното реализиране на училищно ниво. Истинските граждански компетентности се усвояват не със зубрене, а с правене, с практическото им упражняване чрез ученическото самоуправление.

Важно е да обърнем внимание на онези типични грешки в разбирането на учителите за ученическото самоуправление, в резултат на които се намалява неговата ефективност за възпитанието и социализацията на децата и учениците.

1. Игра на самоуправление между възрастни и деца. Това е познатият в голям брой училища Ден на ученическото самоуправление (9 май), в който децата/учениците играят ролята на възрастни и заемат местата на директора и останалите представители на училищната администрация. Необходимо е да се разбере, че детското/ученическо-

то самоуправление не е игра, а реални пълномощия и отговорности на децата през цялата учебна година. Представянето на самоуправлението като ситуативна игра осуетява възможността за фактическото включване на децата/учениците в управлението на училището. Играта е начин, по който се реализираме, и метод на обучение, който може да се използва в обучението за ученическото самоуправление, но не трябва то да се превръща в игра.

2. *Наличието на орган за самоуправление се приема за самоуправление.* Обикновено това са група деца/ученици (училищен парламент, училищен ученически съвет или детска бюрокрация), които решават за цялото училище, а останалите ученици реализират техните решения. Няма повсеместност и структура в самоуправлението: органи за самоуправление във всяка паралелка, на ниво клас, образователен етап и едва тогава на училищно ниво.
3. *Предаване на децата на функции на учителя или дейност по негови указания.* Такъв подход може да доведе до трагични резултати за всички и до създаване на „детска бюрокрация“. Истинското самоуправление предполага колективно вземане на решения, планиране на дейността и доброволно изпълнение на задачите.
4. *Цялата работа по ученическото самоуправление пада върху членовете на Ученическия съвет, а останалите ученици остават пасивни.* Самоуправлението е вид школа за обществена дейност и всички деца/ученици следва да са организирани и включени в работата чрез своята инициатива и отговорности.
5. *Учителите искат да видят бърз резултат от ученическото самоуправление.* Но детското/ученическото самоуправление е безкраен процес и резултатите често са непредсказуеми. Учителите скрито могат да подпомагат децата с идеи и подсказване на ефективни инструменти за реализиране на планираните задачи.
6. *Самоуправлението се възприема като предоставяне на пълна свобода на децата и учениците.* Това поражда притеснения и дори страх у някои педагози самостоятелността да не доведе до слободия. Защото някои ученици си позволяват да издевателстват над тях с помощта на родителите си, и те не съумяват да видят, че инструментът за изход от тази ситуация е именно ученическото самоуправление. Всъщност става дума за насърчавана от възрастните свобода и постоянно присъствие, но така, че то да не бъде забелязано в процеса на дейността.

Детското/ученическото самоуправление е възможно, когато:

- децата и учениците се подготвят за предстоящата си работа с методическа помощ;

- на децата и учениците се обясняват важноста и значимостта на предстоящата им работа по самоуправлението;
- на децата се гласува пълно доверие;
- на децата и учениците се гарантира доброволно участие в органите за самоуправление (участват по желание);
- на децата и учениците се възлага пълна отговорност за решенията, които вземат, за начините на изпълнението им и за резултатите от тяхната работа.

Защо е необходимо ученическото самоуправление?

- обвързване на правата с отговорностите;
- придобиване на умения за управление и самоуправление;
- реализиране на гражданското образование в действие и преди всичко приучване към гражданска отговорност към обществото.

Учителите са по-широко скроени хора и независимо от своята професионална позиция в Педагогическия съвет и училището (учител, възпитател, класен ръководител, психолог, педагогически съветник, социален педагог, арттерапевт) те могат да се превъплъщават в роли, които са свързани с неформалното обучение и информалното учене, характерни за ученическото самоуправление. Значението на всички роли – ръководител, съветник, наставник, организатор, водещ, напътственик, модератор, аниматор, тютор, коуч, ментор, ще намерите в Терминологичния речник на изданието.

Високи резултати не само в ученическото самоуправление, но чрез него и в цялостния образователно-възпитателен процес се постигат там, където педагозите не се отнасят към бъдещите професионалисти като към „деца“ и смело им делегират права, обръщат сериозно внимание на новите и нестандартни идеи, опират се на самоуправлението на децата/учениците, което поражда взаимно разбиране и доверие между децата и възрастните.

Литература: 17

Т. Желязкова-Тея

2.3. ДИРЕКТОРЪТ

„Ученикът не е съд, който трябва да бъде запълнен, а факел, който трябва да бъде запален.“

Плутарх

С влизането в сила на новия Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) работата на училищния директор се усложни. Нараснаха отговорностите, задълженията и документацията. Повиши се зависимостта на неговата работа практически от всички – от учениците, учителите и администрацията, до родителите, Обществения съвет, настоятелството, общи-

ната и контролните органи. Но той има стратегически помощник в лицето на тези, заради които училището съществува като институция. Учениците, обединени чрез своите структури за самоуправление, са естествен съюзник на директора за решаване на всеки проблем в училището, защото в него са самите те – или го пораждат, или го определят, или го изживяват, а защо не и да го разрешават. Ще се опитаме да покажем как, и ще започнем с внушителната документация.

Кои документи в училището могат да се съгласуват със структурите на ученическото самоуправление? Вероятно изглежда твърде нереалистично това да се случи, но ще покажем как това би могло да се направи и до какви резултати може да доведе.

1. Документи от стратегически характер

- *Стратегия* за развитие на училището (чл. 263, ал.1 т. 1 от ЗПУО);
- *Правилник* за устройството и дейността на училището;
- *Годишен комплексен план* (Годишен план за дейността на училището).

Без отчитането на гледната точка на самите ученици тези документи не биха били реалистични и прагматични. Защото законодателят е предвидил в чл. 171 от ЗПУО те да могат да упражняват своите права по следния начин:

„2. да бъдат зачитани като активни участници в образователния процес;

10. да дават мнения и предложения за училищните дейности;

11. чрез формите на ученическо самоуправление да участват в обсъждането при решаване на въпроси, засягащи училищния живот и училищната общност, в т.ч. училищния учебен план;

12. да получават съдействие от училището и от органите на местното самоуправление при изразяване на мнението си по въпроси, които пряко ги засягат, както и при участие в живота на общността“.

Същевременно ЗПУО внесе промяна в обхвата на ученическото самоуправление: чл. 171 ал. 2: „Учениците участват в училищния живот и в организационното развитие на училището чрез различни форми на ученическо самоуправление на ниво паралелка и училище, определени с правилника на училището по предложение на учениците“.

С други думи, спазването на закона налага промяна при изготвянето на трите основни документа със стратегически характер от училищната документация. Те трябва:

- да гарантират правото на участие на учениците в училищното самоуправление чрез ученическото самоуправление на всички равнища – от отделната паралелка, през структурите на равнище клас и образователен етап до равнището на училището. Единственият Училищен ученически съвет от лимитиран брой ученици вече няма да е достатъчно представителен да защитава правата на изразяване на мнение и на участие на всички ученици в училището.

- да включват в своите текстове конкретни разпоредби за взаимодействие на структурите на ученическото самоуправление на всички равнища с всички административни и обществени структури в училището и извън него (*Приложение 22*).

При положително реализиране на тези предложения се постига една от целите на училищното образование, залегнали в чл. 5 ал. 1 от ЗПУО: „*придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности.*“

2. Документи със силен възпитателен характер

Етичният кодекс на училищната общност, с който са свързани:

- екипите по ЗПУО за: изграждане на *позитивен организационен климат* и за утвърждаване на *позитивна дисциплина*;
- планът за действие по *превенция на агресията* и за засилване на сигурността в образователните институции;
- училищната политика за противодействие на *тормоза* в училище;
- планът за противодействие на училищния *тормоз*;
- комисията за противодействие на *тормоза*;
- единните правила и задължения на всички служители, свързани със случаите на *тормоз*;
- планът за работата с деца в риск от насилие или жертва на **насилие**.

Ключовите думи в тези документи са дисциплина, агресия, тормоз и насилие. За съжаление, те са достъпно средство за доминиране както от страна на децата/учениците, така и от страна на възрастните. Ако в тяхното овладяване участват само възрастните, това също е вид доминиране (в случая по възраст), което води до нова агресия и озлобяване.

Но можем да потърсим идеите на самите деца/ученици как да се справим с лошата дисциплина, агресията, тормоза и насилието в училището. Защо да не помолим ученическите съвети от всички равнища да се допитат до своите съученици и да излязат с конкретни предложения за мерки, които да залегнат не само в Етичния кодекс на училището и пакета документи, посочен по-горе, но и да се включат в плановете и програмите за работа на самите ученически съвети в паралелките? Когато човек участва в процеса на създаването на правилата, той е по-склонен след това и да ги спазва.

Това е предвидено и в чл. 185 ал. 2 от ЗПУО: „*Видовете и съдържанието на дейностите по превенция на тормоза и насилието са подчинени на обща училищна политика, разработват се самостоятелно от училищната общност и може да включват:*“

1. изготвяне съвместно с учениците на правила за поведението им в паралелката“.

Етичният кодекс, като документ, който съдържа освен основните положения и препоръки какво е добре да се прави и какво не бива да се

прави, също трябва да се изготвя с участието на учениците (чл. 175 ал. 1 от ЗПУО), но не само чрез легитимирането му от малцината представители от Ученическия съвет на училището, а след обсъждането му от ученическото самоуправление на всички равнища в училището. Децата често дават изненадващо разумни за своята възраст предложения по въпроси, които пряко ги засягат. Те ще дадат и най-разбираемата за тях формула, с която дори могат да се гордеят.

При положително реализиране на тези предложения се подпомага и осмисля изпълнението на задълженията на учениците, залегнали в чл. 172 ал. 1 от ЗПУО: „Учениците имат следните задължения:

3. да зачитат правата, честта и достойнството на другите, както и да не прилагат физическо и психическо насилие;

9. да спазват правилата за поведение в паралелката и в училището“.

3. Документи с интеграционен характер

- Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст;
- Училищен механизъм за адаптиране на ученика към училищната среда;
- Програма за предоставяне на равни възможности и за приобщаване на деца и ученици от уязвими групи;
- Училищна програма за превенция на ранното напускане на училище;
- План за подкрепа на ученик със СОП;
- Координатори на екипите за подпомагане на личностното развитие на учениците със СОП.

Причините за напускане на училището и за увеличаване брой на децата със специални образователни потребности в съвременното общество са много и комплексни: от липсата на средства и затруднения в ученето до трудности в адаптацията и липсата на интерес. За последното си заслужава да вземем мерки. Отново с помощта на самите деца/ученици – нали става въпрос за техни връстници. Те най-добре знаят как се чувстват децата, които не могат или не искат да учат. Те ще дадат работещи предложения как да се помогне на дете със СОП. А когато мнението им се чува, те започват да се чувстват значими и стават по-толерантни към различните.

При положително реализиране на тези предложения се изпълва с реално съдържание част от дефиницията на „приобщаващо образование“ в ЗПУО – „чрез създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността“.

4. Документи с креативен характер

- Планове за работа на екипите по ЗПУО: 1. Развитие на училищната общност; Подкрепа за личностното развитие на ученика;
- Училищна годишна програма за целодневна организация на учебния ден;

- Програма по гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование;
- План на комисията по гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование;
- Програма за подкрепа на личностното развитие на ученика;
- План за организиране и провеждане на вътрешноинституционални форуми за изява на ученици с изявени интереси;
- План на комисия за организация и провеждане на празници, тържества, концерти (*Приложение 21*);
- План за работа по проекти (*Приложение 20*);
- План за извънкласни дейности.

Тук следва да се отвори широко поле за инициатива и творчество на самите деца/ученици да се включват във всички тези дейности и форми за подкрепа, организация и провеждане на събития в училището, в които те са и главните участници. Опитът на организациите с нестопанска цел за дейности с деца и ученици показва, че те не желаят да се включват в инициативи, измислени и изцяло ръководени от възрастните – не ги приемат за свои и дори ги саботират по различни начини. Не може да има развитие в училищна общност, в която децата/учениците са само обекти на нейните дейности. За да станат и съсубекти, трябва да им се вярва, че могат, и да се подкрепят разумните им предложения, в чиято реализация да участват. Успяват и привличат повече ученици тези училища, в които децата се чувстват като на своя територия.

При положително реализиране на тези предложения безпрепятствено се изпълнява задължението на учениците от чл. 172 ал. 1 на ЗПУО „*да съхраняват авторитета на училището и училищната общност и да допринасят за развитие на добрите традиции*“. А за да не бъдат само задължения, децата и учениците трябва да получават повече морални и материални награди „*за приноса към развитието на училищната общност*“ (чл. 184, ал. 1 от ЗПУО).

5. Комисия за взаимодействие с родителите и обществеността

Връзката на училището с всички хора и институции, които по някакъв начин са свързани с него, е изключително плодотворна за изява и съдействие на ученическото самоуправление. На нея са посветени темите в настоящата глава.

ЗПУО и Правилникът за създаването, устройството и дейността на обществените съвети към детските градини и училищата предвиждат правото на участие със съвещателен глас в работата на обществения съвет към училището поне на трима представители на ученическото самоуправление (чл. 267 ал. 1). Прави впечатление, че директорът писмено трябва да уведоми председателя на обществения съвет за „определените представители“, а не за избраните от децата/учениците техни представители. При добре работещ механизъм на ученическото самоуправление на всички равнища в училището тези представители ще се появят по естествен път.

За съжаление, законодателят не е разписал в целите на учредяваните към училищата настоятелства (като юридически лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност) конкретен ангажимент към органите и структурите на ученическото самоуправление в училището. А няма нищо по-естествено точно тази „собствена“ структура на гражданското общество да се погрижи за подкрепата, и най-вече за подготовката чрез специализирани обучителни модули на лидерите на ученическото самоуправление. Ако се спазва законът и възрастните започнат да виждат в децата/учениците свои потенциални партньори, броят на ученическите лидери би следвало съществено да се увеличи (средно с по пет деца от паралелка). Тези деца/ученици ще се нуждаят от умело съпровождане на отговорната им мисия да ръководят и да отговарят за своите връстници. Би било удачно тази дейност да се съчетае и с „изпълнението на общинската програма за подкрепа за личностно развитие на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование и реализирането на местните политики“ (чл. 256 ал. 1 т. 12 от ЗПУО).

При положително реализиране на тези предложения се постига още една от целите на училищното образование, залегнали в чл. 5 ал. 1 от ЗПУО: „придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите на демокрацията и правовата държава, на човешките права и свободи, на активното и отговорното гражданско участие“.

От съществено значение в работата на директора е неговото поведение за създаване на взаимовръзки с учениците. Ето какво предлагат от Националната асоциация на директорите на средните училища в САЩ (47, 12).

Таблица 3

Намаляване	Увеличаване
Изолирането в директорския кабинет.	Присъствието в различните части на училището.
Възпримането на учениците като проблем.	Възприемането на учениците като решение.
Мнението, че знае всичко най-добре.	Мнението, че и от учениците може да се научи нещо полезно.
Управлението на поведението на учениците.	Насърчаването на поемането на отговорност от страна на учениците.
Издаването на команди и контрол.	Възприемане на учениците като партньори.
„Фиксирането“ върху цифровите резултати от тестове.	Познаване на надеждите и мечтите на учениците.

В Приложение 4 ще намерите малък тест за самооценка на директора на тема „Учениците като партньори“ (47, 11).

Какво искат учениците днес:

- да изпитват удоволствие, включително и от училището;
- да участват в дейности, които развиват въображението;
- да се самоорганизируют и да участват в свои организации;
- да съучастват в нетрадиционни събития, като флашмоб, пърформънси;
- да следват модните тенденции във всичко – обучението, музиката, спорта, облеклото, дори взаимоотношенията между възрастните;
- да получават одобрението и на връстниците си, и на възрастните;
- да се обръщат към тях с „приятели“;
- да им се помага, но да не им се налага чуждо мнение;
- да не им се отнемат „електронните джаджи“.

Скритото послание, което те отправят към възрастните, е желанието с тях да се отнасят не според принципите на кибернетиката (организация отвън), а според принципите на синергетиката (самоорганизация). Но дълг на всички специалисти, които работят с тях, е да ги извадят от света на виртуализацията, който децата и учениците често не могат сами да отделят от реалния свят, в който трябва да се научат да живеят.

Това би могло да се реализира успешно при взаимодействие с органите на ученическото самоуправление върху принципите на автономията и сътрудничеството:

- поддържане на чувство за съпричастност към проблемите на учениците;
- съвместно решаване на всички въпроси на учениците, произтичащи от различните аспекти на училищния живот (обучението, възпитанието и социализацията) и реализацията на техните интереси.

От директора на училището зависи много:

- дирижирането на училището като „оркестър“;
- ефективното управление на училището като уникално „предприятие“;
- формирането на лоялна общност около училището;
- балансирането между управлението и самоуправлението както на училището, така и на учениците.

Ето как изглеждат те през призмата на съпоставяне на трите вида организираност при самоуправление – формална, неформална и информална.

Таблица 4

	ФОРМАЛНА	НЕФОРМАЛНА	ИНФОРМАЛНА
ОРГАНИЗАЦИЯ			
1	Училището решава за самоуправлението на училището	Ученическото самоуправление е избор на учениците	Личен избор на ученика за включване в ученическото самоуправление
2	Самоуправлението е в училището	Ученическото самоуправление може да се реализира на различни места	Ученикът се самоуправлява навсякъде

3	Задължителна	Доброволна	Своеволна
4	Субординационни отношения	Открити и приятелски отношения	Житейски отношения
5	Самоутвърждаваща се система: качеството се определя от самата система (професионалистите, а не обществото)	Качеството се определя от учениците	Качеството е резултат на самооценка
6	Недемократична	Ново измерение на демокрацията	Властта произтича от субекта
7	В центъра са учителят и училището	В центъра са учениците	В центъра е Азът
8	Един класен ръководител на над 30 деца	Колективно ръководство	Ръководител сам на себе си
9	Голямо количество немотивирани ученици (скучно)	Мотивация от учениците, защото е свободно (весело)	Лична мотивация (забавно)
ОРГАНИЗАЦИОНЕН ПРОЦЕС			
10	Строго задължителна система	Гъвкава система	Без система (невинаги)
11	Строго и сериозно	Приятно и без напрежение	На принципа на удоволствието
12	Предварително планувана цел	Отворен финал	Непредсказуем резултат
13	Цел: изпълнение на учебния план + висок процент успешни учащи се	Цел: възпитаване на отговорни граждани	Цел: саморазвитие и самовъзпитание
14	Организация чрез знания	Организация чрез практикуване	Организация чрез опита
15	Управлява се чрез наказания	Управлява се чрез любопитство	Управлява се чрез удовлетвореност
16	Принцип на червения молив	Принцип на поощрение	Принцип на самооценка
17	Основана предимно на писмени материали	Използва различни материали	Всяко нещо може да бъде материал
18	Избирателна изява	Възможност за изява на всеки	Лична изява
19	Индивидуална съревнователност	Колективно развитие	Саморазвитие
20	Насоченост към резултата	Насоченост към процеса	Насоченост към същността
21	Оценка от учителя	Оценка от връстниците	Самооценка
22	Стандартни задачи	Възможност за избор	Всякакви задачи

Няма как да се изключи ученическото самоуправление от училищното самоуправление. Въпрос на разбиране и подкрепа е как чрез своето самоуправление учениците могат да станат фактор в общото самоуправление на училището. Защото самоуправлението е резултат на отговорна съвместна работа между децата и възрастните.

Какви **педагогически задачи** могат да бъдат реализирани чрез ученическото самоуправление:

- възпитаване в дух на демократична култура;
- мотивиране за действия в интерес на обществото;
- създаване на условия за утвърждаване и себеизява чрез участие в разнообразни дейности;
- развиване на самостоятелност и отговорност;
- стимулиране на инициативността и социалното творчество;
- формиране на активна гражданска позиция;
- подготвяне на лидери и представители на бъдещия национален елит на страната.

До какви **резултати** може да доведе ученическото самоуправление на всички равнища в училището, вижте в тема 4.2.

Литература: 17, 28, 47

Т. Желязкова-Тея

2.4. РОДИТЕЛИТЕ

„Ако искаш да се помириш с врага си, трябва да работиш заедно с него. Така стават партньори.“

Нелсън Мандела

Родителите са естественят ресурс за училището в процеса на изграждане на ефективно действащи демократични общности, в които децата претворяват в живота си ценностите, принципите и моделите на поведение, необходими им за пълноценен живот като активни граждани.

Ето защо изграждането на същностни и съдържателни партньорства между училището и родителите е значима тема при формиране на политиките на държавата, местните власти и училищата. Начините, по които родителите са участвали и участват в училищния живот, имат много измерения, а всяко училище има своята уникална история, проблеми, традиции и постижения. Понякога са налице и противоречия, които придобиват изключително сериозни измерения на училищно ниво, когато се сблъскват очаквания и стилове на комуникация, водещи до конфликти.

Тъй като живеем в свят, в който има изключително голямо разнообразие на родителски стратегии и ценности, семейни модели, нива на трудова миграция и социално разслояване, училището става мястото, в което тези тенденции и характеристики се срещат. Нещо повече – срещат се и страховете на родителите и учителите. И трябва много търпение, мъдрост и постоянни усилия, за да могат да се намаляват страховете, да се синхронизират очакванията, да се изградят споделени идеи и да се отвара пространство за съвместни дейности.

Независимо от факта, че в нормативната уредба в образованието има много добре изписани функции, права и отговорности на родителите и формите на родителско участие, всяко училище само отговаря на въпроса как ще участват родителите в училищния живот. По отношение на родителското участие може да се приложат същите класификации на нивата на участие, които са подробно описани в главата, посветена на участието на децата. Повече за предизвикателствата пред различните нива на участие има в *Приложение 15* „Принципи на широкото участие“.

Всички училища знаят, че има специфични категории родители, които се включват по различни начини. Има родители, които са проактивни и сами дават идеи на учителите, а има и такива, които идват в училището веднъж в годината. Има родители, които се интересуват от всичко, което става всеки ден с детето им, а има и такива, които отказват да чуят това, което се опитват да кажат от училището. Независимо от всичко това на училището остава основната отговорност да изгражда мостовете и да утвърждава конструктивните модели на комуникация и разбиране. Училището може да направи това, като се отнася с разбиране и уважение към разнообразието на формите, ценностите и нагласите и на сложната динамика на взаимоотношенията в различните семейства.

Едно от големите предизвикателства е изграждането на споделено разбиране със семейството относно целите на образованието, обучението и възпитанието. Уважавайки правото на семейството на собствени възгледи и ценности, училището следва да изгражда поле на съгласие около основните общочовешки ценности, като създава необходимите условия родителите да правят информиран избор във всички случаи, в които се търси тяхното мнение, като подготвя честна, балансирана и адекватно представена информация.

Ефективното общуване на училището с родителите може да увеличава общото разбиране за психологическите задачи на всеки етап от порастването на детето, естествените кризи и възможностите за тяхното пълноценно преодоляване през отделните възрастови периоди. Това става само с постоянен диалог за създаване на споделена представа за интересите на детето и поставянето им в центъра на решенията, които училището взема съвместно със семейството.

Съществува много литература, посветена на темата за ролята на родителите и начините на взаимодействие с училището. В нея има голямо разнообразие от практически съвети. Те показват, че както и при децата, различните нива на включване на родителите са легитимни. Водещи в преценката са съдържанието на решението, което трябва да се вземе, както и разбирането за конкретните или дългосрочните ползи за родителите, децата и училището. Но нищо не би могло да се случи устойчиво и удовлетворяващо всички, ако го няма доверието между семейството и училището и ако детето не е свидетел на постоянната и обща грижа, която родителите и учителите споделят за неговото израстване.

Някои простички, но забравени правила за изграждане и поддържане на доверието са следните.

1. Нека родителите знаят, че сте загрижени и достъпни.

Родителите знаят, че учителите са много заети, но отделянето на време за 5-минутен телефонен разговор или за написване на кратка бележка е жест, който показва уважение към родителите и ги прави отворени за сътрудничество. Отворените въпроси към родителите за интересите и особеностите на детето помагат на учителя да разбере по-добре определен ученик. Редовната и смислена обратна връзка за представянето на детето в училище е също начин за поддържане на редовна комуникация.

2. Включете родителите в осмислянето, формулирането и решаването на проблемите.

Лесно е да се теоретизира, че родителите и учителите са съюзници, но когато възникнат проблеми, това партньорство често се подлага на изпитание. В този процес е важно да се помни, че нито една от страните – родителите и учителите – сама, няма единствено правилните отговори и решения.

Нещо повече, ако в тези процеси на обсъждане на проблемите открито и честно участват децата и младите хора, то ползите за всички ще бъдат не само свързани с целите или решаване на проблемите, а и с изграждането на доверие, личното развитие на всеки участник, организационната култура на училището и развитието на училищната общност.

3. Организирайте срещи, в които участват родителите и децата.

Дайте възможност на родителите да поставят свои теми, които да се обсъдят заедно. Отворете възможност такива теми да поставят и децата. Може би времето, което учителят ще трябва да посвети на тези срещи, да е извън работното му време, но ако всеки се чувства свободен и подкрепен да поставя на дневен ред проблемите и темите, които го вълнуват, ще се чувства и много по-съпричастен. А откритото човешко общуване между значимите възрастни, дори когато няма еднозначни решения, дава ценен урок на децата.

Този подход може да даде шанс на родители, които по различни причини не се чувстват „специалисти“ в темите, които поставя училището. Способността да се види всеки, дори най-обикновен начин, по който могат да участват родителите, е задача, която трябва да се води от учителя в началото, но после може да стане основа на активно поведение и от страна на самите родители.

Това може да изглежда много трудно, защото промяната трябва да стане първо в нагласите, мислите и отношенията на всеки от участниците. Но ако училището се опита да разбере, че трудностите и границите са мисловна конструкция, то тогава те могат да бъдат изменени чрез промяна във възприятието. Този понякога сложен, но възможен подход превръща препятствията по пътя в стъпала за изкачване. Но трябва да се положи едно основно усилие – да

се превключи в режим на отворено общуване и творческа възприемчивост. Когато границите започнат да се превръщат от това, което сме възприемали като ограничения, в контури на нова, дори още по-добра форма на съзидание, резултатът може да бъде истинско откритие.

Литература: 29, 60

М. Банчева

2. 5. МЕСТНИТЕ ИНСТИТУЦИИ, ОБЩЕСТВЕНИЦИ, МЕДИИ

„Необходимо е децата да участват в значими проекти с възрастните. Не е реалистично да се очаква те внезапно да станат отговорни, участващи пълнолетни граждани на възраст 16, 18 или 21 години, без предварително да имат възможност да практикуват съответните умения и отговорности. Увереността и компетентността за участие могат да бъдат придобити постепенно само чрез практика, не могат да бъдат преподавани като абстракция. Много западни нации смятат, че са постигнали демокрацията напълно, въпреки че преподават принципите на демокрацията по педантичен начин в класните стаи, самите които са модели на автократия.“

Роджър Харт

Местната общност е едно от равнищата, заедно със семейството и училището, които изграждат чувството за принадлежност и идентичност у всеки човек. И всяка местна общност има своята уникална история и съвремие, традиции и перспективи за развитие. Затова е важно представителите на институциите, обществото и медиите на местно ниво да могат да работят заедно за създаване на пространство, в което децата и младите хора да могат да се развиват и да изграждат своето гражданско поведение.

Общините са натоварени с много изисквания, свързани с прилагане на националните политики за децата, образованието и младите хора на местно ниво. В същото време, много от структурите, като центрове за работа с деца и младежки домове, вече или не съществуват, или са с много променени функции.

Сегашното българско общество е по-сложно, като в същото време на практика е лишено от социализиращите механизми, характерни за миналото, а на тяхно място трудно се появяват нови. В съвременния свят има нови противоречиви тенденции, като откриване на безпрецедентни области на свобода, увеличаване на неопределеността и размиване на нормата, противопоставяне на индивидуални, групови, колективни, национални права, глобализиращ се характер на обществата и икономиките, наднационален характер на повечето от проблемите и решенията и др. Тези проблеми заедно с неопределеността на бъдещето, рисковете в колективен, глобален и личен план би следвало да навлизат чрез гражданското образование и ученическото самоуправление в

света на младите хора и по този начин да спомагат да се приема естествената неопределеност на бъдещето, да се утвърждават ценности, като разбиране, участие, солидарност, любов, да се приема бъдещето не като неясно очертание или като неизбежност, а като проблем, който може да бъде направен опит да се реши съвместно.

За да се справят с тези предизвикателства, децата и младите хора имат необходимост не само от морална система за ориентиране в новия свят, но и от стратегии за поведение, знания за концептуализиране на тази действителност и възможност за действия извън оградата на училищния двор. В този процес училището има своето важно, но не единствено място.

Учителите и училището винаги са имали голямо влияние върху структурите на местната общност. Затова има много исторически сведения и повечето учители добре ги познават. Взаимодействието с институциите, медиите и значимите общественици на местно ниво трябва да стане част от политиките в училище на всички равнища. Защото училището не „учи“ за живота. Това, което се случва и се прави в училище, е животът, който живеят децата тук и сега.

Ученическото самоуправление винаги се е свързвало с гражданското образование, което формално се заражда като образование за знанията за демократичното общество, за принципите на функциониране на обществото и държавата, като усвояване на ритуали, на дисциплина, а дълги години и като индоктриниране, за да достигне днес до нови измерения, които включват съвместно учене за съдбата на човек и на човешките общности в условията на съвременната демокрация с всичките ѝ вътрешни противоречия.

Изследването на взаимодействието между локалните и глобалните проблеми дава възможност за усвояването на критичния синтез, за вглеждане и предвиждане на последствия, за възприемане и разбиране на света в движението му, за съсредоточаване върху най-различни измерения на обществото.

Съвременното гражданско образование оперира с границите между усвояването на нормите, интегрирането и промяната, търсенето на смисъл, разкрива личностния и груповия смисъл на основни характеристики на демокрацията, като съгласие/конфликт, свобода/равенство, с присъщата им вътрешна противоречивост.

Създаването на възможност учениците да изследват мненията, действията и отношенията на представители на различните формални и неформални структури на местно ниво, осигурява възможност за градене на идентичност в нестабилен, неясен, лишен от твърди морални основи свят и е опит за установяване на връзка между преживявания, ценности и поведения. Гражданското образование и неговото осъществяване чрез възможните реални действия на учениците със структурите на местната общност могат да станат средство, с което децата и младите хора да трупат познания и опит,

да поемат отговорност за решения в реалния свят, в който често няма едно-единствено вярно решение.

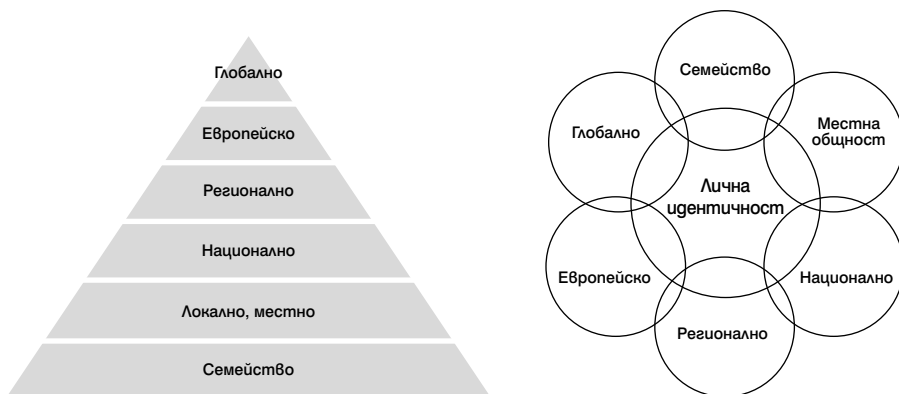
Като търсене на мярка, гражданското образование е и търсене и изследване на граници – на своя личен свят, на връзката между личното и чуждото, на границите между различните общности, към които принадлежи всеки. Изследването на границите, идеята, че зад тези граници няма врагове, а предизвикателства и потребност от избор при прекрочването им, са водещите в процеса на социалното учене. Гражданското образование предпоставя и насочва към разнообразието и единството на личните светове на младите хора, към богатството и неповторимостта на преживяванията им, към идентичността, а следователно и дава възможности за оценяване на разнообразието и единството на културите, към които те принадлежат – на местно, национално и наднационално ниво. Гражданското образование се превръща в учене и за лично и социално развитие, за изграждане на собствени значими демократични принципи и поведения, които са предпоставка за достоен и добър живот в обществото. По този начин гражданското образование е и учене на толерантност, защото се отнася до правото на другия да изразява неща, които не одобряваме, до поощряването на различни, противоречиви мнения, търсенето на истина в противоречащите на нашите идеи.

Някои от големите теми на образованието за устойчиво развитие, образованието за развитие и глобалното образование, които могат да станат в основата на кампании и инициативи на ученическото самоуправление на ниво паралелка и училище, са предложени в темата „Детското и младежкото участие извън училището“.

Цялата палитра от тази проблематика е повод за интервюта, проучвания на документи, избор на идеи, които децата и младите хора да се опитат да осъществят, като привличат за съмишленици в този процес представители на местните структури. Защото приносът, който могат да имат децата и младите хора за решаване на проблеми на местно ниво, е част от изграждането на личностната идентичност.

Тук няма да се спираме на различните теории – за множеството идентичности или за интегриране на различни нива на изграждане на идентичност в единна цялостна личностна идентичност. Представените графики са само онагледяване на това колко е важно децата и младите хора да могат да осъществяват значими инициативи на местно ниво.

Пирамидата показва значимостта на това как всяко стъпало влияе на следващите над него. Тя е символ на това, че добрата интеграция и стабилната връзка на представата на човек за себе си на всяко едно от нивата е условие за успешно изграждане на идентичност на следващите нива. Тази взаимовръзка може да бъде представена и като взаимовлияещи се кръгове, които винаги са в динамична връзка помежду си.

Фигура. Равнища на изграждане на личностната идентичност

Мястото и функциите на различните институции на местно ниво са част от учебните програми по някои основни учебни предмети. Независимо от трудностите, свързани с извеждане на учениците извън училище, работата с институциите – община, отдел за закрила на детето, различни общински комисии, общински съвет, дружествата, които осигуряват водата, електричеството, извозват боклуците, изграждат детските площадки и градските градинки – е много важна, за да могат децата и младите хора да разбират как се установяват проблемите, как се вземат решенията. И нещо повече – училището може да предложи на учениците да участват в обсъждането и осъществяването на решенията.

Търсенето на съмишленици в лицето на значими фигури на местно ниво, които влияят на формирането на общественото мнение, както и привличане на журналисти от местни или национални медии са фактори, които могат да помагат за осъществяването на идеите. Конкретни стъпки за това как се реализират застъпнически кампании, в които са включени представители на местната власт, лидери на общността и медиите, има в *Приложение 5*.

Всичко това децата и младите хора не могат да реализират без изключителната подкрепа на своите учители и родители. Те, като значимите възрастни, трябва да имат увереността в себе си, че усилията им за насърчаване на участието на децата винаги имат бързи, но и дългосрочни ползи за всички – за децата и младите хора, за възрастните, за училището и за културата на местната общност.

Литература: 7

М. Банчева

2.6. БИЗНЕСЪТ

„Днес бизнесът все повече се дефинира от своята култура, а не толкова от своята структура или сектор. Днес най-иновативните компании са „разрушителни по природа“, предизвикват собствения си бизнес модел, разрушават базата за конкуренция, променят условията за стойност, преобръщат традиционните подходи и създават наново себе си и цялата индустрия.“

Питър Фиск

Тази мисъл на Питър Фиск отправя много предизвикателства за преосмисляне за това как функционират икономическите субекти и какво представляват иновациите. Той предлага и едно сравнение на традиционните и иновативните компании, което може да бъде отнесено и към училищата и как иновациите могат да станат част от трансформацията им.

Таблица 5

Традиционни	Иновативни
Йерархични	Плоски
Специализирани функции	Проектни екипи според задачата
Бюрократични	Защитени от бюрокрация
Контролирани йерархично	Ръководени от проекти
Стратегическо планиране	Гъвкаво планиране
Повишение и бонуси	Автономия и признание
Могъщество и статус	Споделяне на ценности
Търсени според нуждите	Търсене според идеите и отношението
Окуражават конформизма	Окуражават разнообразието

Когато се мисли за бизнеса, най-честата асоциация е свързана с това, че единственият мотив, от който той се движи, е печеленето на пари. Примерите за това са много. Но в същото време, има и много силна нова тенденция, свързана с поемане на отговорност от страна на бизнеса за ценностите, които бизнесът утвърждава както със своята продукция, така и със своята политика в областта на дарителството. Тази политика през последните години се обединява от понятието корпоративна социална отговорност. През последните години стратегии в тази посока има не само бизнесът, но и държавата. Има различни подходи и интерпретации, има много модели, но се увеличава разбирането, че част от развитието на бизнеса е свързано и с повишаване на благосъстоянието на общностите и обществото, в които действат конкретните бизнес организации. По този начин бизнесът развива своите социал-

ни функции – съвкупност от доброволни решения и действия, в отговор на проблемите, които вълнуват местните общности или обществото, но поради различни причини тези проблеми не са решени.

Освен отделните политики на бизнеса в тази посока съществуват и много обединения на бизнеса, на бизнес лидерите, както и такива като Българския дарителски форум, който предоставя платформа за контакти между дарителите за обмен и съгласуване на дарителски политики.

Разбираем факт е, че териториалното разпределение на бизнеса не е равномерно, не са еднакви и уменията на училищата да печелят бизнеса за своите каузи. За това голямото предизвикателство пред училището е да усети, че начините, по които може да партнира с бизнеса, далеч надхвърлят предоставянето на финансови средства.

Когато става дума за предоставяне на възможности за реализиране на ученически кампании и инициативи, бизнесът може да влезе в ролята на среда за учене чрез капацитета на хората, които работят в дадената бизнес организация. Може да осигури материали, контакти, информация за позициите на мениджърите по темите, които интересуват младите хора. Множество са вече и примерите, в които компаниите стартират инициативи, в които могат да участват отделните граждани в подкрепа на каузи, зад които застават определени групи хора. През последните години значително нараства и броят на фирмите, които са организирали една или повече доброволчески кампании, в които са участвали техни служители.

Анализи на различните фирмени политики очертават два основни прилагани подхода на доброволчество сред служителите като част от социалноотговорните дейности на конкретните фирми.

- Доброволни дейности, свързани с предмета на дейност на фирмата, с условията в които тя работи, или с ефектите от нейната работа върху средата или потребителите.
- Включване в каузи, които са привлекателни и ценени от обществото, без непременно това да означава пряка обвързаност с дейността на фирмата – такива инициативи са били почистване на Панчаревското езеро, ремонти на домове за деца, засаждане на дръвчета, почистване коритото на минаваща през града река и др.

Инициативите за кампании в сферата на корпоративната социална отговорност възникват по различни канали и рядко се очертават ясно обособени двигатели. Почти поравно инициатори са собственици, мениджъри, служители, неправителствени организации или директно нуждаещият се бенефициент.

Проучвания на „Алфа Рисърч“ показват, че като правило фирмите се насочват първоначално към спонсорства и спорадични благотворителни дейности, а по-късно развиват социалноотговорни дейности и като част от тях – доброволчески кампании.

Мотивът „нова, нестандартна проява, която ангажира служителите“, по-често се изтъква от компаниите, които отскоро провеждат подобни инициативи, и свидетелства за психологическия климат и взаимоотношенията вътре в компаниите. Затова и инициативността и настойчивостта от страната на училищата или младите хора трябва да излъчват сериозен авторитет, както и предлагането на решения, съобразени със спецификата на отделните компании.

Анализът на конкретната мотивация, създадена у служителите за участие в кампаниите за доброволен труд или дарителство, показва, че основният акцент пада върху каузата. Добре обоснованата, защитена и ангажираща за мнозинството от служителите кауза създава атмосфера, подтикваща към участие и съпричастност. Според 58% от мениджърите и 29% от анкетираните служители участието е заради значимостта на каузата.

Интересен аспект на мотивиращите фактори, посочван в някои компании, е възможността служителите да идват на доброволческите дни заедно с децата си и така използват тези поводи за възпитателен ефект в семействата си.

Разнообразието от факторите, които влияят на нагласите за дарения, е констатирано и в представителното социологическо проучване на тема „Нагласите към дарителството за образование“, проведено през 2015 г. в рамките на проект „Култура на дарителство в сферата на образованието: социални, институционални и личностни измерения“. Там могат да бъдат намерени много данни за видовете дарители и мотивациите за дарения на индивидуалните или колективните дарители. Значимостта на каузата, желанието да се помогне да се реализират значими обществени инициативи, възможността заедно да се гради едно по-добро бъдеще, моралната отговорност на дарителите отново се появяват сред основните мотиви за дарения.

В този смисъл, намирането на идеи, споделяни от младите хора и бизнеса, става една от най-важните и трудни задачи. Убедеността и отдадеността са другото нещо, с което младите хора могат да демонстрират способността да се посветят на реализирането на нещо изцяло. Защото дори от страна на бизнеса да се осигурят средствата за дадена кауза, нейното превъплъщаване в реалност трябва да стане от младите хора, които са застанали зад нея. Ако са налице тези условия, остават задължителните елементи, свързани с това как се представя дадена идея – това са отговорите на въпросите „Какво?“, „Защо?“, „Кой?“, „Как?“. Тези въпроси са задължителни при всяко проучване на дадена тема или проблем или представяне на идея, за която се търсят съмишленици.

Много съвременни изследвания в областта на маркетинга поставят все по-отчетливо връзката между каузите, ценностите на потребителите и общностите, особено в ерата на социалните мрежи, където обменът на информация протича много по-бързо, отколкото която и да е рекламна кампания. Нещо повече, много училища, университети, неправителствени организации и дори политически партии имат политики, с които могат да откажат дарения от страна на определени фирми.

В бъдеще взаимодействието потребител – фирма ще нарасне и може да придобива следните измерения:

- съвместно създаване и управление на продуктите и услугите (компанията създава базовия продукт, а потребителите определят различните модификации);
- съвместно изграждане на общности;
- съвместно изграждане образа на марката.

Нещо повече, Филип Котлър в своята книга „Маркетинг 3.0“ твърди, че в бизнеса и маркетинга вече се заражда тенденция, чийто двигател са ценностите. Защото потребителите започват да търсят решения, свързани с глобализиращия се свят и с опитите за превръщането му в едно по-добро място. Те търсят продукти и услуги на компании, чиито политики и практики удовлетворяват нарастващите нужди за социална, икономическа и екологична справедливост.

Тези вдъхновяващи думи отварят нови възможности пред партнирането на училището с компаниите, но и очертават нови роли на представителите на училището и младите хора, за които трябва да се отдели време за осмисляне и подготовка.

Литература 1, 2, 9, 26, 39, 40

М. Банчева

2.7. СТРУКТУРИТЕ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО

„Взаимозависимостта е избор, който само независимите могат да направят.“

Стивън Кови

Подкрепата за прилагане на цялостната философия за участие на децата, както и изграждането и функционирането на структурите на ученическото самоуправление могат да се случат ефективно само ако в процесите участват и *Общественният съвет в училището, Училищното настоятелство и неправителствените организации*, с които дадено училище партнира.

Структурата, функциите и правомощията на обществените съвети и настоятелствата са подробно описани в Закона за предучилищното и училищното образование. Те са вътрешно свързани с училището и имат съществени и преки отговорности за развитието на конкретната образователна институция. Допускането на тези две структури до процесите на вземане на решения в училището има своите поддръжници и опоненти. Но както за всяка форма, така и тези могат да бъдат използвани по смислен, продуктивен и удовлетворяващ всички страни начин. Може и да се превърнат в поредната задължителна форма, която трябва да съществува формално, без да има истински принос към подобряване на ситуацията в училището.

Взаимодействието на училището с неправителствените организации има своята дълга история. Много от проектите, осъществявани от училищата, много от компетентностите и уменията, които са развили педагогическите и ръководните структури в училище, също са резултат от партниране с гражданските организации. Те са автори на множество помагала, които се използват в училищните практики, като най-голям е техният брой по темите и проблемите, които са извън задължителното учебно съдържание, и най-вече с тематиката на Държавния образователен стандарт за гражданското, здравето, екологичното и интеркултурното образование.

В изключително динамичното време, в което живеем, основното конкурентно предимство на организациите идва от способността им да създават общности от хора, които изграждат доверие, изправят се открито пред реалността, общуват отворено, поемат и спазват ангажименти за осмисляне на предизвикателствата и справяне с нередностите и правят иновации.

За това, колкото и да е трудно управлението на взаимодействието с тези три важни структури, училището трябва да поеме основната отговорност, за да създава смисъл на работата с тях.

Въпреки че гражданските организации са независими външни структури, партнирането на училището с тях винаги е ясно структурирано, тъй като се осъществява в рамките на определени проекти. Тук няма да бъдат изброявани многобройните варианти на съвместна работа между тези две страни, защото темите и възможностите за това са многобройни.

Същественото, когато става дума за ученическото самоуправление, като форма на изява на правото на детето на участие, е свързано с факта, че неправителствените организации предоставят основните ресурси, които помагат това да стане по най-добрия начин. Организациите с нестопанска цел са създали едни от най-добрите ръководства за прилагане на всички основни подходи, проучили са и са структурирали различен опит, адаптирали са различни стандарти и методики, които могат да се прилагат директно в училище. Те са ресурс за качествено обучение на учителите и педагогическите специалисти, които ще работят директно с децата. Влизат в ролята на консултанти, когато определени методики се прилагат в практиката на училището или класната стая. В почти всички теми в този Пътеводител има посочена литература, която е създадена от организации с нестопанска цел.

От своя страна, настоятелството и общественият съвет могат да станат тези структури, които осигуряват условията, за да могат да се осъществяват дейностите, описани в темите от Пътеводителя: „Основни стандарти за детско участие“; „Децата като партньори при реализиране на социалната промяна“; „Класният ръководител“; „Педагогическият съветник“; „Родителите“; „Местните институции, общественици, медии“; „Бизнесът“; „Детското и младежкото участие извън училището“.

Тъй като ученическото самоуправление е пряко свързано с гражданското поведение, взаимодействието на територията на училището с тези три важни структури оказва върху учениците видимо и невидимо влияние върху това какви модели на

поведение, отношения и взаимодействия ще виждат да се утвърждават от страна на значимите възрастни и ключовите страни в организацията и управлението на училището.

Значението на това влияние е доказано от редица теории и изследвания, като теорията за социалното учене на Алберт Бандура – децата възприемат поведения чрез формални указания как да се държат от авторитети и ролеви модели, но и като наблюдават как реално се държат тези авторитети. Преподавателите, директорите, родителите и въобще възрастните са важни ролеви модели – те задават стандарти и са източник на влияние. Гражданските умения на децата и младите хора възпроизвеждат естествения процес, по който учениците научават дадено поведение чрез моделиране, наблюдаване и социално взаимодействие. Подкрепянето на дадени модели оформя поведението, като предоставя положителна (при правилно демонстриране на поведение), негативна или коригираща реакция (при поведение или умения, които трябва да се изградят като положителни действия).

Това не означава, че в сътрудничеството между тези ключови страни – училището, обществения съвет, настоятелството и гражданските организации – няма място за грешки. Децата учат и от това как възрастните се отнасят и справят с грешките. За съжаление, училищното образование е много ориентирано към наказване на грешките. Но поне в територията на ученическото самоуправление трябва да се изгради сигурна среда, в която грешката ще бъде само средство за учене.

Това изисква и още нещо от страна на представителите на споменатите вече четири ключови страни: заедно да развиват уменията да се справят със страховете си – скритите и явните, които винаги се пораждаат в процеса на създаване или стартиране на нещо ново. Това изисква открито споделяне, анализиране, приоритетизиране на значимите неща, а често и подлагане на съмнение вярванията на конкретните хора. Но само по този начин всички авторитети могат да покажат на младите хора как да изградят себеутвърждаващо поведение и готовност да работиш и за другите.

М. Банчева

*Доброто ученическо самоуправление:
да направим от частите цялото!*

ТРЕТА ГЛАВА

ДОБРОТО УЧЕНИЧЕСКО САМОУПРАВЛЕНИЕ

3.1. ПОДХОДИ И МОДЕЛИ НА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

„Бих искал да кажа нещо за тайната на пътеката. Напредвай по пътя си, като изоставяш зад себе си всичко отпреди, дори своите стари прозрения. Но има още нещо за пътя. Постигаш целта с последната стъпка. Всичко преди това е просто подготовка.“

Берт Хелингер

Участието на децата, като подход, се развива естествено през различни форми на ученическото самоуправление. Различните формални или неформални структури, в които учениците са поставени в активна позиция, имат изключително важна роля за развитието на цялата училищна общност. Чрез своите структури учениците могат да обсъждат въпроси от съществено значение за своето развитие и образование в училището и да предприемат инициативи в полза на училището и по-широките общности на местно ниво.

Съществува широк спектър от дейности в интерес на училищната общност, които може да се осъществят през формите на ученическото самоуправление.

Функциите на Ученическия съвет на училището, като една от формите на ученическото самоуправление, са много и различни и следва да се конкретизират от всяко училище. Въпреки това има няколко основни групи.

Представяне на мненията на учениците пред ръководството на училището

Това трябва да бъде една от основните цели на всеки Съвет. Това включва процес на срещи за изслушване и съгласуване на позиции, обсъждане на споделени възгледи и представянето им пред ръководството на училището от името на учениците.

В основата на този процес е подходът на застъпничество, описан в *Приложение 5*.

Насърчаване на добрите комуникации в училището

Подобряването на комуникацията в училищната общност е споделена отговорност и Съветът може да допринесе за този процес. Воденето на бюлетин, отворени срещи за представяне на развитието на процесите и резултатите са само някои от начините.

Подпомагане на образователното развитие на учениците

Съветът може да допринесе за подобряване на образователната среда за учениците в училището и на учебните постижения на учениците, защото може да създаде групи за ученици с трудности по даден учебен предмет, които да се водят от най-успешните ученици, групи за подпомагане изпълнението на домашните работи или организиране на клубове по интереси.

Подпомагане в процеса на наставничество на нови ученици

Наставничеството е форма, чрез която може да се осъществява въвеждането на новите ученици в училище, за да могат да се интегрират в паралелката и училищната общност. Тази форма е изключително важна и при въвеждането на нови членове в структурите на ученическото самоуправление.

От особено значение за този аспект на работата са познаването и прилагането на подхода „връстници обучават връстници“, описан в *Приложение 6*.

Допринасяне за развитието на училищната политика

Съветът може активно да допринесе за развитието на училищната политика в широк диапазон области, като тормоз и насилие в училище, изготвяне на правилници за дейността в училището по отношение на различни области, кодекс на поведение в училище, извънкласни дейности, разработване на училищни проекти, осъвременяване на материалната база и политики за опазването ѝ, програми в сферата на изграждане на лични и социални умения. Това може да става чрез различни ученически групи по интереси, които да разглеждат отделни въпроси на политиката, да се консултират с учениците, учителите и родителите по тези въпроси и да представят становищата на Съвета по тези въпроси пред училищното управление.

Като част от училищните политики е процесът на създаване на различни образователни програми. Те трябва да се основават на активните методи на обучение, описани в *Приложение 9*, и да са насочени към комплексното развитие на уменията за живот, описани в *Приложение 8*.

Подпомагане осъществяването на спортни и културни дейности

Съветът и неговите структури могат да съдействат за организирането и развитието на спортни и културни дейности в рамките на училището, включително например спортни дни и културни събития.

Подпомагане или организиране на събития за благотворителност

Съветът и неговите структури могат да организират мероприятия както в училището, така и с участието на по-широката общност, защото целите за набиране на средства за определени благотворителни организации или кампании могат да нахвърлят нивото на училището.

Важен аспект в тази посока е и обучението за доброволци и участието в доброволчески инициативи.

Свързване с ученически съвети в други училища

Това е особено полезно при организиране на спортни и културни дейности и при набиране на средства за благотворителност, както и при реализиране на дейности, които засягат децата и младите хора в населеното място.

Основни стъпки за формализиране на ученическото самоуправление чрез изграждане на Ученически съвет на училището

Решение за създаване

Решението за създаване на Ученически съвет на училището се взема от учениците, които обсъждат различни възможности за учредяването му. В процеса на инициране идеята се съгласува с ръководството на училището.

Ученическият съвет и директорът

Ролята на директора е от основно значение за създаването и функционирането на Ученическия съвет на училището, който може да подпомага всички органи на управление в училището относно развитието на училищната политика, както и ежедневните дейности в училището.

В началните етапи ръководството може да подпомогне развитието на формите на ученическото самоуправление в няколко аспекта:

- да обсъдят ролята, функциите и структурата на формите на ученическото самоуправление;
- да постигнат съгласие за процеса на създаване на тези структури;
- да осигури методически напътствия при изграждане на споделена представа за лидерските качества на хората, които ще влязат в структурите на ученическото самоуправление;
- да предостави подходящо пространство за провеждане на срещите и кампанията.

Ученическият съвет и учителите

Разработването на всички процедури, правила, документи и провеждането на всички дейности в дух на партньорство и сътрудничество между Ученическият съвет и учителите е ключово за успеха, защото учителите са най-близките специалисти до учениците и общуват с тях ежедневно.

Изграждането на доверие и сътрудничество със структурите на учителите в конкретното училище гарантира спокойно изпълнение на работните задачи и за двете групи.

Създаване на Правилник за дейността на Ученическия съвет

Директорът, учителите, Общественият съвет и Училищното настоятелство имат право да познават проекта на структура и дейност на Ученическия съвет на училището, както и процедурите за избор на членове.

Примерна технология за този процес има описана в *Приложение 7*.

Определяне на състава

Съставът на Ученическия съвет и процедурите за избиране на членове по принцип зависят от размера на училището. Препоръчително е всеки ученически съвет да постигне баланс между половете и представяне на учениците с различни образователни потребности.

Избори

Необходимо е да се направят процедури за избори за членове на Съвета, както и за лидер на ученическия орган. Изборите трябва да се проведат така, че всички ученици, които имат желание да участват в структурата или в процеса на гласуване, да могат да упражнят това свое право. Определени от ръководството на училището възрастни следва да отговарят за това изборите да са свободни и справедливи. Важно е учениците да разберат системата за гласуване, която ще бъде използвана, като конкретният подход следва да отговаря на спецификата на училището.

Провеждането на изборите трябва да включва:

- възможност за участие на всички ученици, включително ученици, които са на индивидуална, самостоятелна или комбинирана форма на обучение;
- публичност на основните документи, свързани с работата на Съвета;
- разпространение на информацията за процедурата на изборите и времето на изборите;
- възможност да гласуване през по-дълъг период от време – цяла седмица, за могат да участват всички желаещи;
- таен начин на гласуване, за да се гарантира, че изборите са справедливи;
- публично обявена комисия за отчитане на резултатите.

Първо заседание на Ученическия съвет

Първата среща на Ученическия съвет обикновено се свиква от ръководството на училището скоро след изборите. Училищното ръководство подпо-

мага Съвета при намирането на подходящо място за среща. Директорът или определени учители следва да присъстват на първото заседание на Съвета и това ще бъде възможност за учениците от Съвета да повдигат конкретни въпроси или притеснения във връзка със своята роля и ролята на Съвета.

Лидерство

Съществен въпрос, свързан с функционирането на формите на ученическото самоуправление, независимо дали на ниво паралелка, клас, училище, независимо дали е формална, или неформална структура, е прилагането на адекватни модели на лидерство. Повече за подходите, моделите и функциите на лидерството може да се намери в *Приложение 10*.

Планиране и управление на работата

Докато членовете на Ученическия съвет имат своето участие в дейностите на Съвета, не всички могат или трябва да участват в организирането на работата. Именно поради тази причина Съветът може да реши да създаде работни групи.

Работните групи

Работните групи разширяват възможностите за участие на ученици с определени интереси. Те могат да работят заедно по дадени теми и въз основа на предварително планирани дейности, одобрени от Съвета. Такива групи могат да се създават и в ситуации, изискващи спешна намеса. Тогава те се създават с определена цел и престават да съществуват след постигането ѝ.

Тук е изключително важно да се направи разлика между групите, които се създават, за да се изпълни дадена задача по самоинициатива на самите ученици, и работата в група с цел постигане на някаква обучителна цел, свързана с развитието и обучението на децата и младите хора, която обикновено се води от обучен възрастен или подготвен младежки лидер. Независимо от това всички групи имат специфична групова динамика и е добре тя да се познава. Повече за тази тема има в *Приложение 11*.

Комуникации

Редовната, ефективна комуникация е ключът към успеха на всеки Съвет. Това не може да се случи само по себе си и е добра идея да се разработят начини за информиране на училищната общност и как може да участва в различните дейности, планирани от Ученическия съвет. Някои примери включват:

- изготвяне на седмичен бюлетин;
- осигуряване на редовна информация на ръководството на училището;
- поддържане на табло в училището с актуална информация за различни дейности, както и за обявяване на предстоящи събития и срещи на Съвета и работните групи;
- предоставяне на доклад за края на годината до училищната общност.

Ученическият съвет представлява всички ученици и е важно те да получават редовна информация за плановете, дейностите и събитията, организирани

от Съвета, както и възможност за всички желаещи да участват в тези инициативи. Ако определен член на Съвета представлява дадена група по конкретен проблем, то тогава той има специална отговорност към тази група и трябва да гарантира, че техните виждания са доведени до знанието на Съвета.

В правилника на дейността следва да се въведат процедури, за да се гарантира, че всички ученици са напълно информирани за дейностите на Съвета. Един от начините за това са редовните срещи между отделни ученици, структурите на ученическото самоуправление на ниво паралелка/клас с членовете на Ученическия съвет на училището и работните групи към него.

Съветът също следва да носи отговорност за редовно проучване на мнението на учениците. Информация за структурата на такива проучвания има в *Приложение 13*. Въпросите от това приложение могат да се трансформират и като анкети, които могат да се попълнят от повече ученици. Анкетата е метод, с който се събира количествена информация по дадени въпроси и теми. Фокус-групата е метод, с който се събира качествена информация. Анкетата дава основата на информацията, която по-задълбочено се проучва чрез фокус-групи. Въпросите за тях дават възможност за по-детайлно събиране на информация за изучавания проблем. Други подобни подходи има в темите „Детското и младежкото участие извън училището“ и „Оценяване на ученическото самоуправление“.

Литература: 68

М. Банчева

3.2. ПРОЕКТИ И ПРОГРАМИ ЗА УЧЕНИЧЕСКО САМОУПРАВЛЕНИЕ

„Единственият начин да открием границите на възможното е да рискуваме да ги преминем, навлизайки в невъзможното.“

Артър Кларк

Всяко училище има натрупан опит в писането на програми и проекти и познава добре техните структури.

Понятието програма се използва по много начини – има програма за конференция, програма за концерт и т.н. В образованието най-често програмата се използва като:

- план за дейности, свързани с определени цели и резултати, реализирани от конкретни отговорни лица в рамките на определени времеви интервали и средства;
- описание и разпределение на теми, резултати и часове за постигане на конкретен учебен материал.

Отвъд най-разпространената дефиниция, че проект е съвкупността от взаимосвързани дейности, целящи постигането на определена цел в рамките на

определено време чрез мобилизиране на ясно определени човешки, материални и финансови ресурси, е добре да се имат предвид още някои същностни характеристики на проектите.

Уточнението, което е важно да бъде направено тук, е, че **проектът всъщност е технология за решаване на проблеми**. Описването им в определен формат е само начин, по който хората успяват да формулират проблема, причините, поради които този проблем съществува, ефектите върху индивидите и групите, представите как този проблем трябва да се реши, и как да изглежда новата ситуация. Проект е организирането на конкретно тържество в училище. Проект е и планирането на обучение по дадена тема. В този смисъл, проектът може да бъде пътя, по който се създават програми с конкретно тематично съдържание.

С оглед на това е важно да има фокусиране върху идеята – защо се прави даден проект, с какво ще направи по-добър училищния живот, какво повече ще даде на учениците, учителите, родителите, какъв реален проблем ще реши, как ще направи участниците в него по-добри, с какво ще промени живота на училищната общност. Това са важните въпроси, на които е добре да има предварителен отговор. Проектът може да служи за продължаване на нещо установено, за което се търсят нови ресурси или начини за правене. Но може да бъде и изследване и опит да се правят нови непознати неща в сравнително контролирани рамки. Вторият тип подход изисква повече човешка енергия, но често води до значими открития и разширяване на хоризонти. Ако наистина се фокусирате над основните въпроси и реализирате своя проект с искреното желание участващите в него да останат доволни, училищната общност ще има усещането за постигане на нови равнища.

С оглед на прецизността все пак трябва да се направи уточнение, че може да има проект за въвеждане на обучение по дадена тема. В този смисъл, създаването и въвеждането на програми за обучение на учениците по значими теми могат да бъдат самостоятелни проекти или могат да бъдат обединени в един проект. Теми за създаване на програми:

- гражданското, здравното, екологичното, интеркултурното или глобалното образование;
- превенция на насилието;
- развитие на умения за живот – особено на емоционалните компетентности и на умения за изграждане на конструктивни взаимоотношения;
- въвеждане на подхода „обучение на връстници“;
- изграждане на лидерство;
- работа в екип и много други.

Ученическите съвети са форма на участие на децата и младите хора, която може да насърчава отворената и позитивна училищна култура, да допринася за утвърждаване на училищния дух, да развива лидерски умения сред учас-

тниците в ученическото самоуправление, да утвърждава демократичния процес и да насърчава участието на общността.

Проектите, чрез които се развива ученическото самоуправление, могат и трябва да имат различни теми, които да определят съдържанието, което ще бъде поставено на фокус.

Най-добри резултати се постигат, когато отделните програми и проекти:

- се прилагат като част от цялостен, стратегически подход за развитие на участието на децата, за създаване на училищна култура за автентично гражданско участие на всички членове и групи на училищната общност в процесите на обсъждане на проблемите и вземане на решения;
- имат ясни, споделени и вдъхновяващи послания и цели;
- интегрират и надграждат взаимодействието с външни на училището партньори на местно, областно и национално ниво;
- предоставят възможност на всички ученици в училището да виждат своите каузи и цели в реализираните чрез програмите или проектите дейности.

Критични фактори за успех на училищните проекти

1. Постигане на консенсус за темите, целите, резултатите, дейностите и начините на участие на всички групи от училищната общност и външните на училището партньори

Този процес изисква време, но осигурява усещането за принадлежност, съучастие и общност, които намаляват пречките в процеса на реалното осъществяване на инициативите.

На училищно ниво ефективните проекти, реализирани чрез ученическото самоуправление, зависят от по-широката визия за стимулиране на участието на децата и младите хора, включването на теми и дейности, свързани с гражданското образование, в учебните планове, развитието на уменията за живот на учениците чрез учебните часове и всички дейности в училище. Тези проекти също така зависят от степента, до която самото училище насърчава активната позиция, толерантността, овластяването на всички в осъществяването на училищния живот, като цяло.

2. Спечелване ангажираността на партньорите

Необходимо е активно партниране още от началните етапи на планиране, за да се мобилизират всички личности, институции и организации, от които зависи успехът на програмите или проектите. Също така се гарантира, че проектите се насочват към реални проблеми, възприети от всички значими страни.

Следва да се разработят и механизми, които допускат включването на ученици, родители и широката общественост в проекта на всички етапи. Един подход, основан на сътрудничество, може да укрепи желаното поведение, като осигури подкрепяща среда на училищните проекти. Участието на ученици, родители, обществени служители, обучаващи връст-

ници и други в разработването и внедряването на училищните програми може да помогне да се гарантира, че техните специфични потребности и проблеми са задоволени по начин, който е културно и социално приемлив. Също така се засилват ангажираността и привързаността към програмата, което може да укрепи стабилните резултати и ефективността.

3. Използване на адекватни теоретични основи

Ефективните програми се основават на теории, които са доказали своята ефективност. Тези теории имат общи елементи, включително важноста от персонализиране на информацията, повишаване на мотивацията и готовността за промяна/действия, разбиране и повлияване на връстниците и социалните норми, повишаване на личностните умения и нагласи и способността да се предприемат действия и осигуряване на подходяща среда чрез училищни политики, които осигуряват подкрепа и предоставяне на услуги. Основните теории са разгледани в *Приложение 14*, а възможните насоки – в *Приложение 8*. Теориите определят методологията за осъществяване на програмите или проектите, а уменията за живот – тематиката и целите.

4. Съдържание на програмите

Информацията, нагласите и уменията, които определят съдържанието на програмата, следва да се подбират в зависимост от това доколко са подходящи за определени групи ученици, доколко са свързани с реалностите в конкретното училище и доколко съдържанието е мотивиращо за полагане на допълнителни усилия от страна на учениците. Важен фактор тук е и намиране на възрастен, на когото може да се разчита, когато учениците имат нужда от подкрепа.

Програмите, които се насочват към балансирано съчетание от знание, нагласи и умения, като умения за общуване, преговаряне и отказ, са най-успешни за повлияване на поведението.

Ефективните програми се фокусират тясно върху няколко конкретни цели и съдържат ясно послание по отношение на желаната промяна, като постоянно подкрепят всяко поведение, което помага за постигане на очакваните резултати. Общите програми и тези, които се стремят да покрият широк обхват от теми, ценности и умения, без да показват връзката помежду им, като цяло, не се препоръчват, защото по-трудно могат да се видят вдъхновяващи деца резултати от тяхната дейност.

5. Използвани методи

Ефективните програми използват редица интерактивни методи за учене, моделират умения, работят с грешките и ограниченията, ангажират учениците и се насочват към конкретни въпроси, на които да се търси отговор. Прилагането на подходящите методи за конкретни цели е от особено значение, защото всички форми на участие чрез ученическото самоуправление след-

ва да работят с познанията, уменията, нагласите, чувствата, отношенията и поведението на учениците. За интерактивните методи е писано много и има достъпна литература. Кратко описание има в *Приложение 9*.

Програмите следва да бъдат подходящи за реалността и нивата на развитие на младите хора и да са насочени към проблеми, чието решаване би имало реални ефекти за развитието на личните, социалните и гражданските умения и поведението, както и за развитие на училищната и местната общност.

Утвърждаването на ясни ценности и групови норми следва да заема основно място в програмите. Целите на програмите, методите на обучение и материалите следва да са подходящи за възрастта, опита и културата на децата и младите хора и обществото, в което живеят, и да отчитат какво учащият знае, чувства и може да прави.

6. Разпределение на времето и последователност

Повечето училища работят от години с различни програми и проекти, в които участват учениците, и добрата координация на всяка нова програма или проект във времето е естествен процес. Добрата училищна стратегия е свързана с това да се разработват нови програми и проекти, които помагат да се включат нови групи ученици, фокусират се върху новоидентифицирани проблеми или върху такива, за които до определен момент не е имало ресурси за разрешаване. Важно е също така координирането между училищните програми и такива, които са насочени към децата и младите хора на общинско, областно или национално ниво. По този начин учениците в конкретното училище ще изградят представа за политиките на тези равнища и ще могат автентично да изразяват становища по тях или да ги конкретизират съобразно специфичните си нужди.

7. Обучение на преподавателите и професионално развитие

Преподавателите или лидерите на подрастващите трябва да са убедени в смисъла на ученическото самоуправление и в програмите или проектите, които ще се осъществяват. Възрастните, които ще подкрепят учениците в процеса на тяхното участие във формите на ученическото самоуправление, трябва да получават и адекватна подготовка за връзката на основните концепции, подходи и методи. Подкрепата следва да включва основна подготовка и продължаваща подкрепа в процеса на работа. Това може да стане част от обща програма за обучение на всички членове на ученическото самоуправление, защото ученето заедно – на значимите възрастни и учениците, утвърждава разбирането за учещата общност.

Подготовката на отговорните възрастни може да стане съвсем отделен проект, тъй като това е значително подценяван момент при организиране на ученическото самоуправление. Сред ключовите елементи в подготовката на възрастните, които ще помагат на учениците, са:

- установяване на адекватно познание по проблемите и темите, които

ще бъдат разглеждани от младите хора (както и на информация за това откъде може да бъде набавена необходимата външна експертиза при нужда);

- изграждане на нагласи за мотивиране на широко участие и истинско взаимодействие между структурите на ученическото самоуправление и органите на вземане на решения в училището;
- свободно боравене с активни методи на обучение, вкл. умения за водене на групи и разбиране на груповите процеси, за управление на конфликти и кризи, за разбиране на личностните и груповите предизвикателства, които могат да възникнат на различни етапи от работата;
- изграждане на умения за наставничество;
- високи нива на умения за осигуряване на конструктивна обратна връзка и положителна подкрепа;
- развити умения за застъпничество на идеите на младите хора пред органите, свързани с вземането на решения в училището, както и на умения за изграждане на партньорства с външните на училището заинтересовани страни.

8. Обучение на младежки лидери

Спецификата на ученическото самоуправление изисква постоянен процес по обучение на участниците във всичките му форми и нива. Най-добрият подход в този случай е „обучение на връстници от връстници“. Използването на капацитета и опита на учениците с по-голям стаж в различните структури на ученическото самоуправление е важно условие за предаване на опит. Но има и значителен брой теми, за които трябва да се планират специални обучения, водени от професионалисти. Помощ в реализирането на тези обучения могат да окажат Общественият съвет, настоятелството, родителите, гражданските организации, местни структури или партньори по международни проекти.

Младежките лидери трябва да притежават добри равнища от уменията за живот, описани в *Приложение 8*.

9. Създаване на ефективна, безопасна и поддържаща среда за осъществяване на дейностите на ученическото самоуправление

Средата не е просто материална база – тя е мощен двигател на личното и организационното учене и промяна. Оформянето на пространството дава сигнали на всички членове на училищната общност за това какво стои в училищната култура. Пространството, което ще ползват структурите на ученическото самоуправление, трябва да улеснява автентичните и съдържателни срещи и разговори, да предлага възможност за спокойна работа за постигане на промяната. Общите пространства помагат общностите да учат, работят, играят, създават и да се свързват пълноценно. Три са основните и задължителни характеристики на средата като минимум:

- стимулираща – предлага възможност за широк набор от занимания;

- функционална – отваря възможност за гъвкаво използване на пространството и обособяване на различни пространства, информационните ресурси и материалите – техника, столове, маси и т.н.;
- достъпна за всички.

Литература: 27, 57, 67

М. Банчева

3.3. ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

„Вие не трябва да знаете твърде много или да бъдете твърде прецизен в желанието си да знаете абсолютно всичко. Понякога именно в неразгадаемостта, скритото и тайнствеността се крие красотата на живота.“ *Хенри Дейвид Торо*

Оценяването на работата по всякакви програми и проекти е неизменна част от тяхното предварително планиране, изпълнение и оценка на постигнатите резултати.

Методи за провеждане на предварителна оценка с активното участие на представители на училищната общност:

- анкети;
- полуструктурирани интервюта с ключови представители на основните групи в училищната общност;
- фокусгрупови дискусии;
- проучване на училищни документи;
- запознаване с основни наръчници и информационни материали, вкл. национални политики.

Интервюта се провеждат със:

- директор;
- помощник-директор по учебната част;
- учители;
- ученици – по 1 – 2 представители на ниво клас или паралелка в зависимост от големината на училището;
- педагогически съветник;
- представители на Училищното настоятелство;
- представители на Обществения съвет;
- други с неформални, но утвърдени позиции (например човек от обслужващия персонал и др.);
- представители на организации – партньори на училището.

Фокусгрупови дискусии:

- препоръчителен брой на участниците – 5 – 9 души;
- основни групи – ученици (представители на всеки клас или паралелка в зависимост от големината на училището), учители, родители.

Основни въпроси, които могат да бъдат включени в структурираните интервюта и фокусгруповите дискусии

1. Има ли в училище официално приети цели и задачи, свързани с участието на децата и ученическото самоуправление?

2. Кой участва и как при вземане на решения относно целите и задачите, свързани с участието на децата и ученическото самоуправление?

3. Поддържат ли се периодични форми на оценяване на потребностите на учениците?

4. Как формите на ученическото самоуправление взаимодействат със:

- консултативна служба (педагогически съветник);
- здравна служба (медицински специалист);
- доставчиците на услуги, свързани с храненето в училището;
- хората, които отговарят за сигурността в училището;
- екипите, които предоставят подкрепа на ученици със специални образователни потребности;
- хората, които планират извънкласните дейности;
- методическите звена на учителите;
- Педагогическия съвет;
- Обществения съвет;
- Училищното настоятелство;
- ръководството на училището.

5. Съществува ли официален механизъм за участие на Ученическия съвет на училището във вземане на решения в училището по отношение на:

- учебни планове и програми;
- начин на приемане на учениците в училище;
- оценяване на учениците;
- определяне на наградите и наказанията на учениците;
- създаване на училищни правилници;
- методологията на преподаване – учене;
- начините на организиране на общата подкрепа в училище;
- разработването на училищни проекти;
- оценката на вътрешногруповите и междугруповите взаимоотношения ученици – учители – директори – родители;
- прилагането на подходи и методи за „управление на класа“;
- оценката на рисковото или проблемното поведение на учениците, причините за насилие в училище, отпадането от училище и други;
- в изготвянето на програми или проекти в сферите на здравното, гражданското, екологичното или интеркултурното образование, развитието на умения за живот;
- в изготвянето на планове за творчески, извънкласни, спортни и др. дейности;

- при изготвяне на програми и проекти в сферата на прилагане на подхода „обучение на връстници“;
- при обсъждане на формите за сътрудничество с родителите и определяне на темите на родителските срещи;
- друго – по инициатива и преценка на самите участници.

6. Как се осигуряват видимост, достъп и участие във вземането на решения на представителите на ученическите структури на самоуправление?

7. Има ли специално определен бюджет за работа със и на формите на ученическото самоуправление.

8. Кои са факторите, които определят или влияят върху определяне на сферите на дейност на ученическото самоуправление?

9. Какво е специфичното влияние на отделните фактори във вашето училище?

10. Какво би трябвало и може да се промени във вашето училище, за да се подобри качеството на дейността на ученическото самоуправление?

11. Какво би трябвало и може да се промени във вашето училище в рамките на една учебна година?

12. Съществуват ли стандарти или ръководства за прилагането на участието на децата и при изграждане на структурите на ученическото самоуправление?

12.1. Ако отговорът е „да“, задължителни или не са тези стандарти и ръководства?

12.2. Ако отговорът е „да“, дайте примери и ако е възможно, отбележете източника.

13. Има ли обучение на учители или други професионалисти за прилагане на правото на участие на децата и за изграждане и поддържане на структури на ученическото самоуправление?

13.1. Ако отговорът е „да“, какви са съдържанието и продължителността (средно) на обучението?

13.2. Кои са основните партньори на училището (например: НПО, общински структури, университети, институти и др.)?

14. Познават ли всички партньори по даден проект своите конкретни отговорности (права и задължения) и принос?

15. Има ли формулирани конкретни роли и отговорности на възрастните, които отговарят за ученическото самоуправление и оценката на прилагането на подхода за участие на децата?

16. Ролята на училищния координатор делегирана ли е официално (според длъжностната характеристика) и има ли определени функции за координиране?

17. Съставът на училищния екип включва ли като реални участници представители на основните заинтересовани от развитието на училищната политика страни – ученици, педагози, пед. съветник, директор, родители, представители на институции и организации на местно ниво?

Още примери за въпроси за интервютата и за груповите дискусии има в *Приложение 13*.

Всички въпроси, задавани в началото на оценката, могат да се преформулират по начин, който да проследи промяната в оценката в края на реализиране на проектите или програмите. За целта могат да се направят и скали, но това зависи от решението на оценяващия екип и ръководството на училището.

Проект на план за подобряване на състоянието на ученическото самоуправление има в *Приложение 12*.

Състав на екипа за оценяване

Идеалният оценяващ екип би трябвало да е съставен от възрастни и ученици, както и от представители на основните заинтересовани страни и партньори.

Членовете на екипа трябва да владеят основните умения, необходими за такава оценка, да говорят езика на съответната общност, да притежават умения за водене на интервюта, за водене на записки и писане на отчети, както и да имат съответния професионален опит. Те също така трябва да бъдат обучени да се придържат към етиката по отношение на поверителността и по-деликатните въпроси при интервюиране на младежите. По време на интервютата може да бъдат изразени лични възгледи или деликатна информация, които трябва да останат поверителни. Разпространяването на информация, получена при интервю, не само не е етично, но може и да навреди на отделни лица или на програмата, като цяло. Почтеността и обективността на екипа са изключително важни за успеха на оценката.

Обучението е добре да включва:

- дискусии и ролеви игри между възрастните и младите хора, които да им помогнат да работят в екип по време на интервютата;
- информационни сбирки за запознаване с въпроси, засегнати в контролните списъци (например партньорствата между младежи и възрастни);
- определяне на начините за водене на записки по време на срещите;
- начини на подаване на обратна връзка по време на оценката.

Това обучение следва да бъде водено или от външен консултант, или от добре обучен представител на училището.

Литература: 36

М. Банчева

Кой, какво, къде, кога, как и защо решава?

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

РАВНИЩА НА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

Тази глава е посветена на различните равнища на ученическото самоуправление, които могат да се организират както в училището, така и извън него. Практиката на ученическото самоуправление досега в България познава равнищата на училищния съвет на децата, общинския съвет на децата, областния съвет на децата и националния съвет на децата към Държавна агенция за закрила на детето.

Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО, в сила от 01.08.2016 г.) предвиди разширяване на правата на децата и учениците и определи равнищата, на които детското участие е най-важно, автентично и засягащо техния ежедневен живот в училище.

Учениците от отделната паралелка до представителите на органи на ученическото самоуправление на училищно ниво получиха възможността да осъзнаят и да практикуват връзката между упражняване на правата и носенето на отговорност като осъзнато гражданско поведение. Защото ученическото самоуправление е най-ефективното средство за формиране на така необходимите и ценни за гражданската и професионалната реализация на личността меки уме-

ния. Механизмите за осигуряване на правото на участие, включващо и нивото на паралелката, осигурява възможност за осъществяване на необходимото и подкрепяно от всички гражданско образование за научаване чрез правене.

Част от ползите при въвеждането на механизма за ученическо самоуправление на всички нива в училището ще се отразят на следните процеси:

- придобиване на практически умения и опит чрез разнообразни дейности в паралелката, училището и местната общност;
- увеличаване на броя на социално активните деца и млади хора в училището, чрез които могат да се постигат по-високи образователни и възпитателни цели;
- постигане на съществена част от целите на гражданското образование без въвеждане на специален предмет;
- развитие на доброволчеството в полза на паралелката, училището и обществото;
- обмяна на добри практики в ученическото самоуправление на училищно, градско, общинско, регионално, национално и европейско ниво.

Законовите положения допълнително са развити в Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, в която е включено специално приложение № 6 към чл. 17, ал. 2 от наредбата с „Рамкови изисквания за създаване и функциониране на ученически съвети“ на всички нива (*Приложение 16*).

4.1. УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ В ПАРАЛЕЛКАТА

„В края на краищата, побеждават тези, които си вярват, че го могат.“

Ричард Бах

Паралелката е онзи затворен микрокосмос, в който се отразяват като в огледало всички съществени отношения между хората от различни възрасти с най-различни мотиви, цели, нагласи, интереси. За да се самоуправлява този микрокосмос, е необходимо познание за възрастовите особености на децата и учениците, които го формират.

В една от популярните възрастови периодизации Д. Б. Елконин разделя ученическата възраст на три периода. За всеки от тези възрастови периоди са определени водещата дейност, обектът на познавателна дейност, сферата на психиката, която се развива приоритетно, и новите възрастови прояви.

Начална училищна възраст (7 – 11 г.) – учебно-познавателната дейност е насочена към началата на науките, приоритетно се развива интелектуално-познавателната сфера на психиката и се появяват рефлексията, самоконтролът и вътрешният план на действие, съчетани с произволност.

Подрастващи (11 – 15 г.) – водеща дейност е общуването в процеса на обучението и при организирана трудова дейност, обект на познавателната дейност са основите на науките и системата на отношения в разни ситуации, приоритетна е потребностно-мотивационната сфера, появяват се стремежът към възрастност, самооценката и умението да се подчиняват на нормите в колектива.

Горна училищна възраст (15 – 17 г.) – водеща дейност е учебно-професионалната, познавателната дейност е насочена към основите на науките и професионалната дейност, преимуществено се развиват и интелектуално-познавателната, и личностната потребностно-мотивационна сфера на психиката, появяват се светогледът и професионалните интереси.

Възрастовите особености на децата/учениците определят и особеностите на колектива, който може да се оформи в паралелката в началния, прогимназиалния, първия и втория гимназиален етап. За диагностиката на потребностите на паралелката вижте *Приложение 17*.

Да се създаде еднороден колектив в началната училищна възраст, практически е невъзможно – децата днес дружат с един, утре с друг съученик. Голямо значение имат ярките дрехи и интересните играчки. Интересите са ситуативни. За участие в организирана дейност е добре децата да се разделят на групи от 4 – 6 човека и всяка група да има свой отговорник. Необходимо е ръководство от страна на възрастен.

При подрастващите ситуацията е по-различна – появява се разделянето на момичетата и момчетата в две основни групи. Разнополовите обединения не са ефективни, защото енергията се насочва към изясняване на отношенията. Заради разликата във физическото и психическото развитие на момичетата и момчетата по-ефективно е създаването на еднородни групи с единна цел. За създаването на единен колектив може да се използва обща дейност с ясно разпределени задължения и отговорности. В тази възраст учениците могат да работят добре и без намесата на възрастен.

В горната училищна възраст е засилена потребността от общуване с връстниците, съчетана с познанието за себе си и другите. Затова учениците предпочитат да се събират заедно на групи, за да поговорят и обсъдят проблемите си, вместо да се включват в организирани дейности на училищно ниво. Но могат да бъдат мотивирани да участват с мотива за победа на паралелката. Много добре си взаимодействат един с друг и се появяват влюбени двойки, но могат и да отхвърлят някого, когото не харесват. Могат да работят напълно самостоятелно при договореност с възрастен в качеството на доверено лице.

Основен орган на ученическото самоуправление в паралелката е ***Общото събрание на всички деца/ученици:***

- обсъжда и решава всички въпроси и проблеми, възникващи в паралелката;
- утвърждава всички видове документи, свързани с ученическото самоуправление в паралелката;

- заседава по необходимост всеки месец или по-рядко, но не по-малко от един път във всеки учебен срок;
- избира Ученическият съвет на паралелката (УСП) за срок от една учебна година;
- приема плановете и отчетите за дейността на УСП;
- утвърждава предложенията за награди и санкции на децата/учениците от паралелката.

Между заседанията на Общото събрание дейностите по ученическото самоуправление ръководи **Ученическият съвет на паралелката** (УСП). Какви критерии за избор на членове на УСП може да използвате, вижте в *литературен източник 31, с. 59*, който е достъпен в интернет.

Желателно е членовете на УСП да бъдат минимум пет, за да поеме всеки от тях по едно от основните направления на дейност. Изборът сред желаещите кандидати за членове трябва да се ръководи от възможностите им да поемат отговорност и уменията им да се справят с дейностите в съответното направление.

Основните направления на дейността на Ученическият съвет на паралелката произтичат от **основните направления на дейността** в ученическото самоуправление за всички равнища, разгледани в *тема 4.2*. За всяко направление в УСП могат да се изберат деца/ученици, които да изпълняват следните длъжности.

Учебна дейност: учител, помощник-учител на връстници, лектор, презентатор и др.

Трудова дейност: трудов мениджър, ръководител екип, инструктор и др.

Организационна дейност: председател, зам.-председател, секретар, говорител, омбудсман на паралелката, адвокат и др.

Културни, информационни и творчески дейности: посредник, PR, главен редактор на изданието на паралелката, художник, музикант, певец и др.

Спорт, здраве и отдих – треньор, фасилитатор, аниматор, екскурзовод, еколог, диетолог и др.

Примерните длъжности могат да се обогатяват в зависимост от желанието на децата/учениците и конкретните потребности на паралелката съобразно профила на училището, характера на населеното място и др. обстоятелства.

Какви личностни качества трябва да имат избраните членове на Ученическият съвет на паралелката, можете да видите в *литературен източник 31, с.58*, който е достъпен в интернет.

Основни функции на Ученическият съвет на паралелката:

- съставя и предлага за обсъждане план-график за дейностите и инициативите на паралелката;
- разпределя дейностите по самоуправлението в паралелката и отговорниците за тяхното изпълнение;

- приема отчетите за извършената работа от отговорниците по тематичните направления;
- предлага на учениците темите за обсъждане в часа на класа;
- организира участието на паралелката в училищни и извънучилищни дейности и събития;
- обсъжда и прави предложенията за награди и санкции на учениците от паралелката;
- поддържа връзка с всички структури на училищното управление и ученическото самоуправление в училището.

УСП заседава по необходимост, но не по-рядко от един път месечно.

След утвърждаване от Общото събрание на паралелката решенията на УСП стават задължителни за всички деца/ученици от паралелката.

Рамковите изисквания за създаване и функциониране на Ученическия съвет на паралелката вижте в *Приложение 16*.

Необходимата документация за ученическото самоуправление в паралелката се намира в *тема 4.2*.

Кога и къде може да се провежда ученическото самоуправление?

- В часа на класа – минути за ученическото самоуправление.
- Класната стая е най-естественото място за ученическото самоуправление – познато, наше, спокойно, между двете смени или след часовете.
- Голямото междучасие – да го посветим на ученическото самоуправление поне веднъж седмично.
- Училищният двор също може да се окаже подходящо място за разходка и обсъждане на текущите проблеми в паралелката и как те да бъдат решени.
- След часовете е времето, в което можем да разнообразим учебната дейност с организационна или тематична дейност, която да ни помогне да „заредим батериите“ с нова енергия. Изглежда странно, но не е, защото човек не си почива само когато лежи и спи, а когато сменя различни видове дейности, които ангажират различни части и системи на тялото.
- Дистанционно – SMS, имейли, чатове, Viber, Whats App, Facebook и другите социални мрежи, с които днешните деца и ученици се разделят само когато спят. А как тези електронни комуникации могат да се използват за ученическото самоуправление? Дискусии, размяна на идеи, обсъждане на казуси, вземане на решения (например дистанционно заседание на Ученическия съвет на паралелката), покани и отразяване на събития.

Какво могат да очакват и към какво да се стремят класните ръководители от ***динамиката на ученическото самоуправление на различни етапи от развитието на паралелката като единен организъм?***

Таблица 6

	Първи етап	Втори етап	Трети етап
На паралелката са присъщи:	Отсъствие на ученически съвет, общност на целите и интерес към дейността в паралелката.	Избор на ученически съвет, заинтересованост от дейността в паралелката.	Наличие на обществено мнение, постоянноменящ се състав на Ученическия съвет в паралелката.
Функции на ученическото самоуправление:	Изпълнителска	Организаторска	Управленска
Съдържание на функциите:	Получаване на задачи, определяне на режима за изпълнение, експертна оценка, самооценка, самоконтрол и др.	Определяне на целите и усвояване на задачите, обезпечаване на работата (условия, средства), разпределяне на задълженията, оперативно ръководство, правене на изводи.	Оценка, анализ, приемане на решения, организация планиране, контрол, регулиране.
Тенденция за развитие на ученическото самоуправление:	Метод	Форма	Принцип
Елементи на системата на ученическото самоуправление:	Задание за работа, поръчения, порядък, взаимен контрол и др.	Ученически съвет, комисии, щабове и др.	Колективно планиране, провеждане, анализ на работата.
Начини за привличане на учениците към самоуправлението:	Назначаване на отговорни лица.	Избор на ученически съвет по демократичен път.	Участие поред на всеки в организацията на работата.
Позиция на педагога:	Учител	Консултант	Партньор
Характер на дейността на педагога:	Дава на учениците знания за значението на самоуправлението, формира положителни мотиви у тях към самоуправлението, като дейност, изработва у учениците навици за самостоятелна работа.	Предава на учениците организаторски опит, дава примери за участие в обществена работа, явява се носител на нови форми на ученическо самоуправление в училището.	Сътрудничество на равни начала, на равни основания при изпълнението на общи задачи.

Из опита на класния ръководител Людмила Романова, Ростов на Дон, Русия (адаптиран вариант)

Преминаването на различните етапи от развитието на паралелката, като единен организъм, неизбежно ще доведе до оформянето на паралелката като **изследователска общност**, която сме представили в *Приложение 19*. Едва с нейното появяване ще настъпи реално автентичното ученическо самоуправление в паралелката. Тя е израз на необходимост от обединяването на децата/учениците в паралелката – най-малката общност в училището, което е голямата общност.

Формите на управление на паралелката зависят от това кой е субектът на организация в нея:

- авторитарна форма – управлява се от учителя без привличане на децата;
- демократична форма – учениците се самоуправляват с помощ от учителя.

От децата/учениците в паралелката зависи коя форма на управление ще понесат. Нормативната уредба в училището позволява и защитава правото им да имат демократична форма на управление в паралелката. Но те трябва да са готови не само да я поискат, а и да я създадат и отстояват във времето, защото средството, което те ще използват – ученическото самоуправление, не е краткосрочна инвестиция. Това не пречи членовете на паралелката да имат обща Facebook група с участието на класния ръководител като администратор.

Ако нормативната уредба в училището се спазва и се появят ученически съвети във всички паралелки, ще възникне проблемът за тяхната идентификация. Но това е много лесно решим проблем.

Всяка паралелка може да си избере **автентично име**, свой **девиз**, да си нарисова своя **емблема**, която да използва за **значка** и отпечатване на шапки, тениски и др. аксесоари, да си избере любима **песен**, дори да има **тайна парола**. От емблемата, името и девиза може да се създаде уникално **лого** на паралелката.

Всички идентификационни елементи на паралелката могат да се използват в **сертификати за членство**, **членски карти**, **алманах на паралелката**, **паспорт на постиженията**, **портфолио на паралелката** – класьор или албум с резултати от дейността: рисунки, снимки, написани текстове, документи, награди. Те могат да бъдат създадени напълно по идея и с усилията на децата/учениците, а не от възрастните.

След формирането на ученическото самоуправление в паралелката и избирането на неговия представителен орган – Ученическият съвет на паралелката, всички заедно трябва да помислят и изберат представителите на паралелката в структурите на ученическото управление на по-високите равнища – Ученическият съвет на класа, Ученическият съвет на образователния етап и Ученическият съвет на училището. На ученическото самоуправление на тези нива е посветена следващата тема в Пътеводителя. Но там ще намерите и допълнителни важни положения и материали за ученическото самоуправление в пара-

лелката. Не пропускайте да се запознаете и със съдържанието на *Пета глава* от Пътеводителя! А за опита на тези, които вече са успели да се организират и самоуправляват, ще научите в *Шеста глава*.

Литература: 31

Т. Желязкова-Тея

4.2. УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ В УЧИЛИЩЕТО

„Само там, където има обществен живот, има потребност и възможност за самоуправление. Където го няма, всяко самоуправление се изражда във фикция или игра.“
С. И. Хесен

Ученическото самоуправление в училището се организира съобразно степените на училищното образование, определени в чл. 73 от ЗПУО.

Предлагаме примерна структура за йерархичен модел на ученическо самоуправление за средно училище от I до XII клас. Предложените названия на ученическите съвети са условни и могат да се променят по предложение на децата/учениците, които ги избират или формират.

Ученически съвет на паралелката (УСП) – формира се във всяка паралелка. Минимален брой – 5 ученици, максимален брой – не по-голям от 7 ученици. Председателят на УСП представлява паралелката в УСК.

Ученически съвети на класа (УСК) – формира се от председателите на ученическите съвети на паралелките в един клас и говорител на класа. Броят на членовете се определя от броя на паралелките в съответния клас. Председателят на УСК го представлява съответно в УСНУ, УСПУ, УСГ-1 или УСГ-2.

Ученически съвет на началното училище (УСНУ) – формира се от председателите на I, II, III и IV клас и говорител на Съвета. Председателят на УСНУ го представлява в УСУ.

Ученически съвет на прогимназиалното училище (УСПУ) – формира се от председателите на V, VI и VII клас и говорител на Съвета. Председателят на УСПУ го представлява в УСУ.

Ученически съвет на първи гимназиален етап (УСГ-1) – формира се от председателите на VIII, IX и X клас и говорител на Съвета. Председателят на УСГ-1 го представлява в УСУ.

Ученически съвет на втори гимназиален етап (УСГ-2) – формира се от председателите на XI и XII клас и говорител на Съвета. Председателят на УСГ-2 го представлява в УСУ.

Ученически съвет на училището (УСУ) – формира се от председателите и говорителите на УСНУ, УСПУ, УСГ-1 и УСГ-2. Броят на членовете му може

да се допълва до необходимия брой с цел разпределяне на отговорностите по функции и дейности.

Таблица 7

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Паралелка	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП	УСП
Клас	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК	УСК
Етап	УСНУ				УСПУ			УСГ-1			УСГ-2	
Училище	Ученически съвет на училището (УСУ)											

Предложената структура може да се модифицира съобразно етапа или степента на образование във всички видове училища.

За включване на повече деца/ученици в органите на ученическото само управление на всички равнища е желателно един ученик да представлява своите съученици най-много на две нива от йерархичното ученическо само управление в училището.

Съществуващите вече форми на ученическо самоуправление в училището (детски, ученически и младежки парламенти, клубове по интереси, комисии, съвети и др.) продължават своята дейност в сътрудничество и взаимодействие с йерархично създаденото ученическо самоуправление на децата/учениците.

При синхронизирането на вече съществуващи органи и структури на ученическото самоуправление с нововъзникващите, във връзка с прилагането на разпоредбите на чл. 172 ал. 2 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) за създаване на ученически съвети във всяка паралелка, трябва добре да се разбира разликата между управление и самоуправление, между организация и самоорганизация. Добре е също да се погледне предварително таблицата в *тема 2.3. Директорът*, за да се разбере разликата между трите типа организираност – формална, неформална и информална, и най-вече мястото и ролята на последната за мотивиране на всеки ученик да се включи доброволно в ученическото самоуправление.

Потенциални грешки, които трябва да се избягват при организиране на ученическо самоуправление в училището, са:

- липса на взаимодействие между органите на ученическото самоуправление с другите субекти на самоуправлението – директора, Педагогическия съвет, Училищното настоятелство, Обществения съвет;
- ограничаване на ученическото самоуправление до единствен ден в годината, в който то се превръща в игра;
- недостатъчна нормативна база, която трябва да се създава тепърва;
- неподготвеност на децата/учениците, които влизат в управителните органи на ученическото самоуправление;

- неподготвеност на педагогическите специалисти за работа с представителите на ученическото самоуправление;
- недооценяване на педагогическия потенциал на родителите;
- формален подход при учредяване на органите на ученическото самоуправление;
- използване на неходолящи модели за самоуправление в паралелката – като детски съд, или наподобяване на прекалено сложни структури – като държавата, града, Министерския съвет и др.
- поставяне на неизпълними цели – като например да правим всичко от А до Я сами;
- незачитане мнението на малцинството;
- отсъствие на административна поддръжка на ученическото самоуправление.

Тук са представени основните положения на ученическото самоуправление, които могат да се приложат на всички равнища – от Ученическият съвет на паралелката (УСП) до Ученическият съвет на училището (УСУ).

Органите на самоуправление (съвети, парламенти и др.):

- избират от своя състав отговорници за отделните направления на дейността;
- организират дейностите по самоуправлението в паралелките, класовете и училището;
- заседават не по-рядко от един път месечно, а по преценка и необходимост – всяка седмица;
- защитават правата на децата/учениците;
- взаимодействат с отговорните лица от административното ръководство и Педагогическият съвет, Обществения съвет и Настоятелството на училището, родителските комитети, директора на училището, външните за училището институции;
- информират за своята дейност чрез печатни и електронни медии в училището (стенвестници, училищен вестник, училищно радио и телевизия).

Повече за правата и задълженията на членовете на УСУ непременно прочетете в *литературен източник 31, с. 62 – 63*, който е достъпен в интернет.

Основни направления на дейността в ученическото самоуправление са следните.

Учебна дейност:

- взаимопомощ в подготовката на уроците в паралелката и между класовете (връстници обучават връстници или по-големите помагат на по-малките);
- организиране и провеждане на тематични дни по предметите от учебната програма;
- подкрепа за участие в конкурси, олимпиади, празници на познанието;
- съдействие на учителите за обогатяване на задължителната учебна програма по предмети;
- поддържане на висока успеваемост в учебната дейност.

Трудова дейност:

- създаване на трудови екипи за подобряване на учебната среда;
- поддържане и облагородяване на училищната територия;
- грижливо отношение към училищната собственост;
- спазване на правилата за безопасност при работа;
- съдействие за бъдеща професионална ориентация.

Организационна дейност:

- създаване на вътрешни правила за поведение;
- изготвяне на привилегии за дейността;
- провеждане на заседания на управителните съвети;
- организиране и провеждане на общи събрания на паралелката, класа, училището (честотата се определя по необходимост);
- оформяне и водене на организационната документация;
- поемане на отговорност за дисциплината и порядъка в училището;
- участие при вземането на решения за награждаване и санкциониране на деца/ученици.

Културни, информационни и творчески дейности:

- организиране на културни програми, концерти, тематични празници, дискотеки и други културни събития в училището;
- организиране на посещения на културни събития в населеното място или по време на изнесени училища (бяло, синьо, зелено), лагери и екскурзии;
- изготвяне на нагледни материали за културните събития, покани и програми за гостите;
- списване на училищен вестник;
- подготовка на журналистически материали за училищните и местните медии;
- обмен на информация чрез електронните мрежи за решенията на организациите за ученическо самоуправление;
- поддържане на историята на паралелката, класа и училището чрез летописи, албуми или алманахи и музея на училището.

Спорт, здраве и отдих:

- организиране и провеждане на спортни инициативи в паралелката, между класовете и в училището;
- участие в спортни събития, организирани от общината;
- създаване и поддържане на спортен кът със спечелените награди от спортни състезания;
- организиране на екскурзии, спортни лагери и турнири за свободното време и отдиха;
- създаване на школа за здравословен начин на живот;
- участие в съставянето на менюто за училищния стол и асортимента в училищния бюфет;

- поддържане на екологосъобразен стил на поведение от страна на всички ученици.

УСУ може да създава като помощни органи Тематични съвети на ниво училище.

Примерни **правила за работа на УСУ**:

- Да работим в екип.
- Да подобрим комуникацията помежду си.
- Да се изслушваме.
- Да изказваме свободно мнението си.
- Да обсъждаме конструктивно идеите си.
- Да си разпределяме задачите.
- Да поемаме отговорност.
- Да спазваме сроковете.
- Да си помагаме.
- Да търсим съмишленици. (31, 71)

Конкретните параметри на четирите основни компетентности на членовете на УСУ – социална, координационна, посредническа и организационна – можете да намерите в *литературен източник 31, с. 79 – 82*, който е достъпен в интернет.

Инструменти за трениране на ученическите съвети в училището:

- Метод за търсене на решения – решаване на текущи проблеми.
- Ролева игра – разиграват се различни роли и чрез тях се търсят нови алтернативни начини за справяне в конкретни ситуации.
- Косвен опит – използват се модели на поведение от литературни произведения и реални ситуации от новините. Не всеки опит може и трябва да се постига по собствен път.
- Изобразяване на конфликт чрез театрализиране на реална или въображаема сцена и намиране на отговор на конкретен проблем.
- Мозъчна атака – даване на бързи и многобройни отговори на един и същи въпрос. Подходящ метод за получаване на обратна връзка, намиране на алтернативно решение на проблем. Развива поливариантното и комбинационното мислене.
- „Шестте мисловни шапки“ на Едуард де Боно, който е представен в *тема 5.2*.

Чрез тези инструменти се развиват уменията за наблюдаване, общуване, говорене и разговаряне, слушане, изпълняване на задачи, сътрудничество.

Когато в Ученическия съвет има дружелюбна атмосфера, уважение към действията на членовете, творческо решаване на проблемите, възможност на всеки да изяви най-доброто от себе си, тогава Съветът е в състояние да поведе и другите деца и ученици след себе си, да ги убеди в своята мисия и конкретна кауза, да бъде полезен на всяко дете или ученик поотделно за неговото лично изграждане. Кой съвет е ефективен, вижте в *Приложение 18*.

Необходима **документация за ученическото самоуправление** в училището:

1. Устав, статут или правилник за ученическото самоуправление.
2. План за работата през текущата учебна година (по месеци).
3. Протоколна книга от заседанията на управителните съвети на всички нива.
4. Протоколна книга от общите събрания на децата/учениците.
5. Кутия за мнения, предложения, идеи с тетрадка към нея.

По желание на децата/учениците могат да се оформят и други документи.

Примерен Устав на УСУ и Правилник за неговото прилагане вижте в *литературен източник 31, с. 64 – 67!*

Ученическото самоуправление дава възможност да се приложи международният опит за **оценяване на участието на учениците в училищния и обществения живот** чрез:

- лични профили на учениците;
- удостоверяване на участието в училищни и извънучилищни дейности;
- принос на ученика към училищния живот;
- участие в социални и доброволчески дейности;
- присъждане на кредити или точки за участие;
- общественополезен труд;
- степен на участие на ученика в дейностите на паралелката и училището;
- активно участие по време на дискусии и дебати на ниво паралелка и училище;
- формуляри за самооценяване на компетентности, свързани с активно участие в общността (8, 31 – 33).

Примери за **обратна връзка** на УСУ с учениците:

- стая на ученическите съвети, която изпълнява функциите на информационен център на училището (10, 49);
- ден на ученическите избори за ученически съвети на всички нива в училището;
- тематични събрания;
- кутии за предложения и коментари на всяко от равнищата на ученическото самоуправление в училището;
- ученически омбудсман;
- сайт на училището;
- имейл на училището;
- анкети;
- бюлетини;
- табло за съобщения;
- споделяне на опит след тематични обучения;
- награди, грамоти, благодарствени писма.

До какви **резултати** може да доведе ученическото самоуправление на всички равнища в училището:

- осъзнаване и практикуване на връзката между упражняване на правата и носенето на отговорност, като осъзнато гражданско поведение;
- формиране на така необходимите и ценни за гражданската и професионалната реализация на личността меки умения (например: работа в екип, мотивация, комуникация, управление на времето, делови преговори, решаване на конфликти, организация на дейности, креативно мислене, социални роли);
- реализиране на гражданско образование за научаване чрез правене (информално учене);
- увеличаване на броя на социално активните деца и млади хора в училището, чрез които могат да се постигат по-високи образователни и възпитателни цели;
- създаване на отношения на доверие, взаимопомощ и съпричастност към общите интереси на децата/учениците в защита и реализация на техните права и задължения;
- създаване на условия за изява на творческия и иновативния потенциал практически на всички деца и ученици;
- превенция на отрицателните зависимости, засягащи учениците в днешно време, като тютюнопушене, алкохолизъм, наркомания, агресивно поведение, тормоз и др.
- развитие на доброволчеството в полза на паралелката, класа, училището и обществото;
- обмяна на добри практики в ученическото самоуправление на училищно, градско, общинско, регионално, национално и европейско ниво.

Литература: 8, 10, 17, 31

Т. Желязкова-Тея

4. 3. ДЕТСКОТО И МЛАДЕЖКОТО УЧАСТИЕ ИЗВЪН УЧИЛИЩЕТО

„В този живот не можем винаги да правим велики неща. Но можем да правим малки неща с голяма любов.“

Майка Тереза

Независимо къде се случват детското и младежкото участие – в училището или извън него, има някои основни характеристики на средата за осъществяване на дейностите на ученическото самоуправление и на прилаганата методология.

Средата за планиране и осъществяване на дейностите следва да гарантира:

- демократичност и диалогичност;

- взаимно уважение и доверие;
- ангажираност, грижа и подкрепа;
- удоволствие и надежда;
- създаване на увереност и въодушевление;
- окуражаване на ученето един от друг;
- равнопоставено участие.

Методологията следва да се базира на основните подходи – учене чрез правене, учене чрез преживяване и опит, овластяване, обучение на връстници.

Независимо каква проблематика ще изберат децата и младите хора за осъществяване на инициативи извън училище, е важно да се спазват някои от основните стъпки в процеса на планиране и организиране.

Идентифицирането и мобилизирането на основните заинтересовани страни е основна важна стъпка. За всеки проблем или тема има ключови физически и юридически лица, които могат да помогнат или да попречат на конкретната инициатива. Те най-често се наричат заинтересовани лица или страни. Списъците с тях трябва да бъдат внимателно изготвени и обсъдени. Независимо от факта, че става дума за дейности на деца и млади хора, преди всяка конкретна инициатива е добре да се прави кратък анализ на възможностите и заплахите за успеха.

Има разлика в подхода, ако младите хора имат готова идея и изработена представа за това какво и как искат да се случи, в сравнение със ситуацията, в която младите хора искат да отидат при основните заинтересовани страни и да се опитат да проучат как изглеждат дадени проблеми през специфичния им поглед. По този начин те могат да видят как понякога различните виждания влизат в противоречие. Но в същото време, представителите на тези ключови страни могат и да участват в процесите, в които се търси консенсусно решение.

Ако децата имат готова идея, те трябва:

- да подготвят кратко и конкретно описание на инициативата, която искат да реализират, заедно с нейните цели и конкретни дейности;
- да приложат данни и доказателства, които са събрали от различни източници и по различни начини, като всички тези източници трябва да бъдат коректно цитирани;
- да се опитат да привлекат малка група заинтересовани лица, която с времето може да се разширява;
- да подготвят отговор с подходящи думи, ако се стигне до ситуация, в която се налага компромис с принципите или задачите на инициативата, за да се спечели определено заинтересовано лице.

Този процес трябва да се осъществява в партньорство с възрастните, които носят отговорност за качествено и добро планиране и осъществяване на контакта на децата и младите хора със заинтересованите страни. Възрастните

носят и отговорност за правилния подбор на младите хора, които ще осъществяват връзката с различните институции или личности. Критериите за това следва да са ясни и споделени, за да могат пълномощниците на учениците да се ползват с необходимото доверие. В този смисъл, личностните качества на децата, които ще участват в срещите с различните институции, могат и следва да бъдат различни. По този начин се разширява и групата на младите хора, които са включени в представителни формални разговори.

Ако учениците нямат готова идея, се планира последователно проучване на проблеми, които стоят пред местната общност, в които могат да участват младите хора.

Един възможен подход е да се сформират групи от ученици, които да направят интервюта с различни групи от местната общност, включително с обикновените граждани. За тази цел, заедно с възрастните или с подготвени по-големи ученици, се създават структуриран въпросник и форма, в която децата лесно ще могат да записват отговорите. След това се правят обобщенията и се избират темите за по-фокусирана и по-задълбочена изследователска работа. Сега съществуват и много онлайн платформи, в които всичката информация може да бъде споделяна, обсъждана и обработвана.

Друг възможен подход е учениците да се обърнат към големите теми на съвременността, които имат глобални, но и локални измерения. През последните 15 години в образованието се наложиха 3 основни концепции. Това са образованието за устойчиво развитие, образованието за развитие и глобалното образование. Те са достатъчно познати и е сигурно, че част от проблематиката им е била фокус на множество проекти, реализирани от училищата. Но тъй като са част и от тематиката на Държавния образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, тук са представени основни дефиниции и теми от тези три големи концепции, защото всички те се насочват към промяна на училището, като среда, организация и общност.

Образованието за устойчиво развитие:

- разглежда проблемите от гледна точка на конфликта между различните интереси – екологични, икономически и социални, свързани с развитието на обществата, икономиките и използването на природните ресурси;
- обвързва решаването на местните проблеми с решаването на глобалните;
- стреми се към постигане на добро качество на живот на днешните и бъдещите поколения.

Образованието за развитие е процес на активно учене, в чиято основа са ценностите за солидарност, равенство, включване и сътрудничество. То предоставя възможност на хората да разбират по-добре международните приоритети за развитие и за устойчиво човешко развитие, причините и последиците от глобалните проблеми чрез лично включване и информирани действия. Образованието за развитие насърчава пълното участие на всички граждани на

света за намаляване и изкореняване на бедността и за борба с изключването. То се стреми да развие по-справедлива и устойчива икономическа и социална среда и национални и международни политики, основани на човешките права.* Ето и някои от основните теми от образованието за развитие.

Таблица 8

Глобализация	Интеркултурно образование
Икономически, политически, граждански и социални права	Цели на хилядолетието
Пазар на труда	Демократизация
Хранене	Човешки права
Права на детето	Права на малцинствата
Равнопоставеност	Джендър проблеми
Корпоративна социална отговорност	Трудови права
Мир	Здраве
Расизъм	Устойчиво развитие
Промени в климата	ХИВ/СПИН
Миграция	Образование за всички
Включващо обучение	Намаляване на бедността

Глобалното образование разширява възможностите на хората да виждат и да разбират реалностите на глобализацията се свят, и ги насърчава да създават свят с по-голяма справедливост, равнопоставеност и гарантирани права за всеки.** Цели на глобалното образование:

- да насърчи осмислянето на глобалните проблеми и измерения на днешния свят;
- да се познават комплексните процеси, водещи до насилие или конфликти на индивидуално, колективно, национално и глобално равнище, и за пътищата, по които някои от тези конфликти могат да бъдат избягвани;
- да се разбират различията и взаимозависимостта и да се създават условия за развитие на солидарност, социална справедливост и устойчиво развитие;
- да помогне на младите хора да виждат различни алтернативи, когато вземат решения в личен или обществен план, и да могат да оценяват последиците от своите избори, като по този начин развиват дух на глобална гражданска отговорност към света;
- да развие училищата като учещи общности, в които обучаващите се и обучаващите работят в сътрудничество по глобални и локални проблеми;
- да насърчи участието в различни действия, които системно и динамично да утвърждават визията за създаване на един по-справедлив и еднакъв свят за всички.

* *This definition has been approved by CONCORD during the General Assembly, November 2004.*

** *Maastricht Global Education Declaration (2002)*

Всички тези глобални теми имат своите конкретни локални измерения. Учениците могат да превърнат всяка тема в изследователски проект и да съчетаят ученето по задължителните учебни предмети с темите от Държавния образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, както и в проекти за иновации или за международно партньорство. В посочената литература има много примери за проекти, реализирани от деца и млади хора, които оказват сериозно влияние или решават значими проблеми на местните общности. Отвъд посочената литература в интернет пространството съществуват множество онлайн помагала, които могат да се използват в помощ на вземането на решения.

Ревизираната европейска харта за участието на младите хора в живота на общините и регионите на Съвета на Европа съдържа ключови елементи, определени като необходими за критично ангажиране на младите хора в смислено участие на местно и регионално равнище. Подходът на Съвета на Европа може да се използва като аналитично средство на различни нива:

- при оценка на ефективността на местни политики и дейността на структури на местно ниво;
- като инструмент за мониторинг от страна на младите хора за това как се определят приоритетите и как се вземат решенията на местно ниво;
- като рамка за оценка на ангажираността на общината по въпросите на младите хора;
- като мярка за ангажиране от страна на заинтересованите страни на местно ниво.

Той не е фиксиран модел и може да се адаптира според конкретните ситуация и нужди. В този смисъл, моделът е много подходящ и за дейността на органите на ученическото самоуправление на училищно и надучилищно ниво. Всяка стъпка в рамките на модела създава възможности за младите хора:

- да събират информация за конкретни проблеми, решения, политики;
- да разбират както обстоятелствата, при които са възникнали определените проблеми, и защо някои проблеми продължават да не са решени, така и мотивите за взетите решения;
- да оценяват практическата ефективност на избрани политики и мерки.

За да бъде ефективен процесът по прилагането на модела, предварително трябва да бъде подготвено следното.

- Определете, заедно с младите хора, ключовите участници и заинтересовани страни за всяка конкретна тема, политика или въпрос за проучване.
- Изяснете техните намерения и мотивация (разликите и приликите).
- Подгответе информация по темата или проблема: кой, какво, кога, къде, как.
- Бъдете откровени по отношение на участието на младите хора като процес в даден контекст – това означава младите хора да са наясно с възможностите за участие, влияние и постигане на промяна.

- Изяснете ролите и отговорностите на всеки участник на всеки етап и по отношение на работата с всяка заинтересована страна.
- Изяснете познанията и уменията, които трябва да имат участниците.
- Проведете оценка на уменията на младите хора, за да се гарантира, че всеки може да изпълнява своята роля.
- Идентифицирайте и осигурете необходимите ресурси: информационни източници, пари, пространство, хора, консултанти, време.

Ключови стъпки

1. Каква е ситуацията по отношение на младите хора във вашето училище, квартал, община, регион?

Бъдете наясно, че всеки ще има собствено мнение – било то лично, организационно или идеологическо. Дори и да има добри решения, ще има разлики в оценките, а реалностите на отделните участници или групи заинтересовани страни ще изглеждат различно. Може да е полезно да включите и външен изследовател, който да разгледа нещата обективно, преди да започнете да обмисляте и правите промени.

2. Какви са възможностите, предизвикателствата и пречките пред младите хора?

Изследването на този въпрос може да покаже неудобни реалности за тези, които са на власт: може да има ограничени възможности за участие на младите хора на местно ниво; може да има неангажираност поради липса на политическа воля или ресурси; може да има сериозно изключване на определени групи деца и млади хора; може да няма хора с достатъчно опит, за да се ангажират с младите хора. Изследването на този етап изисква пълна честност, но проучванията и изводите трябва да бъдат в парадигмата „без вина“.

Отделните участници и заинтересованите страни имат свои собствени оценки на местните проблеми и приоритети, така че започнете да ги картографирате. Първо, потърсете припокривания и различия и обърнете внимание дали някои различия не могат да се превърнат в позитивни възможности. На второ място, определете съответните законодателни или политически ограничения и обмислете как те могат да бъдат оспорени. Трето, открийте и работете с вече съществуващите структури – младежки съвети или парламенти в други училища или тези на местно и национално ниво, граждански организации или консултативни форуми на местно равнище. Помислете какво липсва и какво може да бъде създадено.

3. Какви трябва да бъдат приоритетите?

Отговорите, които трябва да бъдат намерени на този етап, няма да бъдат лесни, защото непосредствените, краткосрочните и дългосрочните приоритети може да се окажат трудни за решаване поотделно или заедно. Например, докато липсата на адекватен обществен транспорт може да бъде непосредствен проблем, решението му вероятно ще бъде упорит дългосрочен проблем.

Това изисква творчески подходи, за да се предотврати изпадането на този проблем от фокуса на внимание и процесите да продължат по инерция.

Подреждането на приоритетите в йерархична връзка е сложен и труден процес и зависи от отговорите на много въпроси, които са част от процесите на стратегическото планиране. За да не се струпат твърде много отговорности на младите хора, следва вниманието им да бъде насочено към такива приоритети, върху които техните усилия могат да окажат влияние. Внимателното балансиране между емоциите, мотивацията, преживяването на неуспех е задача на възрастните, които ще подкрепят младите хора в техните начинания.

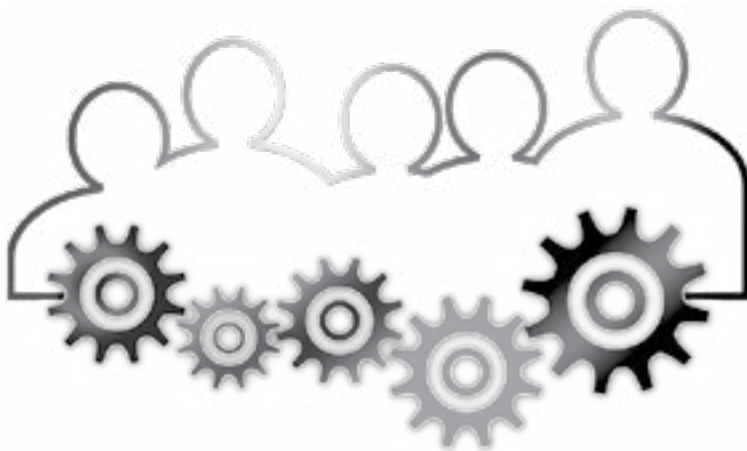
4. Планиране на стратегии за промяна.

Представете си как искате да изглежда бъдещето – всичко ли ще бъде различно? Всеки план за промяна трябва да идентифицира отговорите на основните въпроси: кой, какво, кога, къде, как? Изградете пространство и време, за да оценявате, отразявате, реорганизирате. Бъдете честни, не всичко ще работи брилянтно, но може би преминаването през процеса е по-важно за младите хора в момента, отколкото създаването на конкретен продукт.

Работата по тези теми със сигурност изисква надхвърляне на преките задължения на учителите в училище, но е средство, чрез което може да се придаде смисъл на ученето в училище, защото всяка една от тези глобални теми вълнува децата и младите хора. Нещо повече – работата по тези теми може да стане основа за реализиране на междупредметното учене и за иновации и в четирите нормативно определени сфери. А отвъд усвояването на прякото учебно съдържание голямата задача на училището е да придаде смисъл на ученето, да го обвърже с реалния живот на децата и с предизвикателствата, които ще срещат в бъдещия си личен и професионален живот.

Литература 12, 13, 18, 30, 31, 38, 41, 62

М. Банчева

*Ние знаем, можем, отговорни сме
и искаме да бъдем подкрепяни*

ПЕТА ГЛАВА

ПРИМЕРНИ ДЕЙНОСТИ ЗА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

Ние сме убедени, че в системата на училищното образование в България от десетилетия има натрупан богат опит по темата на настоящата глава. Има Мрежа на учителите новатори (79), които споделят своите нововъведения и добри резултати с всички. Има директори, които са успели да съчетаят строгите разпоредби на нормативната уредба с перспективните идеи на педагозите, и са дали поле за творческа изява на учениците. Има изпълнени много проекти по европейски програми, които са внесли духа на европейските ценности в образователните институции. Има написани завидно количество наръчници, ръководства, помагала за обмяна на добри практики по тези проекти. Има публикувани стотици книги за всякакви видове дейности в училището или със и за ученици. Има хиляди страници в интернет, които не само казват, но и показват какво и как може да се направи във всяка ситуация.

И все пак, един Пътеводител не би изпълнил мисията си, ако не покаже къде е пътят и накъде води той. А настоящият Пътеводител, ползвайки всички налични организационни и креативни ресурси, иска да покаже как те могат

да се използват за целите на ученическото самоуправление, като единствената легитимна организационна форма за отстояване и защита на колективните интереси и права на децата/учениците.

5.1. УЧЕБНА, ТРУДОВА И ОРГАНИЗАЦИОННА ДЕЙНОСТ

„Въриш това, което можеш, с каквото имаш, там, където си.“

Теодор Рузвелт

„Училището не е просто институция, в която младите хора прекарват значителна част от живота си и следват официална програма за обучение; то също така е място, където се формират много от техните възгледи и перспективи за живота. От основна важност е младите хора да се обучават на участие и демокрация още в училище, като е необходимо курсовете по демокрация, участие и гражданство да са достъпни и подкрепени с подходящи учебни материали. Същевременно училището трябва да бъде и място, където младите хора да придобиват опит за демокрацията в действие, а тяхното участие във вземането на решения да бъде подкрепяно, насърчавано и отчитано като ефективно.“ (39,19)

Училището е институция, подчинена на строга регламентация на дейностите, в които участват изключително широк кръг хора – от педагогически специалисти до непедagogически персонал, от начални учители до преподаватели по многобройните изучавани предмети, от хора с научни степени и звания до работници с основно образование, от невръстните първолаци до малките или големите абитуриенти. Няма друго „работно място“ с толкова богата и сложна вътрешна организация. Промени в такъв сложен работен механизъм се правят трудно, а и често те не са желани от самите участници.

Тогава как да направим така, че да отговорим на новите потребности на времето, да спазим нормативната уредба и едновременно с това да променим в положителна посока вътрешната организация на училището по начин, който ще отчита в по-голяма степен интересите и потребностите на тези, заради които то съществува – учениците? (Приложение 22)

Организацията, като:

- процес, се появява поради разделението на труда;
- състояние, е организираността на самата организация;
- система, е навсякъде, където има целенасочена човешка дейност.

Организираността е свойството на подреденост в системата.

Какви са основите характеристики на организацията?

1. Цел – обединява и сплотява своите членове, като придава смисъл на тяхната дейност.

2. Обособеност – определя границите и изолира процесите, които протичат в нея.

3. Вътрешен център – координира дейността на своите членове и обезпечава единството на техните действия.

4. Саморегулиране на дейността – взема самостоятелни решения и творчески преосмисля външни разпореждания.

5. Организационна култура – изработва своя съвкупност от норми, ценности и традиции, които определят поведението на нейните членове.

Тези характеристики на организацията са еднакво валидни както за училището, като цяло, така и за новите структури на ученическото самоуправление на всички равнища – от паралелката до Училищния ученически съвет.

Организационната дейност има своите:

- характеристики – условия, особености, норми и принципи;
- времева структура – етапи, стадии, фази;
- логическа структура – субект, обект, предмет, форми, методи и средства.

Как да се организира ученическото самоуправление? Механизмът на самоуправлението включва следните елементи.

- Избор и оформяне на **мисията** – тя трябва да отговори с едно изречение на въпроса: Защо се самоуправляваме? Тя е свързана с основна потребност и мотив.
- Определяне на **целите** – това са не повече от три главни желания, свързани с постигане на конкретни резултати.
- **Задачите** конкретизират целите, т.е. как ще постигнем целите. Към всяка цел се поставят не повече от три задачи.
- **Дейностите**, чрез които ще реализираме задачите и ще постигнем целите.
- **Технологията** на самоуправлението включва различни форми, методи и средства, чрез които осъществяваме дейностите.
- **Резултатите** трябва да показват постигнатите цели и да включват оценка за изпълнението.

След като определим какво искаме да правим, трябва да решим как да го правим. Видове управление, които могат да използват всички ученически съвети на всички равнища на ученическото самоуправление в училището:

- стратегическо планиране на дейността на Ученическия съвет;
- управление на самия Ученически съвет;
- ръководство на учениците от паралелката, випуска, училищните етапи, училището, като цяло;
- управление на различните дейности;
- управленско консултиране;
- управление на вътрешните и външните връзки – комуникации.

Всяка една дейност е свързана с планиране, което може да бъде краткосрочно, средносрочно и дългосрочно. Примери за различно планиране или за различни модели на организация на дейността:

- *дневна организация на дейността* – решаване на конкретни ситуации;
- *седмична организация на дейността* – планиране на съвместна дейност, която се съгласува с учебната програма за деня – например:
 - понеделник – Ден на новите идеи;
 - вторник – Ден на културата и изкуството;
 - сряда – Ден на спорта и здравето;
 - четвъртък – Ден на самоинициативите;
 - петък – Ден за планиране на отдиха (който може да е съвместен).
- *месечна организация на дейността* – идеи за месеца могат да се вземат от Приложение 21 – „Празничен календар“, който е целогодишен. Освен това месеците от учебната година могат да се тематизират – например месец на приятелството, на дебатите, на доброволния труд в полза на обществото и др.;
- *годишна организация на дейността* – съобразява се с учебните задачи, с Празничния календар, с желанията и интересите на децата/учениците.

Освен това организацията на дейността може да се осъществява и чрез текущо или перспективно планиране на задачите. Всички изброени видове планиране се използват в организацията на основната учебна дейност на децата и учениците.

Организационната дейност обхваща работата на ученическите съвети за:

- спазване на приетите Устав и правила за работа на органите на ученическото самоуправление;
- организиране и провеждане на общите събрания;
- организиране и провеждане на заседанията на ученическите съвети;
- организиране на цялостната работа и тематичните инициативи и събития, предвидени в приетите планове за дейността;
- осъществяване на организационни връзки с всички съучастници от Втора глава на Пътеводителя, които имат отношение към дейността на ученическото самоуправление;
- оформяне на необходимата документация, свързана с дейността (протоколи, доклади, отчети, планове, графици, писма, обръщения, поздравителни адреси, благодарствени писма, сертификати, грамоти, свидетелства, членски карти и др.).

Поради порасналия обем на настоящото издание сме принудени да се откажем от предварителната си идея да предоставим шаблони за организационни протоколи, доклади, PR кампании. Но с удоволствие ще помогнем, ако ни пишете на посочения в края на Пътеводителя електронен адрес и споделите какво е необходимо, за да се справите успешно с реализацията на идеите си.

Ученическото самоуправление е форма на организация на жизнената дейност на децата/учениците, която съдейства за тяхната самостоятелност при вземане на решения и изпълнението им за постигане на значими обществени цели. Какво биха могли да искат децата/учениците от възрастните във връзка с по-доброто ученическо самоуправление:

- обучения за развитие на организационни умения;
- поддържане на информираност за всичко, което засяга интересите и правата на децата/учениците;
- осигуряване на средства за комуникация;
- подкрепа на проектите на децата/учениците;
- признаване и ценене на ангажираността на децата/учениците в обществени каузи;
- доброволческия труд на децата/учениците.

Организационната работа е центърът, около който се оформят и структурират всички останали дейности на ученическото самоуправление, и ако тя куца, ще буксуват и останалите дейности. Как да се измери успешната организационна работа в ученическото самоуправление? Добро би било всяко ученическо самоуправление, ако:

- се представят по подходящ начин и се защитават интересите на децата/учениците;
- се осигурява участието на учениците при вземането на решения за всичко, с което е свързан техният живот в училището;
- се намират успешни решения на възникнали проблеми на ученици;
- се намали броят на учениците с проблемно поведение в училището;
- се намали употребата на думата „санкции“ в училището;
- учениците с готовност се включват в организираните от органите на ученическото самоуправление и от училищното ръководство дейности;
- учениците са пълноправни участници във всички събития в училището и са доволни от участието си в организираните инициативи;
- ръководството на училището безрезервно разчита на подкрепата на органите на ученическото самоуправление в училището за разрешаване на всякакви въпроси и проблеми със и за децата/учениците;
- децата/учениците се убедят, че без ученическото самоуправление не могат, и то стане част от уникалния им житейски опит, придобит чрез неформалното образование и информалното учене в училището, като съществени характеристики на самото ученическо самоуправление.

Не трябва да забравяме, че важна част от училищния живот е упражняването на трудова дейност. Тя може да бъде напълно достъпна и подходяща за децата/учениците, които, организирани чрез ученическото самоуправление, с желание се включват във:

- поддържане и ремонт на имуществото в класната стая;
- организиране на тематични ученически трудови акции;
- създаване на алеи, парк, градина или опитно поле в двора на училището или около него при наличието на такива пространства;
- поддържане на екологосъобразна среда в класната стая, училището, двора на училището и околното пространство.

Чрез личната и колективната трудова дейности у младите хора се формира ценностно отношение към собствения труд (учебен, организационен, творчески), към труда на другите хора и неговите резултати.

Тук предлагаме и кратък списък от добри международни практики, които могат да се използват в организационната дейност на ученическото самоуправление на всички равнища:

- натрупване на знания за самоуправлението – „Демократична класна стая“;
- дискутиране на актуални въпроси и събития, които децата/учениците възприемат като важни за живота си;
- полагане на общественополезен труд в класната стая, училището, двора на училището, общината;
- екип за здравословен начин на живот и здравословно хранене;
- организиране на извънкласни и извънучилищни дейности – „Център за гражданска ангажираност“, Клуб дебати и речи, посещение на бизнес център;
- участие в управлението на училището чрез ученическото самоуправление;
- симулация на демократични процеси и процедури – избори, младежки съд, медиация при разрешаване на спорове;
- учене чрез примери;
- кампании за събиране на средства;
- организиране на разнообразни събития за ученици: турнири, карнавали, училищен фестивал;
- ученически работни групи;
- Център за самообучение в училището – специална територия, създадена изцяло по идеи на децата/учениците;
- проект „Училище на бъдещето“. (8)

В организацията на дейностите на ученическото самоуправление могат да се използват примерни насоки на работа, като:

- Академия за развитие;
- Дърво на идеите;
- Моите верни приятели;
- В кавгите няма победител;
- Шефство над по-малките от нас (например учениците от III – на I, IV – на II, V – на III, VI – на IV клас).

- Сътворяваме заедно – съвместни дейности на ученици, учители и родители.

Какви резултати могат да се постигат за децата/учениците чрез организационната дейност:

- социално-личностно развитие;
- умения и навици за дейност;
- средства за общуване и диалог;
- начини на взаимодействие с връстниците и с възрастните.

Как да проследяваме и отчитаме приноса на всеки ученик към собственото му усъвършенстване и развитието на изследователската общност в паралелката? Работещ модел е *Паспорт на постиженията*. Представлява лист за рисуване от блок № 4, сгънат на две до формат А5. Изработва се самостоятелно от ученика с авторска рисунка на първата корица, името и паралелката. Вътре по дати се записват постиженията със съответните точки или се слагат цветни стикери (най-малките ценови етикети), носещи определен брой точки, например 5, 10, 15, 20. Постиганията се отчитат в края на всяка седмица. От вътрешната страна на паспорта могат да се добавят допълнителни листове за точките. Носителите на най-голям брой точки за седмицата получават привлекателни награди на минимална стойност или изработени собственоръчно.

Тези резултати, но за по-дълъг период, могат да се включват в Книгата/Алманаха на паралелката (училището), в която автори, редактори и писари са самите ученици. Това е историята на паралелката (училището), съхранена за времето, когато ще трябва да се отчете дейността, да се докаже добра практика или да се използва за гордост от постиженията след години.

Литература: 8, 39

Т. Желязкова-Тея

5.2. КУЛТУРНИ, ИНФОРМАЦИОННИ И ТВОРЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ

„Мъдрец е не онзи, който твърди, че знае всичко, а този, който умеє да се учи от всеки един човек!“

Индийска поговорка

„Всяка политика или дейност, създадена за насърчаване на младежкото участие, трябва да осигури културна среда, в която младите хора са зачитани, а техните разнообразни нужди, обстоятелства и стремежи се вземат под внимание. Тя трябва също така да включва и елемент на забавление и удоволствие“ (41, 13).

Училището е уникален социокултурен институт, в който се срещат норми и ценности не само на различни етноси и култури, но и на различни професионални и възрастови групи. Това му дава шанс да създаде разнообразие от дейности, приети еднакво добре от всички. Водещи, разбира се, са интересите на

децата/учениците, но поднесени през призмата на тяхното синкретично личностно изграждане. За това културите и творческите дейности в училището са много широко поле за изява на всякакви творчески способности и таланти.

На територията на училището има място и пространства, които могат да бъдат площадки за абсолютно всички видове изкуства:

- изкуствата по предназначение: архитектура, литература, сценография, фотография, изобразително изкуство;
- изящните изобразителни изкуства: живопис, графика, скулптура;
- приложните изобразителни изкуства: дизайн, дърворезба, текстил, керамика, стъклопис;
- сценичните изкуства: музика, киноизкуство, танци (народни, класически, модерни), цирково изкуство, балет, театър (драматичен, сатиричен, оперен, музикален);

Но за да не се допусне появата на кич, чалга и безвкусица и да се постигне хармонично естетическо цяло, идеите на децата/учениците могат да се обсъдят чрез стуктурите на ученическото самоуправление по различни *методи*.

Шестте мисловни шапки на Едуард де Боно. Това е метод за разграничаване на различни типове мислене. Участниците могат да си направят хартиени шапки в шестте цвята или да си представят, че са с такива шапки. Това довежда до съсредоточаване в един тип мислене, след което – в друг, и т.н. Методът е подходящ при търсене на решения на даден проблем или планиране на дейности.

- *Бялата шапка* представя фактите и информацията за ситуацията и проблема. Това е обективно знание, повече описание, отколкото обяснение.
- *Червената шапка* представя емоционалните усещания за проблема или ситуацията. Това са субективно преживяване, чувства и интуиция.
- *Зелената шапка* произвежда нови идеи, предложения и решения. Тя е символ на открито и творческо мислене.
- *Жълтата шапка* събира положителните аспекти на решението, предимства или бъдещи ползи. Тя също представя положителната мотивация на избраното решение.
- *Черната шапка* събира всички негативни аспекти за правилното разрешение или решение. Този, който я носи, описва заплахи, неудобства или лоши последици.
- *Синята шапка* представлява контрол върху целия процес. Тя предлага последващите стъпки по време на срещата и след това. Тази шапка позволява участниците да променят процеса и да фокусират метода в правилната посока.

Сценарно-ситуативният метод може да се използва като модел за формиране на практически умения и навици. Той е добър както за индивидуална, така и за групова работа с децата/учениците. Подходящ е при планиране на

бъдещи дейности, като сценарии за провеждане на общи събрания на учениците в паралелката – класа – училището, празници и тържества, концерти, спортни състезания и всякакви други дейности, които предполагат по-сложна програма и много участници. Чрез този метод предварително се разписват отделните роли на участниците, реакциите им при добро или лошо стечение на обстоятелствата преди и по време на провеждането на съответното събитие.

Могат да се използват и други методи за обмяна на мнения: **мозъчна атака** (Приложение 9), **интернет търсене, презентация, дискусия, изобретяване, ролеви игри** (Приложение 9), които да разпалват въображението.

Водещата нишка в културния календар на училището е Празничният календар (Приложение 21) и свързаните с него възможности за обогатяване и разнообразяване на традиционните дейности в училището. Ако децата/учениците не се страхуват да дават и защитават нови идеи и чрез структурите на ученическото самоуправление, като средство за защита на колективните им права в училището, настояват те да се реализират, участвайки активно в тази реализация, няма кой да им откаже подкрепа.

Всеки обича да твори. Творчеството дава възможност на човека да се реализира, да развие и покаже своите способности, да създаде нещо свое в този свят. Творчеството е достигане на нещо ново, което не е било преди това. И ученическото самоуправление би следвало да насърчи творческата самодейност на децата/учениците.

Малък списък от примерни **дейности**:

- тренинги за развитие на творчески способности;
- викторини, конкурси, празници;
- драматизация, пантомима;
- литературно-театрален салон;
- кръгли маси за видовете изкуства;
- куклен театър от рециклирани материали;
- колективно рисуване на обща творба за класната стая;
- страница на изследователската общност (Приложение 19) – как да се създават успешни профили в социалните мрежи;
- печатни продукти – плакати, постери, стенвестници, месечен вестник, покани, дипляни;
- аудио- и видеопродукти – фотоизложби, видеопрезентации, телевизионни предавания, радиопредавания;
- „Кутия на изненадите“ (разбира се, само приятни);
- „Работим всички заедно – ученици, родители, учители“;
- училищен музей, в който да се събира не само всичко значимо от историята на училището, но да се оформи раздел за трайните постижения на ученическото самоуправление – артефакти, създадени в резултат на дейностите по самоуправлението, фотоархив.

Всички дейности следва да са съпроводени с особена атмосфера на искреност и откровеност, свободна инициатива и емоционален подем.

Художествените дейности могат да се организират и провеждат практически навсякъде – в класната стая или училището, в двора на училището или в парка, в музея или в концертната зала, в местата за почивка и забавления. Те могат да бъдат еднократни или многократни, като серия от отделни проекти. Досегът с достиженията на световната култура не е само чрез учебниците и уроците, а и чрез собствените творчески дейности.

Ученическото самоуправление може да се провежда и като творческо съревнование за разкриване на индивидуалността на всеки участник. Човек винаги се стреми да бъде чул, видян и разбран. Същевременно той е носител на свои възгледи, отстоява свои ценности, разбира действителността по свой уникален начин, свързан с информалното му учене като личен опит, и трябва да бъде уважаван за това.

Примерни *теми*:

- „Книгите – нашите приятели“ и „Моята любима книга“;
- „Името на моя град/село – какво означава, защо е наречен така“;
- „Как се изменя светът и ние в него?“;
- „Приятел в нужда се познава“;
- „Нашите родители, учители, приятели, дарители“;
- „Как се казва твоят герой?“;
- „Нашата класна стая“;
- „Земята – наш дом“;
- „Защо обичам Родината?“;
- „Училището, което правим сами“.

Помощни средства, информация за които може да се намери на <http://picturemapsbg.com>:

- карта „България – 500 традиции, празници и обичаи“;
- карта „Европа – световно наследство“;
- карта „600 световни забележителности“.

Тук представяме четири от успешните *модели за работа с деца и ученици* на Движение за деца „Рицари на познанието“ (ДДРП) – сдружение с идеална цел в обществена полза на възрастни, които работят за приобщаване на децата от 5 до 18 г. към познанието, съвременната наука и култура, откривателството и детското творчество. Моделите са създадени от автора на настоящата тема (учредител, постоянен председател на ДДРП и реализатор на моделите) и Йорданка Колева (учредител, постоянен член на Управителния съвет на ДДРП и кръстник на „Рицари на познанието“).

1. Национални конкурси за идеи. Провеждат се ежегодно и са посветени на юбилейни годишнини от историята и културата на България. Включени са в раздел „Наука и техника“ на Националния календар за извънкласни и

извънучилищни дейности на МОН (сега Национален календар за изяви по интереси). Подкрепени са от широк кръг фондации, общественици и дарители, които връчват своите специални награди. Участват деца/ученици от всички възрасти и се допуска съучастието на родители и учители, което трябва да бъде обявено от участника. Победителите в конкурсите се срещат с президента на Република България, министър-председателя, министъра на образованието и науката и други министри в зависимост от темата на конкурса. Успешно са проведени и 10 последователни конкурса: „Как да помогнем на животните в зоопарка да оцелеят?“, „Какво същество би оцеляло през XXII век?“, „Букварът на нашето време“, „Училището – свят за открития“, „Нашият любим вестник“, „Аз уча мама и тате“, „Моите прогнози за XXI век“, „Проекти за оцеляване“, „България – нашият общ дом“ и „България – нашето бъдеще“.

Моделът може да бъде използван в училището и в общината изцяло по идея и с организация на децата/учениците чрез ученическото самоуправление.

2. Празници на познанието. Провеждат се на открито през топлите месеци („Парад на всичко, което лети“; „Живот за нашите любимци“; „Слънце, въздух и вода“) или на закрито в голяма зала („Детски празник на фантастиката“; „Идеята е Ваша“; „Водата – извор на живот“; „Опаковките, които ни надхитрят“; „Пролетен празник на мисълта и сърчността“). Насочени са към активизиране на детското творчество и изобретателство по време на самия празник.

Моделът може да бъде използван съобразно тематичните национални празници и международни дни в Празничния календар (*Приложение 21*) изцяло по идея и под ръководството на структурите на ученическото самоуправление в училището.

3. Ваканционни програми. Могат да се провеждат в училището, по време на лагери в планината и на морския бряг. Това е набор от подходящи за свободното вечерно време дейности за всеки ден от програмата (до 10 дни), обединени около общ тематичен център: „Ековаканция 2019“, „Ваканция за идеи“, „Ваканционен екопощалон“, „Морска рицариада“, „XXI век, здравей!“, „Помогни ми!“. За целта се носят подръчни материали за приложни дейности и малки, но многобройни награди за победителите в конкурсите и състезанията. Програмата за всички дни се обявява предварително и се поставя на видно място.

Моделът може да бъде използван от ученическото самоуправление по време на самия лагер или ваканционна програма. Подходящо е децата/учениците да бъдат разделени на отряди и всеки отряд да има свое ученическо ръководство в състав координатор, организатор и комуникатор (КОК), в който могат да бъдат избирани и деца/ученици, които не участват в орга-

ните на ученическото самоуправление в училището. Тази дейност е свързана и с *Тема 5.3*.

4. Мултиетнически екип на деца консултанти (МЕДК). Това са избрани от самите етнически общности (българи, турци, арменци, евреи, роми) по 3 деца на близка възраст, специално обучени по програма „Обучение на връстници от връстници“ (*Приложение 6*). След обучението членовете на МЕДК се включват във всякакви проекти на училищната общност с цел представяне и оценка на различните културни гледни точки. Този екип беше основен двигател при изпълнението на проекта „Децата в паяжината на интернет“ (74), в който те създадоха достъпни в мрежата: „Правилник за безопасно движение в интернет“, „Добрите маниери в чата и електронната поща“, „Деца помагат на деца в интернет – детски проекти“. На посочения в литературата линк ще намерите и съветите на възрастните с „Дванадесет правила за безопасен интернет“, „Осем задължения за ползвателите на интернет“ и „Безопасен интернет – закони“.

Моделът може да се използва във всички училища, в които има деца от различни етнически общности, но е желателно в МЕДК да участват от 5 до 12 – 15 деца/ученици с равен брой от всяка етническа общност. Работи успешно по инициатива на самите деца/ученици при съдействието на възрастни. Подходящ е за допълнителен консултативен екип към органите на ученическото самоуправление на всички равнища в училището, а може да се използва и в общината.

Културното общуване предполага и развитие на две важни умения.

- *Как да правим и получаваме комплименти?* Представяме ефективно упражнение за развитие на тези умения. С помощта на съученик всеки закрепва на гърба си голям лист хартия. Първа стъпка: учениците се движат свободно в стаята и избират на кого на гърба да напишат комплимент. Желателно е всеки да получи комплимент от всичките си съученици, независимо че това би отнело доста време. Втора стъпка: учениците сядат спокойно и всеки чете публично комплиментите, които е получил, без да знае от кого. Важно е другите да видят как той реагира на получените комплименти. Често пъти в това упражнение се появяват съвсем неочаквани комплименти. Запазете този лист и го препрочитайте, когато ви стане тъжно и трудно в житейска ситуация – комплиментите ще ви окрилят и вдъхновят!
- *Как да подаряваме и приемаме подаръци?* Това изглежда много елементарна дейност, но се оказва, че и при нея има правила, които, ако не знаете, можете да изпаднете в конфузно положение. За тях можете да прочетете в публикацията „Как се правят подаръци? Наръчник в 10 стъпки“ в меню „Какадемия“ на сайта на фондация „Институт за информални иновации“ тук http://iii-bg.org/blog/?page_id=115.

Децата и учениците сами могат да сътворят голям набор от интересни за своите връстници инициативи и дейности.

Какви **резултати** могат да се постигнат чрез културните, информационните и творческите дейности:

- творческо отношение към ученето, труда и живота;
- активност и емоционална отзивчивост;
- любознателност и способност за решаване на интелектуални задачи;
- художествено-творческо развитие на всеки и на ученическата общност, като цяло;
- богатство на неформалното обучение и неформалното учене като средства за мотивиране и привличане на децата/учениците към дейности в полза на обществото и ученическата общност.

Литература: 41, 74

Т. Желязкова-Тея

5.3. СПОРТ, ЗДРАВЕ И ОТДИХ

„Важно е учениците да носят малко бунтарско отношение в занятията си. Те не са тук, за да боготворят онова, което е познато, а за да го подлагат на съмнение.“

Джейкъб Броновски

Електронизираният свят, в който се раждат и израстват днешните деца/ученици, коренно промени не само средата, в която те живеят, но и начина на общуването им с нея. Те не се разделят с мобилните си телефони денонощно, ходят по улиците със слушалки в ушите, заменят живото общуване с виртуално, трудно се убеждават от възрастните, че може да се живее в определени моменти от живота и без тях (в България първият мобилен оператор се появява само преди 23 г.). Често заради ограничения от страна на възрастните, липсата на политики за изграждане на площадски за игра на деца/ученици от различните възрастови групи, големия брой деца в група или паралелка, малките помещения за учебни занятия децата все по-малко се разхождат, не се срещат, за да играят „на живо“, не ходят по собствена инициатива на екскурзия в планината или до близката гора.

Вярно е, че опазването на живота и здравето на децата/учениците днес е сериозен проблем, но това не трябва да спира развитието им като жизнени човешки същества, способни да оцеляват физически в околната среда.

Карстен Бранденбург от германската Асоциация за трениране на паметта пояснява: „Ако повтаряте един и същ тип тренировка, умът ви привиква и вече не е изправен пред предизвикателство“. Тя дава няколко прости съвета, които подобряват паметта.

- Общуването е от най-голямо значение, защото позволява да се изследват нещата, да се трупа нова информация и да се решават проблемите.
- Рот-Закенхайм препоръчва на хората да изучават нов език, да слушат музика, да изпълняват домакински задължения или да се занимават с хоби.
- Физическите упражнения и спортът са важни за всички възрастови групи. Спортът тренира мозъка, защото трябва да се помни поредността на определени движения и да се упражнява координацията.

Например паметта може да се подобри и чрез ходене бос, балансиране по тясна греда и катерене по дърветата. Не трябва да се пропуска и важният факт, че всички дейности, които човек извършва, са поделени между двете полукълба на нашия мозък. В зависимост от извършваната в даден момент дейност доминира едно от тях: лявото отговаря за логическото мислене, четенето, писането и смятането; дясното се грижи за слушането на музика, фантазирането, мечтаенето, медитирането. Затова е изключително важно човек да осъществява разнообразни дейности, като ги редува или съвместява.

За децата/учениците е необходимо да знаят кои фактори от ежедневия живот могат да затруднят работата на мозъка: липсата на комуникация; мобилните телефони; алкохолът, цигарите и наркотиците; стриктните диети, бързото хранене, пропускането на закуската и употребата на вредни храни. Същевременно чрез ученическото самоуправление могат да се провеждат организирани дейности, които стимулират работата на мозъка чрез движения, слушане на музика, творчески дейности, дейности на открито.

Основен ресурс за спортно-туристическите, здравословните и развлекателните дейности е свободното от учебни занимания време на децата/учениците. То не е много по количество и затова неговото целесъобразно използване за целите на физическото, психическото и емоционалното им здраве е приоритет за много специалисти от различни области на знанието. По-подробно можете да се запознаете с техните разработки в Държавния образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование (28, Приложение № 2). Но е важно да се подчертае, че тези дейности са най-голямото и плодотворно поле за разгръщане на активността, изобретателността, оригиналността, талантливостта и организираността на структурите на ученическото самоуправление за създаване на смислен и интересен ученически живот на всички деца и ученици не само в училището, но и извън него.

Изключително плодотворен за спортните, развлекателните, утвърждаващите здравето дейности и през свободното време е **подходът** „Връстници обучават връстници“ (Приложение 6). Резултатите от прилагането му водят до:

- формиране на лични качества и умения у учениците, които стават обучители;

- привличане на други ученици от учителите, които стават лидери;
- формиране на умения за работа в екип;
- формиране на нагласи и умения, чрез които учениците поемат отговорност за действията си;
- улесняване на общуването между по-големите и по-малките ученици;
- интегриране на малцинствените групи;
- придобиване на умения за общуване с непознати (3, 113).

Трябва да признаем значението на формалното образование за формирането на социалните умения, които се усвояват постепенно чрез широк набор от образователни дейности под ръководството на учителите. Преминалите през такъв вид обучение могат по-лесно да използват и друг ресурс – този на информалното учене, като неинституционализирано, неорганизирано и несистематизирано натрупване на компетентности в живота на човека. Основен терен за информалното учене е живият живот, в който по естествен начин се вплитат спортните и развлекателните дейности, всекидневните малки уроци по здравословен начин на живот, отдихът, независимо къде, кога и как го провеждаме. Те стимулират развитието и утвърждаването на голяма част от социалните умения.

- *Умения за общуване*: умения за слушане, задаване на въпроси, обясняване и представяне на информация.
- *Умения за самоконтрол на поведението*: рефлексивни умения, умения за саморегулация на поведението, за адекватно самооценяване.
- *Асертивни умения*: (виж *Терминологичен речник*) умения за отстояване на собствени права и позиции, нарушаване правата на другите, за самоутвърждаване, за отхвърляне и отправяне на молби или искания.

Чрез какви примерни *дейности* могат да се развиват тези умения:

- туристически походи и съревнования;
- екскурзии по екопътеки;
- училищни спартакиади по различни видове спорт;
- състезания за физическо съвършенство и спортна подготовка;
- дни на здравето и месец на здравословния начин на живот;
- спортно-развлекателни събития.

В България съществува уникално движение „100-те национални туристически обекта“, което дава възможност не само да се видят и опознаят най-красивите природни обекти, най-ценните културни паметници, най-стойностните места от българската история, но при тяхното посещаване да се срещат интересите на децата/учениците с техните родители и учители. Защото те са подходящи както за семеен и приятелски туризъм, така и за организирани чрез ученическото самоуправление тематични екскурзии. Освен книжката за печати „100-те национални туристически обекта“ запалените туристи вече могат да използват и:

- карта „България – 500 туристически обекта“;
- карта „България – 500 археологически забележителности“;
- карта „България – 500 църкви и манастири“;
- карта „България – 500 животни“ <http://picturemapsbg.com>.

Свободното от уроци време е богатство и ресурс за ученическото самоуправление и за плодотворните видове дейност, чрез които то може да се реализира.

Темите за дейностите през свободното време биха могли да бъдат най-разнообразни и тук ще загатнем само част от възможните:

- Ако съученикът ми се окаже в беда?
- Моят малък подвиг.
- Любовта към другите хора.
- Моят отбор е победител.
- Зависимостите не са модерни. Не на наркотиците, алкохола и тютюнопушенето!
- Игрите на баба и дядо.
- Градината на нашите мечти.

До какви **резултати** водят смислените спортни, екологосъобразни и развлекателни дейности през свободното време:

- хармонично физическо развитие съобразно възрастовите особености на децата/учениците;
- възпитаване на волята и укрепване на самосъзнанието и вътрешния „Аз“;
- способност за управляване на собственото поведение, включително в колективна среда;
- приучване към здравословен начин на живот от най-ранна възраст;
- ценностно отношение към природата и околната среда.

Децата/учениците трябва да разберат и да се убедят, че да си вътре в процесите, като едно цяло с тях, това означава да си хармоничен екочовек.

Стремехът за излизане от тази цялост започва да създава конфликти на егоистична основа и тяхното разрешаване води до проблеми не само на отделната личност, но и на общността, в която тя участва. Ролята на ученическото самоуправление е нагледно да покаже и чрез дейността си да докаже, че ученическият период в живота на човека е изключително важен за развитие на уменията да знаем, да можем, да бъдем и да живеем заедно.

А как се прави това по света, ще разберете в следващата глава на Пътеводителя.

Литература: 3, 28

Т. Желязкова-Тоя

*Международен ден на толерантността –
ученическото самоуправление по света*

ШЕСТА ГЛАВА

КАК УЧЕНИЦИТЕ СЕ САМОУПРАВЛЯВАТ ПО СВЕТА И У НАС?

Или как вече са го направили в други държави по света. Естествено, не всичко би могло да работи в български условия без адаптация. Но следващите страници са пълни с добри практики и опит, който може да послужи като стимул и идеи за модификации или иновации в сферата на ученическото самоуправление.

6.1. УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ ПО СВЕТА 6.1.1. АВСТРАЛИЯ

В отговор на националната политика за включване на учениците в процесите на вземане на решения в училище Националният изпълнителен орган на ученическите съвети в щата Виктория, Австралия, с подкрепата на Министерството на образованието и ранното детско развитие създават *„Инструментарий за ученици и учители за създаване и функциониране на ефективен*

ученически съвет“. Това е комплект от информационни и обучителни материали, идеи, примерни шаблони за работа на ученическите съвети, въпроси и теми за дискусия, източници на информация. Комплектът подпомага с идеи формирането и функционирането на ученическите съвети, мястото им в процеса на вземане на решения, подкрепата от страна на учителите и ръководството на училището, начините за решаването на проблеми и конфликти. В тези помощни ресурси се съдържа информация за добри практики и начини за придобиване на необходимите умения от членовете на екипа.

Сферите на действие на ученическите съвети, характеристиките на ефективния ученически съвет и критериите за неговото оценяване ще намерите в *Приложение 18*.

Ученическите съвети са избрани да представят не само собствените си виждания, а преди всичко тези на ученическата общност. „Основната цел на създаването на съветите е да представят пред обществеността и институциите гледната точка на учениците и да играят ролята на адвокати за намиране на решения на проблемите“ (47, 18).

Литература: (47, 14 – 19)

Т. Желязкова-Тей

6.1.2. АВСТРИЯ

Училищната демокрация в Австрия е обект на публикацията „Демокрацията в училище“ на Центъра за политическо образование в училище. Ангажимент на училищното ръководство е широкото участие на учениците в училищния живот, включително мотивацията за самостоятелна дейност на учениците и отварянето на училището за нови идеи и нововъведения. „Демокрацията предоставя възможност учениците да подлагат на дискусия своите интереси и идеи и да променят (чрез участие) своите учебни дейности и житейски приоритети. Тя се осъществява на различни нива и при различни процеси – процеса на преподаване, на училищно управление, ученическото представителство и училищното сътрудничество“ (47, 20).

Един от критериите за училищна демокрация е развиването на отговорностите и ангажиментите на учениците за повишаване на демокрацията в училище. „Къщата на ученето“ има за основа културата на взаимоотношенията, а нейните три основни колони са „Демократичните принципи за равнопоставеност“, „Широката информированост“ и „Участието“.

Основна характеристика на демократичните училища, за които няма единни световни и национални стандарти, са спазването на правата на учениците и използването на демократични процедури за вземане на решения, а животът в училището се основава на споделената отговорност.

Училищните парламенти в Австрия са рядкост. Те функционират по различен начин и в тях се вземат решения, отнасящи се за цялото училище. Процедурите и правилата могат да бъдат изготвени от учениците, от учителите или от училищната администрация.

Съветът на класа (СК) е седмично събрание на класната общност, в което се обсъждат конфликти, вземат се решения и се създават правила за успешен съвместен живот. Целите на СК засягат обучението, взаимното сътрудничество, планирането на училищните дейности, проекти и лични въпроси. Класът избира председател на СК, който ръководи съвета. За дискутираните теми, постигнатите договорености и взетите решения се съставя протокол.

Отговорност на учителите е размяната на идеи, мнения и аргументи да породява чувство на равнопоставеност между учители и ученици. В този процес възрастните се приучават да се вслушват в гласа на учениците и да се съобразяват с тяхното мнение. В резултат на това проблемите с дисциплината рязко намаляват, защото учениците са ангажирани с развитието на конструктивни идеи и дейности.

Законът за училищното образование и Законът за ученическото представителство дефинират правата за представителство на интереси и съвместно вземане на решения в съответните органи. Законодателната рамка определя представителството на интересите като:

– *индивидуални права на учениците* – да участват в организирането на обучението, в избора на средства за обучение, в консултативните процеси и в правенето на предложения и становища;

– *колективни права на учениците* (съвместно управление и застъпничество) – правата на представителите и говорителите на класа, говорителите на училището, правото за участие в Комитета на училищната общност и извън-училищните ученически представителства (47, 22).

Комитетът на училищната общност се състои от по трима представители на родителите, учителите, учениците и училищното ръководство. В рамките на самоуправлението учениците могат да организират инициативи, свързани с тяхното културно, гражданско и политическо образование в контекста на демократичните принципи.

Литература: (47, 19 – 23)

Т. Желязкова-Тея

От 17 години във Виена функционира целодневно начално училище, в което децата от 6 до 10 г. живеят и се учат във възрастово разнородни групи в 10 интеграционни класа и 4 интегративни многостепенни класа с насоченост към реформаторската педагогика. Основен акцент във възпитателната работа е участието на учениците в училищния живот и демократичното образование. „Веднъж в седмицата във всеки клас заседава съвет на класа, в който

учениците под ротационното ръководство на ученик или ученичка имат възможността да изказват желаниа, критики, оплаквания и вълнения, да развиват нови проекти и да дискутират проблеми“ (47, 46).

За проблемите извън рамките на класа се формира ученически парламент. За период от 1 година всеки клас трябва да избере по 1 момиче със заместничка и 1 момче със заместник за говорители на класа. На парламентарните заседания се допускат по още двама консултанти.

Заседанията на ученическия парламент се провеждат веднъж месечно. „Решенията могат да засягат пространствени, организационни и педагогически въпроси“ (пак там). Право на глас имат основните говорители и говорителки заедно с двама учители. Предложения по дневния ред могат да правят съветите на класа, но и всяко дете. Поканите за заседанията, дневният ред и ръководството се осъществяват от председателски екип, в който влизат говорител и говорителка. Освен че се сменят на ротационен принцип, те имат и различни функции по време на заседаването – единият координира изказванията, а другият направлява темите. По време на заседанието участниците могат да споделят всичко, което мислят, без страх от санкции. Протоколът се води от преподавател. Той не само се окачва на видно място, но и се размножава за всеки член на парламента, който трябва да се отчете пред съвета на класа.

В началото на учебната година и преди първото заседание на ученическия парламент се организира двуфазен „тренинг на говорителите на класа“, в който те развиват своите компетентности за слушане, презентиране, убеждаване, самоувереност, председателстване и решаване на конфликти.

Положителен резултат от този вид ученическо самоуправление е намаляване на разногласията при запазване на автономията на класовете.

Литература: (47, 46 – 47)

Т. Желязкова-Тей

6.1.3. ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

За ефективното включване на *всички* ученици в училищния живот са необходими няколко важни предпоставки.

1. Нито едно дете да не бъде възпрепятствано от участие заради пол, възраст, религиозни убеждения, наличие на специални образователни потребности, постигнати резултати или поведение.

2. На учениците от малцинствените групи, тези със специални образователни потребности или в неравностойно социално положение да се осигурява допълнителна подкрепа.

3. Методите на участие да стимулират включването на неуверените и незаинтересованите ученици.

Активното ученическо участие в училището води до ползи не само за самите ученици, но и за училището и за обществото, като цяло: развиват се разностранно уменията на учениците, подобряват се взаимоотношенията и климатът в училището, намаляват противообществените прояви, развива се социалната отговорност.

Принципи на участието:

1. Да бъде непрекъснато и да води до реални резултати.
2. Редовна и неформална комуникация между ученици, учители и родители.
3. Да се използва език, който е разбираем за учениците, за да разбират същността на решенията, взети с тяхно участие.
4. Нивото на ангажираност да е пропорционално на възрастта и интересите на децата.
5. Да се насърчават учениците да изразяват мнението си, и да се отчита тяхната гледна точка при вземането на решения, които ги засягат (47, 24).

За постигането на добри резултати учениците получават базово обучение за провеждане на дебати, водене на заседания, писане на протоколи, изготвяне на доклади и подготовка за публични изказвания.

За осигуряването на участието на повече ученици в процесите на вземане на решения регулярно се прави смяна на членовете на ученическите съвети.

Политика и стандарти за участието на децата и младите хора в обществения живот в Уелс

През 2005 г. е обнародвана Наредба за ученическите съвети, чрез която се поставя началото на участието на децата и младежите в обществения живот в Уелс. Създаването на ученически съвети става задължително за всички държавни начални, средни и специални училища.

На специална интернет страница се споделят добри практики, информация и учебителни материали за учениците.

През 2007 г. Министерството на образованието и ученето през целия живот разработва с участието на младежи седем стандарта за приобщаване на децата и младите хора към обществения живот. Целта е да се определят начините за включване на учениците във вземането на решения, които ги засягат.

Нови законодателни промени през 2010 г. задължават местните власти да имат стратегии за участие на младите хора в процесите на вземане на решения на местно ниво. Така се обвързват действията на всички нива за приобщаване на децата и младежите към обществения живот (47, 25).

Основни принципи, заложиени в стандартите, са:

1. Информираност на учениците.
2. Децата имат право на избор.
3. Участието е полезно за децата.
4. Обратна връзка.
5. Усъвършенстване на работата.

6. Липса на дискриминация.

7. Уважение.

Роля на Инспектората по образованието и обучението

В индикаторите за качество са включени и се наблюдават степенята на отчитане мнението на децата и младите хора, приносът на учениците в изготвянето на плана за развитие на училището, до каква степен учителите използват и надграждат идеите на учениците за обучението им.

Създаване на ученически съвети

Желателно е да бъдат изпълнени следните препоръки.

1. Учениците да бъдат редовно информирани за всички дейности в училището.

2. Директорът и Педагогическият съвет да насърчават и подпомагат създаването им.

3. Цялостната организация на ученическите съвети да улеснява сътрудничеството между ученици, учители, ръководство на училището и родители в управлението на училището.

4. Членството в ученическите съвети да бъде на ротационен принцип, за да се осигури участието на по-широк кръг ученици в управлението и в процесите на вземане на решения.

Роля на училищния персонал

Директорът обсъжда с учениците ролята на съветите, оказва съдействие при провеждането на избори за управителните съвети, дава съвети за формулиране на целите.

Управителният съвет (Настоятелството) насърчава и подпомага създаването на ученическите съвети, организира обучения за участниците в тях, назначава учител, който да осъществява връзката с ученическите съвети.

„Ученическите съвети са средство за изграждане на партньорство и ефективна комуникация между всички заинтересовани страни в училището“ (47, 28).

Литература: 47, 23 – 28

Т. Желязкова-Тей

6.1.4. ГЕРМАНИЯ

Институтът за училищно развитие и образование на провинция Долна Саксония, Германия, е изготвил Наръчник за ученическите съвети, в който те се възприемат като своеобразна смесица от: съорганизатор на условията за живот и учене, парламент за ученически въпроси, организатор на извънкласни мероприятия, арбитражен орган за решаване на спорове, помощен персонал на учителите, модел за демократични институции, които представляват интересите на ученическата общност.

Наръчникът се основава на научни изследвания, които доказват, „че учениците се учат най-добре, когато се чувстват комфортно, зачитат се техните интереси, имат индивидуална подкрепа и са ценени в общността“ (47, 28 – 29). Специалистите твърдят, че децата имат опит и са с демократични нагласи още от предучилищната възраст. „Простата формула е: *децата да се вземат насериозно* – т.е. да се ангажират с проектирането на училищните дела и защитата на техните интереси“ (47, 29).

Законът за училищното образование на провинция Долна Саксония изисква от класните ръководители да обсъждат с класа всички въпроси, които възникват при съвместната работа в класната стая и училището. Изборите за говорители на класа и училището, формирането на градски, окръжни ученически съвети и УС на провинцията приличат на изборите на политическата сцена. Работата на УС се приема като базисно демократично образование. В закона е представена структурата на ученическия съвет от ниво клас до ниво провинция.

Окръжен/градски ученически съвет

Съгласно закона създаването на ученически съвети на ниво общини и окръзи (местни съвети) е задължително. Отговорност за тяхното формиране и подкрепа носи местната управа. В областите на консултации с учениците влизат:

- изграждане, разширяване, ограничение, сливане и премахване на училища;
- въвеждане на нови видове училища;
- мерки за училищното строителство;
- училищното обзавеждане;
- снабдяването с учебни материали;
- профилактиката в училищата;
- насилието в училище.

Ученически съвет на провинцията

УС на провинцията провежда първото си заседание по покана на Министерството на образованието. Той е ангажиран с всички общи важни проблеми на образованието. Консултира се с министерството, прави предложения и внася препоръки.

Примери за консултативно участие на УС на провинцията:

- образователните цели и структурата на училищната система;
- основните въпроси на ученическото представителство;
- мерките за отстраняване или намаляване на извънредни ситуации в образованието и възпитанието;
- законодателна рамка на училищните правила;
- общите разпоредби за учебните ресурси;
- основните въпроси за разпределението на учебната година и графика на ваканциите;
- правилата за седмичното учебно разписание (47, 33).

Правила за избор на ученическите съвети

Членовете на ученическите съвети се избират за една учебна година, но могат да бъдат отстранени по всяко време, ако съучениците им са недоволни от работата или бездействието им. В предложението за отзоваване задължително се вписват причините, а то трябва да бъде подписано от една пета от избирателите. Членовете на УС могат да се оттеглят доброволно по всяко време. Изборите се правят по избран правилник, издаден като регламент от министъра.

Правилник на УС

В специалния закон е предвидено класовете и ученическите съвети да приемат свой правилник, който не може да се вземе наготово. Той може да се допълва постоянно, и не се нуждае от одобрението на училището. Ако няма правилник, се прилагат общите парламентарни принципи.

При присъствие и участие на членовете на ученическите съвети в конференции, комисии и др. те трябва да дават отчет за дейността пред учениците, включително и за собственото си поведение на форумите.

Мнението на УС се изисква задължително преди решаването на следните въпроси:

- въвеждане на учебници;
- разработване на план за развитието на училището;
- решение за продажбата на напитки и храна в училището;
- решение за учебните дни през седмицата;
- преди значителна промяна в графика на учебните часове.

Учителите имат задължението да обсъждат с учениците в класа съдържанието (избор на учебни материали), плана (хронологичен ред на избраното съдържание) и конструирането на урока (методите на обучение).

Директорите и учителите трябва да предоставят на учениците необходимата информация, за да могат ученическите съвети да упражняват правата си целесъобразно.

Говорителите на класа и на училището представят учениците.

Училищният ученически съвет избира сред учителите в училището свой консултант. Избираем е всеки учител, а мандатът му не е регламентиран от закона. Избраният учител е свободен да приеме или да откаже, без да иска разрешение от някого за това. Той може да се оттегли по всяко време. Задачата му е да подпомага ученическите съвети и да ги съветва, но учениците не са длъжни да следват неговите съвети. Той посредничи между ученици и учители при конфликти, но не представлява учениците пред училищното ръководство.

Работното време на ученическите съвети е по време на учебните часове. Работа по друго време, особено там, където има училищни автобуси, е невъзможна. Законът задължава в училищния график да се предвиди време за заседанията на ученическите съвети по време на редовните учебни часове.

Самостоятелни дейности на ученическите съвети

В училищния живот има свободни от учебни занимания периоди, а в училището – достатъчно пространства, в които могат да се организират дейности от учениците без участието на учителите. Инициативите могат да бъдат от културен, спортен или информационен характер. Насърчават се дейности, свързани с взаимопомощ между учениците, както и услуги, като продажба на учебници и тетрадки.

Училището в своята образователна мисията може само да мотивира и насърчава. Участието в събитията е доброволно и не може да се упражнява принуда нито от ученическите съвети, нито от училището.

Учениците имат право да използват училищната инфраструктура (всичко в сградата на училището и училищния двор) и съоръжения (инвентара на училището), но това трябва да бъде одобрено от училищното ръководство по искане на ученическите съвети.

Финансирането на ученическите съвети се осъществява по две направления: задължителни задачи, които се поемат от доставчика на образованието, и тези, които те сами си поставят. Последните се реализират с доброволни вноски и дарения, които се предоставят на ученическите съвети. За тях се води регистър.

Литература: (47, 28-39)

Т. Желязкова-Тея

6.1.5. ДАНИЯ

В Дания няма законово изискване за съществуване на ученически съвети, нито директорът е в правото си да насърчава създаването им, ако самите ученици не проявят инициатива. В Закона за основните училища е предвидено учениците от пети клас нагоре да създават ученически съвети, които се представляват в училищния съвет. „Ученическите съвети допринасят за изпълнението на мисията на общественото образование“, свързана с подготовката на децата за „активно гражданско поведение, споделяне на отговорности, права и задължения в едно свободно и демократично общество“. Законодателството изисква училищните дейности да се характеризират с интелектуална свобода, равенство и демократичност“ (47, 43).

Сред приносите на ученическите съвети са функционирането на демокрацията на практика, стимулиране на комуникацията между учениците, учителите и училищното ръководство, формиране у младите хора на самостоятелно мислене и способност за свободно изразяване на мнение.

Като добра практика в Дания се посочват общинските ученически съвети (ОУС), които представляват всички ученици чрез ученическите съвети в съ-

ответната община. Това дава възможност на учениците да изразяват мнението си пред общината, общинските служители, местните политици и медии. Тези съвети придобиват и допълнителна цел – да разширяват и развиват ученическата демокрация в общината.

Всеки ОУС има лице за контакт – служител от общината, който подпомага цялостно дейността на съвета, но няма право да участва в процеса на вземане на решения.

В рамките на ОУС се формира изпълнителен комитет, в който влизат председател, зам.-председател, секретар и касиер. Само председателят може да говори от името на целия съвет. ОУС работят по годишни и двумесечни планове.

Основна задача на ОУС е „запознаване на обществото с важни за учениците въпроси и сътрудничеството с училищните ученически съвети“ (47, 44).

Като примери за добри практики на ОУС се посочват:

- разпределение на времето на учениците след учебните занятия;
- състоянието на учебните заведения на територията на общината;
- организиране на конференции на тема училището на бъдещето;
- тематични инициативи, като „Биоконсултиране за добър училищен живот“.

Ученическите съвети в училищата имат съществена роля в организирането на ежегодния фестивал за началото на учебната година през втората събота на м. септември. В този ден в училището се събират всички ученици, техните роднини и училищният персонал. Учениците от всеки клас подготвят собствена програма, свързана с иновации и креативност в образованието. Учениците от осми и девети клас отговарят за продажбата в импровизираните бюфети, а с набраните средства се разпорежда училищният ученически съвет.

SWOT анализът на ученическите съвети в Дания показва:

Силните страни:

- участие на учениците;
- липса на директни финансови разходи;
- приобщаване на учениците към обществото.

Слабите страни са свързани с участието на отговорни и всеотдайни ученици, които да развиват успешно дейността на ученическите съвети.

Заплахите:

- необходимост от откритост на общинско ниво за предложенията и коментарите на ученическите съвети;
- неглижирането им води до разпадане на тези структури.

Възможностите:

- широкото им разпространение осигурява бъдещо развитие на ученическите съвети;
- това може да доведе до формиране на по-мощни структури (47, 45).

Литература: (47, 43 – 45)

Т. Желязкова-Тея

6.1.6. ЕВРОПА

През април 1975 г. в Дъблин, Ирландия, се създава Организационно бюро на Европейските ученически съюзи (The Organising Bureau of European School Student Unions – OBESSU). Организацията функционира като платформа за сътрудничество между националните ученически съюзи, които работят в средното общо и средното професионално образование в Европа. Днес тя обединява ученически съюзи от над 20 държави в цяла Европа. Те имат статут на редовни, кандидатстващи или асоциирани членове.

Целите на организацията са свързани със:

1. представителство на учениците като заинтересована страна в образователните структури по въпроси, свързани с всекидневния живот;
2. оказване на помощ и подкрепа за развитие на националните ученически съюзи;
3. насърчаване на обмяната на опит и добри практики между националните ученически съюзи;
4. стимулиране на използването на нови методи на преподаване в образователните институции;
5. насърчаване на равния достъп до образование и прекратяване на дискриминацията и непристойното поведение в училище;
6. подкрепяне на развитието на демократични образователни системи в Европа, насърчаващи активното гражданско поведение във всички форми;
7. насърчаване на солидарността и разбирателството между младите хора;
8. поддържане на здравословна среда за обучение (47, 3).

В организационната диаграма на OBESSU са представени Общото събрание, Управителният съвет и Секретариатът, Мониторинговият комитет, Групата на учителите и Работните групи. Статутът, функциите и дейността на тези организационни структури могат да се намерят в сайта на организацията (<https://www.obessu.org/about/structure/> – 14.04.2018).

OBESSU е приела като общ стандарт за всички образователни системи *Декларация за правата на учениците*, в която са заложили определени права за активността на учениците и участието им в обществото.

1. **Правото на сдружаване** на всяко ниво на образованието, което трябва да се гарантира от законодателството. Всяко училище трябва да има Ученически съвет, а те, от своя страна, могат да формират национални ученически организации. Очаква се училищата, местните и централните власти да подпомагат тяхната дейност, без да ограничават тяхната автономия. Те трябва да гарантират работата на ученическите организации през учебните дни, а на учениците – да се събират и изразяват своето мнение във и извън училището.

2. **Участието в процесите по вземане на решения** във всички области, свързани с училището, също трябва да се гарантира от законодателството –

„колективното вземане на решения на всички нива, на демократичен и представителен принцип“. Това право следва да даде възможност на учениците да се произнасят по въпроси, свързани със съдържанието на уроците и методите на преподаване, на учебната програма и литературата за подготовка, както и да оценяват качеството на преподаването.

3. **Правото на възразжение** е свързано с възможността за оплакване пред независима инстанция от дисциплинарни наказания и несправедливо отношение.

4. **Граждански права** – учениците да имат достъп до омбудсман, свързан с образованието, а самото образование да е основано на демократични ценности, взаимно уважение и разбирателство, равенство и толерантност, против всякакви форми на дискриминация.

5. **Правото на качествено образование**, достъпно и безплатно за всички.

6. **Достъп до образование** – без социално-културни, технически или финансови пречки, включително за хора в неравностойно положение.

7. **Правото на запазване на културна и личностна идентичност** – изучаване на майчин език, възможност за развитие на индивидуалните способности.

8. **Равенство между половете** в училище и в обществото.

9. **Адаптивна рамка на учебния процес** за реализиране на принципа за продължаващото обучение.

10. **Правото на подходяща учебна среда** – сигурна и безопасна среда в училището, с безплатна медицинска помощ и застраховка за всички ученици.

11. **Правото на информация и напътствия**, включващо психологическа и социална подкрепа в училището.

12. **Адекватно образование по глобални и обществени теми**, основано на демократични принципи за участие в обществото. Тук са включени интеркултурното и екологичното образование, социалните умения, солидарността и толерантността (47, 5 – 7).

Всички ученици трябва да разполагат с пакета от вътрешни правилници на училището в началото на учебната година.

С цел да се насърчи активността на учениците, ОБЕССУ изготвя и публикува **Ръководство за ученическите обединения**. То вече е достъпно на български език под наименованието „Наръчник за ученици“, издаден от Министерството на младежта и спорта през 2017 г. при активното участие на Националния младежки форум и Софийския ученически съвет. Разпространява се в мрежата като „Наръчник за ученическо самоуправление“ и може да бъде намерен на този линк – <http://nmf.bg/index.php/news/user-blog/item/255-paruchnik-za-uchenicheskoto-samoupravlenie-online>. В него стъпка по стъпка е описан пътят за изграждане на структури на ученическите обединения.

В Европа са разпространени различни форми на ученическо самоуправление, но техните цели могат да бъдат сведени до пет еднотипни, свързани с насърчаване и защита на:

1. фундаменталните ученически права;
2. образователните интереси на учениците;
3. условията, в които учениците се обучават;
4. икономическите интереси на учениците (обществен транспорт, библиотеки, места за почивка);
5. социалните интереси на учениците – чрез ученическото самоуправление стават част от социалната мрежа (47, 7).

Дейностите, чрез които се постигат тези цели, могат да се обединят в три основни групи.

1. *Политически действия, представителство и лобиране пред отговорните институции* – учители, директори, органи на управление на местно и на национално ниво.

2. *Промяна на общественото мнение и формиране на съпричастност към стремежите на учениците* – цялостна промяна на взаимоотношенията в училище.

3. *Организиране на собствени дейности, събития и осигуряване на определени услуги за членовете на ученическото обединение*, включително правна подкрепа (47, 8).

За добра практика се приема финландската ученическа лична карта, която е одобрена от Министерството на образованието на Финландия и служи за легитимация на учениците. Срещу заплащане на годишен членски внос с картата могат да се ползват намаления в над 600 национални и регионални търговски обекта и доставчици на услуги в максимално широк диапазон – от транспорт и хранене, до книжарници, музеи и дори хостели (пак там).

Движеща сила на ученическото самоуправление е индивидуалното участие. За да бъдат мотивирани учениците за участие, се използват следните стратегически подходи:

- *осведоменост* – как могат да бъдат част от решението на определен проблем;
- *видими резултати* – успехите привличат нови членове;
- *открит и достъпен екип*;
- *демонстриране на внимание, уважение и благодарност* – всички са важни и ценни;
- *радост от работата* – организиране на приятни събития за членовете;
- *мотивираща среда* (47, 8 – 9).

Дейността на ученическите съюзи е насочена основно в две направления – „представяване на учениците и организиране на различни прояви“, а активността им се разгръща на следните нива:

- *местни ученически обединения* – в рамките на едно училище;
- *регионални и национални ученически обединения* – на базата на местните ученически обединения;

- *международни ученически обединения* – осигуряват връзката между националните ученически обединения и международни организации и институции с отношение към образованието.

Членството в ученическите съюзи и обединения се осъществява основно в две форми: автоматично членство на всички ученици в училището или само изявилите желание и заплащащи членски внос.

За реализиране на целите и постигане на добри резултати ученическите обединения най-често използват:

- *поддържането на стратегически партньорства* със заинтересовани страни – родители, учители, училищен персонал, журналисти, политици;
- *повлияване на общественото мнение* за формиране на съпричастност към каузите на учениците (47, 9).

Кандидат-член на OBESSU от България е Съюзът на учениците в България (Bulgarian School Student Union – BSSU), създаден през 2013 г. като национална представителна ученическа структура (nusbг.weebly.com). Повече за СУБ ще намерите в *Тема 6.2*.

Литература: 47, 3 – 10

Т. Желязкова-Тей

6.1.7. ИЗРАЕЛ

През 1987 г. Яков Хехт – световноизвестен експерт в областта на образованието, основава в Хадера (Израел) първото Демократично училище в страната. С подкрепата на държавата в Израел вече има над 25 такива училища. Съществува и Международна мрежа от демократични училища по света.

Концепцията за „демократичното образование“ променя организацията на учебната среда, като поставя в центъра ученика и неговите интереси, за да развие той своя потенциал. Тя е провокирана от три основни ситуации в съществуващата образователна система.

1. Липсата на връзка между пазара на труда и образователната система.
2. Революцията в правата на човека и децата и нейният израз в училищата.
3. Революцията в информацията и компютризацията и сблъсъкът с училищния живот (49, 27 – 28).

Идеите на Яков Хехт са развити в неговата книга „Демократичното образование. Историята на едно начало“, издадена от издателство „Изток – Запад“ през 2013 г.

В демократичното училище за деца от 4 до 18 г. освен плуралистичното учене е залегнало демократичното самоуправление. Самото демократично училище се основава на самоуправляваща се образователна общност, в която с равен глас участват учениците, учителите и родителите.

Интерес за ученическото самоуправление представлява т.нар. ротационен принцип, който дава на членовете на целия клас възможността както да бъдат ръководители, така и ръководени – деца, които се управляват сами и едно друго (49, 21 – 22).

Литература: <http://iztok-zapad.eu/books/book/1125>

Т. Желязкова-Тея

6.1.8. РУСИЯ

„За построяването на гражданското общество е необходимо в него да има хора, които могат да изменят света около себе си, да оценяват себе си като пълноправни субекти във взаимоотношенията с властта. Да се научат на това, може само в случай че потопим ученика в демократична образователна среда. За това е необходимо в училището да се сформира демократичен начин на живот, който предполага защитеност на правата на всички участници в образователния процес. Възпитавайки се в такава среда, ученикът би получил своя първи демократически опит още в училище, завършвайки го не просто като почтен гражданин, но и като човек с активна гражданска позиция, готов да води равен диалог с властта на всички равнища“ (53).

След 2000 г., и особено през последното десетилетие, в Руската федерация (РФ) се появяват много публикации по проблемите на детското и ученическото самоуправление в съвременното училище. Проведени са изследвания, апробирани са анкети и тестове, утвърдени са методики, създадени са ръководства и теоретични разработки за ученическото самоуправление в класа и в училището.

Възможността, формите и средствата на детското/ученическото самоуправление в Русия са закрепени в нормативната уредба на страната. Конституцията на РФ гарантира, че основните права и свободи са неотчуждаеми и принадлежат на всеки от раждането му, т.е. те се разпространяват върху всички участници в образователния процес.

В „Национална стратегия за действия в интерес на децата за 2012 – 2017 г.“ има специален раздел „VII. Децата – участници в реализацията на Националната стратегия“. В констативната част на раздела се отбелязва наличието на правна основа за участие на децата във вземането на решения, засягащи техните интереси, действието на детски и младежки обществени обединения, младежки съвети, камари, парламенти, органи на ученическото самоуправление в училищата.

Още през 1998 г. във федералния закон „За основните гаранции на правата на детето в Руската федерация“, в мерките по защита правата на детето при осъществяване на дейност в областта на образованието е предписано, че органите на управление на организациите, осъществяващи образователна

дейност, не могат да възпрепятстват създаването по инициатива на обучаващите се на възраст над 8 г. на техни обществени обединения. Те осъществяват своята дейност в съответствие с федералния закон „За обществените обединения“. А в раздела за основните права на обучаващите се във федералния закон „За образованието“ от 2012 г. се предвижда участие в управлението на образователната организация по реда, установен в нейния устав. Законът съдържа основните изисквания към устава на учебните заведения, включително системата от органи на самоуправлението и разпределянето на техните компетенции. С цел отчитане мнението на обучаващите се се създават техни съвети.

Системата на ученическото самоуправление позволява създаването на различни органи на самоуправление, но най-често тя има три нива.

1. Първото ниво на ученическото самоуправление на класовете от II до XI клас се осъществява по видове дейности (познавателна, художествено-естетическа, спортно-оздравителна, трудова, информационна, правна и др.). За всяко направление и вид дейност в класовете се избира орган на самоуправление.

2. Второто ниво е училищното ученическо самоуправление. Това са комисиии или комитети, парламент, президент, които се избират за една учебна година.

3. Третото ниво е училищно съуправление (с другите органи на училищното самоуправление) или осъществяване на взаимодействие с учреждения и други градски организации с цел повлияване при вземането на решения, засягащи проблемите на училищната организация.

Интерес представляват Правилата за участниците в самоуправлението, част от които са римувани.

„За повишаване на културата на самоуправление на учениците от училището е полезно да се ръководят от следните правила.

1. Смело внасяй своите предложения за вземане на колективните решения.
2. Не се бой, че внасяш прости идеи, от банката идеи ще изберем златни.
3. Идеята на друг да критикуваш, не смей, ще покритикуваш – не ще има идеи.
4. Мисълта само излагай, ако трябва – повтаряй.
5. Време не губи напразно, предложения внасяй кратко и ясно.
6. Ясно поясни – по-добре го направи.
7. Не мисли, че по някакъв начин си над приятелите.
8. Съгласил си се лесно – не значи, че си приел дълбоко.
9. Доверието така да се разбере, е нужно: всичко се проверява чрез работа, грижа и дружба.
10. Преди решение да вземеш, научи се безупречно да го изпълниш.
11. Всяко нещо резултат го краси. Не е срамно в дейността да сгресиш, срамно е да не умееш и желаеш да се поправиш.

12. Забележки се приемат, предложения се изпълняват.

13. Твори, търси, фантазирай – търси път за изпълнение на решението.

14. Не отлагай за утре решението на този въпрос, който е необходимо и възможно да се реши днес.

Взел си решение – изпълнявай! Възложил си на друг – довери се! Доверявайки се – проверявай! Проверявайки – помагай! Помагайки – не подменяй! Не си съгласен – критикувай, критикуваш – предлагай, предлагаш – внедрявай!“ (55, 32– 33).

Според мнението на учениците техните лидери трябва да имат следните качества: 1. самообладание; 2. справедливост; 3. упорство; 4. практичност; 5. смелост; 6. увереност в решенията; 7. честност, праволинейност; 8. мъжественост; 9. хитрост; 10. ерудиция, ум; 11. дипломатичност; 12. ораторски способности; 13. общителност; 14. организаторски способности; 15. сила (духовна); 16. енергичност; 17. целеустременост (55, 39).

В работата на ученическото самоуправление се отчитат условията в руските училища и установените традиции. Решаващи за неговия успех са използваните методи, като съвкупност от най-общи начини за осъществяване на взаимодействие и за решаване на поставените задачи. Използват се три групи методи.

1. Методи за оказване на влияние на съзнанието на учениците и формирането на техните възгледи: убеждение, внушение, диалог, личен пример, съвместно обсъждане на проблемите.

2. Методи за оказване на влияние на поведението на учениците и организиране на тяхната дейност: упражнения, педагогически изисквания, метод на перспективата (стимулира общественополезната дейност чрез поставяне на значими и увлекателни цели), обществено поръчение, молба от класния ръководител или директора.

3. Методи за оказване на помощ в самоанализа и самооценката на учениците: метод на педагогическото стимулиране (поощрение и наказание), обществено мнение (51).

В Руската федерация съществуват и детски обществени организации, които се явяват една от формите на обществените обединения. Те действат в съответствие с федералния закон от 1995 г. „За обществените обединения“, а в случай на регистрация на общественото обединение като юридическо лице – и с Гражданския кодекс. В детските обществени организации могат да членуват деца над 8 години.

С Указ на Президента на Руската федерация от 29.10.2015 г. е създадена Общоруска общественно-държавна детско-юношеска организация „Руско движение на учениците“ (РДШ). Движението предоставя на всеки ученик на възраст от 8 г. (както и на всеки, който пожелае и е над тази възраст) възможност да придобие навици по всички направления на дейността на РДШ и да

вземе участие в творчески конкурси, семинари, тематични митинги, форуми, фестивали, да посещава детски оздравителни лагери, да се занимава с доброволческа дейност, да се среща с интересни хора, да се занимава в патриотичните клубове, да пробва своите сили в журналистиката, да обменя опит с учениците от други региони на страната – <https://рдш.рф/>.

Дейността на РДШ се регулира от Координационен съвет, в който влизат 33 изявени представители на науката, образованието, културата, спорта, медиите, обществените организации и родителите, начело с космонавт-изпитател с рекорд в съветската и руската космонавтика.

Като един от организаторите на дейността на РДШ в училищата се явява ученическият актив на училището.

Особено внимание се отделя на т.нар. „вожати“ (водачи) на първичните отделения на РДШ в училищата, профилните смени и летните оздравителни лагери. В Московския педагогически държавен университет (МПГУ) се реализира проект „Всерусийска школа на вожатите“, в рамките на който се осъществява тяхната професионална подготовка. От вожатите (студенти бакалаври) се очакват отдаденост на каузата и професионализъм в работата с децата и учениците в извънкласните и извънучилищните дейности. Скриятата педагогическа цел на тази дейност е постоянното и повсеместно ангажиране на децата и учениците, защото неангажираните деца се превръщат в проблем за възрастните.

В работата с децата и учениците се използва т.нар. „Колективно творческо дело“ (КТД) като социална дейност на ученическите групи, насочена към служене на хората и Родината чрез създаване на нов творчески продукт. Колективната дейност се използва като средство за създаване на мощно творческо поле. Като инструмент се използват различни видове делови игри – ролеви, имитационни, организационно-дейностни, иновационни и ансамблови. Ансамбловите делови игри се провеждат за развитие на управленското мислене, което е изключително важно за участниците в ученическото самоуправление на всички нива. Децата и учениците се обучават в делово партньорство и сътрудничество между екипите.

Структурата на КТД включва: 1. Колективно целеполагане. 2. Колективно планиране. 3. Подготовка на КТД. 4. Провеждане на КТД. 5. Колективен анализ. Провеждането на КТД предполага и повишаване на психолого-педагогическата култура на родителите.

Повече за моделите, методите и мероприятията на ученическото самоуправление в Русия може да се намери в изобилие в интернет.

Литература: 51, 53, 55

Т. Желязкова-Тей

6.1.9. САЩ

През 2014 г. Националната асоциация на директорите на средните училища в САЩ помества в изданието „Училищният директор лидер“ статията „Гласът на учениците – да се засили“. В нея се посочва, че ефективното разгръщане на ученическото самоуправление зависи от лидерските умения на директорите. Авторите отбелязват три основни приоритета, свързани с участието на учениците в училищния дневен ред:

- диалог с учениците и внимателно слушане на това, което те говорят;
- включване на учениците в процеса на вземане на решения в училище;
- учениците да бъдат научени как да изразяват мнението си (47, 10).

Умението на училищните лидери да „чуват“ и разбират гласа на учениците, „може значително да повиши постиженията на учениците и да създаде позитивна училищна среда“ (пак там).

Образователният и социалният успех на учениците в голяма степен зависи от:

- подкрепата и вдъхновението на учителите;
- взаимната подкрепа между съучениците в класа;
- „Изграждането на позитивна партньорска среда, насърчаваща ученето“ (47, 11);
- възприемането на учениците като партньори.

Авторите на статията предлагат тест от 10 въпроса за самооценка на директорите (*Приложение 4*). Заслужава да се обърне внимание на два от въпросите, свързани с отделянето на време всяка седмица, за да се чуе мнението на учениците, както и гарантирането на участието на учениците „в най-важните комисии и консултативни групи в училището“. „Подходът трябва да бъде – ученикът в центъра на целите и училищния живот.“ А целите са свързани с училището, като организация, „професионалните цели на персонала“, но най-вече с целите на всеки отделен ученик. Защото учениците не са клиенти или потребители. Стремешт е да се обърне тенденцията „ние срещу тях“ в „ние се движим заедно в една посока и се учим един от друг“ (47).

Ето няколко положителни практики.

Директор на училище в Южна Каролина е включил в програмата си „Да се поставим на тяхно място“ (In Their Shoes) ежемесечното задължение на учителите и ръководния екип да прекават един ден като ученици, за да си припомнят и да усетят какво е да си ученик днес.

Инициативата „Какво казва ученикът“ не само отчита мнението на учениците, но и служи за генериране на нови идеи, свързани както с появата на нови, така и с прилагането на вече утвърдени начинания.

Директорите визионери по всякакъв начин показват на учениците, че техният индивидуален и колективен глас има значение. „Когато ученици-

те допринасят за вземане на решения, училищата се *движат далеч от наказателните политики*, които имат слабо отражение върху нежеланото поведение“ (47, 13).

Интересен подход е даването на възможност на представители на ученическата общност да интервюират кандидати и нови членове на персонала. Този подход води до усъвършенстване на всички членове на училищния екип (пак там).

Специалистите считат, че учениците трябва да бъдат питани за техните мечти и надежди и „едва след това всички отговорни фактори – образователна система, структури, политики и процедури, следва да бъдат приведени в съответствие с усилията“ на учениците да постигат своите лични социални и образователни цели (пак там). А експертите предлагат метод за преориентиране на училищата чрез въвеждане в годишните училищни планове на нов раздел – „Карта на надеждите и мечтите на учениците“. Той може да се разпише по класове в краткосрочен и дългосрочен план, като до него следва да имат достъп и родителите (47, 14).

Но не трябва да се предпоставя, че учениците знаят как да ползват правото си на глас и как да го изразят. „*Умението да се чува гласът на учениците, означава педагозите да формират у тях умения за само управление и съвместно управление на процесите в училищната среда*“ (пак там). Тогава и резултатите ще са налице: „*увличаване на ангажираността на учениците в учебния процес; по-малко отсъствия; по-малко проблеми с дисциплината и създаване на среда за преподаване и учене, в която цари атмосфера на доверие, взаимно уважение и отговорност*“ (пак там).

Литература: 47, 10 – 14

Т. Желязкова-Тей

6.1.10. СЕВЕРНА ИРЛАНДИЯ И УЕЛС

Младостта е особено съчетание от огромен запас от енергия и идеи, смесени със стеснителност и неувереност. Когато възрастните започнат да вземат децата „насерiously“, те „започват да вярват повече в себе си и в другите, да поемат отговорност за постъпките си и да осъзнават последствията от своите действия не само върху собственото си образование и развитие, но и по отношение на своите семейства, приятели и обществото, като цяло“ (47, 40).

Добри практики от работата на ученическите съвети в основни училища

Всички класове от четвърти до седми клас имат свои съвети на класа с представители в ученическия съвет на училището.

Всеки клас си избира председател, заместник-председател и секретар за период от шест седмици.

Срещите на съвета на класа са всеки понеделник и отнемат 20 минути, в което време могат да се обсъдят не повече от четири въпроса.

Дневният ред и протоколът се съхраняват в специална папка, която в четвъртък се предава на училищния Ученически съвет за обсъждане.

Специално избран учител играе ролята на координатор.

Решенията на училищния Ученически съвет се пазят в свободно достъпна виртуална папка, а идеите и препоръките се съобщават на родителския и на управителни съвет на училището.

В шести клас децата отговарят за училищния Екокомитет. Някои от задачите на комитета са контрол по използването на електричеството, рециклирането на материали, организиране на училищен магазин за плодове с цел здравословно хранене.

В друго училище училищният Ученически съвет разработва манифест за правата на учениците, стандартите за поведение и взаимен контрол.

Учениците успяват да съберат средства за нова зона за игра, проявявайки добри предприемачески умения, дори за нова класна стая извън основната сграда на училището, която се използва за дейността на клубовете.

Добри практики в специалните училища

Две училища създават съвместно на незастроено място ботаническа градина, която се ползва заедно от учениците. Градският „оазис“ създава безброй образователни възможности за всички деца.

Друга инициатива е поставянето на телевизионни екрани на различни места в училището с цел информизиране на децата и покана за участие в текущи инициативи.

Добри практики в гимназиите

Между държавно и католическо училище се създава общ ученически съвет. Учениците от двете училища се включват в доброволчески дейности в начални училища и благотворителни фондации. Децата не само виждат своя принос, но се чувстват значими за обществото.

Учителите насърчават учениците да оценяват методите на преподаване и собственото си обучение, което често води до промени в съдържанието на изучаваните предмети. Децата на практика разбират, че мнението им е важно.

Традицията на ученическите съвети води до конструктивно партньорство между ръководството, училищния персонал и учениците.

Литература: 47, 40 – 43

Т. Желязкова-Тей

6.2. УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

С настъпването на обществено-икономическите и политическите промени в началото на 90-те години на XX в. в България съществувалите дотогава повече от четиридесет години детска (7 – 9 г.), детско-юношеска (9 – 14 г.) и младежка (14 – 30 г.) организация прекратяват своята дейност. В българското училище започва период на неангажиране на децата и учениците в процесите на собственото им организационно развитие. Те няма как да развият важните за живота на всеки човек т.нар. меки умения за мотивация, комуникация, работа в екип, водене на преговори, решаване на конфликти, връзки с обществеността, делегиране на права, консултиране на връстници. Отнетото широко поле за инициатива и отговорност на децата и учениците в училище е съпътствано със загубата на цял инструментариум от модели за организационна работа, педагогически техники и методики за съпътстваща подкрепа на самоинициативата и самоуправлението им.

От съществено значение е и обстоятелството, че съгласно актуалното законодателство непълнолетните лица, т.е. децата и учениците до 18-годишна възраст, в България нямат право да създават свои организации с нестопанска цел, нито да бъдат членове на подобни организации, създадени от възрастните. Но те могат да се включват като участници в инициативи за деца и ученици, организирани от фондации и сдружения на лица над 18 години.

Това даде тласък на множество нестопански организации в цялата страна, чиито цели са свързани с подкрепата на всякакви дейности за деца и ученици, да намерят своето автентично поле за благотворителни изяви. По проекти на такива организации масово се организираха семинари, тренинги, курсове, школи за придобиване на знания, развитие на умения и утвърждаване на компетентности на децата и учениците за лидери на детските и ученическите общности.

Успоредно с тях се обучаваха директори на училища, педагогически съветници, класни ръководители и учители по нови и нетрадиционни методи за работа с подрастващите за подготовката им на бъдещи активни и самоинициативни граждани.

Идеята за ученическото самоуправление в съвременния му смисъл се появява в България в началото на 90-те години на XX в. „Тя възникна, за да удовлетвори потребността на младите хора от организиран живот, да им вдъхне увереност, да им помогне както да осмислят свободното си време, така и да участват при решаването на училищни проблеми“ (46, 5).

Първия ученически парламент в страната създават учениците от Икономическия техникум „Проф. д-р Димитър Табаков“ в Сливен. Те представят идеята си пред Център „Отворено образование“, който се захваща с мултиплицирането ѝ в други училища на страната. През април 1995 г. на връх Околчица

е организиран национален форум с участието на ученици и учители от цялата страна. Така идеята се разпространява в Смолян, Разград, Плевен, Стара Загора, провеждат се обучения на Карандила и Приморско. Отново Сливен е седалището на първата Национална ученическа организация, която не успява да развие дейността си в национален мащаб, и остава да работи на местно ниво.

Отсъствието на „действени ученически съвети в училищата възпрепятства повсеместното реализиране и утвърждаването на концепцията за ученическо самоуправление до 1997 г.“ (46, 5).

От учебната 1997/98 г. Министерството на образованието и науката поставя изискване за създаване на ученически организации във всяко училище. През септември същата година в Ковачевци е проведена Национална среща по ученическо самоуправление, в която участват 280 ученици, учители, представители на РИО на МОН, зам.-министър Р. Вълчев. Срещата съчетава обучение по лидерство, общуване и решаване на конфликти със споделянето на добър опит и планиране на бъдещи дейности. Тази среща дава тласък за създаване на училищни ученически съвети в много градове на страната, а във Видин, Габрово, Пазарджик, Свищов, София, Русе и Ямбол се създават градски ученически съвети – парламенти (пак там).

През 1998 г. Център „Отворено образование“ печели подкрепа от Демократичната комисия към Посолството на САЩ в България за проекта „Укрепване и развитие на ученическото самоуправление“. Благодарение на този проект са осъществени следните дейности:

- проведен е Национален лагер по ученическо самоуправление (Видима);
- планирана е дейността на градските ученически организации за учебната 1998/1999 г.;
- осъществено е 3-модулно обучение на ученически лидери в 17 града на страната;
- проведена е I национална конференция по ученическо самоуправление – 10 – 12.12.1998 г. в София. Представители на градски ученически организации от 16 града учредяват Национална асоциация по ученическо самоуправление със седалище в София;
- издаден е сборник „Ученическо самоуправление“ (1999) (46, 6).

Част от посланията в този сборник продължават да бъдат актуални и днес, 19 г. по-късно, но не защото времето е спряло, а защото твърде малко се е променило оттогава досега в сферата на ученическото самоуправление в България.

Общи интереси на ученици, учители и родители:

- необходимост от промени;
- необходимост от взаимодействие;
- необходимост от разпределение на отговорностите;
- необходимост от зачитане на достойнството на всички.

И още: необходимост от самостоятелност, дисциплина, ред и сигурност в училище, взаимна информираност (46, 10).

Какви възможни решения са предложени тогава, които могат да бъдат полезни и сега?

- Правилникът на училището да включва участието на учениците в управлението и самоуправлението.
- Ученическият съвет на училището да е на основата на съветите на паралелките.
- Членовете на Училищния ученически съвет да се избират за срок от една година, но на всеки шест месеца да има ротация.
- В Ученическият съвет да влизат само ученици с добър успех и без сериозни нарушения на дисциплината.
- Ученическият съвет да бъде дело на учениците и да бъде отговорен единствено пред тях.
- Представители на учениците да участват на родителските срещи и педагогическите съвети.
- Ученическият съвет да поеме отговорност за дисциплината и присъствието в училище.
- Да се решават съвместно възникващи проблеми.
- Учениците, учителите и родителите да имат общ парламент, в който заедно да разпределят отговорностите и да водят преговори при всички възникващи въпроси.
- Всеки месец да се съставя листа на проблемите, които трябва да се решат в училището, и да се формира група за решаването им с участието на ученици.
- При поискване учителите да излагат мнението си пред Ученическият съвет.
- Да се издава училищен бюлетин, който да достига до всеки ученик и до всеки дом (46, 10 – 11).

Как биха могли да се постигнат:

- чрез всеобщи ученически избори;
- чрез провеждане на обществени обсъждания на ученическите проблеми;
- чрез организиране на ученически инициативи;
- чрез участие в Градски образователен парламент;
- чрез срещи в институциите на местната власт – Общинска комисия за образование, култура и спорт, Регионално управление на образованието, Обществен съвет за образованието, Бюро по труда;
- чрез участие в общинските сесии и преборване за повече средства от общинския бюджет (46, 12).

Няма данни какво се е случило с Националната асоциация по ученическо самоуправление. През 1998 г. е създадена асоциация „Български детски и младежки парламент“, която работи с представители в цялата страна.

„В началото на 2013 г. в резултат от съществуващите проблеми в системата на училищното образование, както и поради наличната обществена енергия за включване на младите хора на България във взимането на управленски решения, бе създадена национална представителна ученическа структура под наименованието Съюз на учениците в България. Съюзът прие декларация в подкрепа на принципни положения в училищното образование, стратегически цели и седем първи инициативи, които да извърши.“ През м. февруари 2017 г. СУБ организира във Варна Трета национална среща на ученическите съвети и парламенти. СУБ има статута на кандидатстваща организация в Организационното бюро на Европейските ученически съюзи (The Organising Bureau of European School Student Unions – OBESSU). Повече за СУБ може да се намери в сайта на организацията: <http://nusbg.weebly.com/>

През 2015 г. в резултат на свой проект, за който стана дума в *тема 1.2.*, фондация „Партньори – България“ публикува „Насоки за насърчаване на детското участие. Ръководство за експерти, работещи с детски съвети“.

На фона на разностранния световен опит България има с какво да се похваля като добри практики в сферата на ученическото самоуправление. В много училища в страната има създадени ученически парламенти като устойчива в годините форма на ученическото самоуправление. Съществуват и Градски ученически парламенти. Учредяват се Общински ученически парламенти. „Гугъл“ дава информация на 11 страници по ключови думи „ученически парламент“. Двойно повече (22) са страниците в „Гугъл“ за ученическите съвети на училищата, където училищните власти не чакаха разпоредбите на закона и се убедиха на практика в полезността от съществуването на органи на ученическото самоуправление в училищната общност. Немалка част от тези училищни ученически съвети имат своите устава, статuti или правилници за дейността, натрупали са опит и биха могли да го споделят помежду си и на посочената в края на изданието електронна поща.

В защита на каузата за разширяване на полето на ученическото самоуправление до всяка паралелка се обединиха през 2015 г. Асоциацията за развитие на човешкия потенциал в индустрията, асоциация „Родители“, Българската асоциация по семейно планиране и сексуално здраве, Дружеството на психолозите в България, Институтът за прогресивно образование, „Конкордия България“, Националният ученически екопарламент, Националната асоциация за приемна грижа, „Подари усмивка“ – Димитровград, сдружение „Бъдеще за децата“ – Казанлък, сдружение „Дете и пространство“, сдружение „ЖАНЕТА“ – Разград, сдружение „Избор за утре“ – Ботевград, сдружение „Инициатива за развитие – Кърджали решава“, сдружение „Съучастие“ – Варна, СНЦ „Усмивка“ – Бургас, Театър „Цвете“, УН при ОУ – Търнава, УС на децата към СУ „Иван Вазов“ – Вършец, ФИЦЕ България, фондация „Здравето на ромите“ – Сливен, фондация „Приложни изследвания и комуникации“, фондация

„Център Надя“, фондация „Институт за информални иновации“, фондация „Еврика“, фондация „Пулс“ – Перник, Център за приобщаващо образование. Във връзка с изготвянето на новия Закон за предучилищното и училищното образование те отправиха Апел до народните представители от Комисията по образованието и науката в 43-о народно събрание за увеличаване на правата на учениците чрез формите на ученическото самоуправление, което стана част от всяка паралелка, от часа на класа и от училищния правилник.

На всички тези и още много национални и местни неправителствени организации ще разчитат в бъдещата си работа многобройните ученически съвети на всяко училище. Как биха могли да го направят, е подсказано в *Тема 2.7*.

През 2017 г. Министерството на младежта и спорта подкрепи инициативата на Националния младежки форум и така се появи изданието „Наръчник за ученици“, за което споменахме в *Тема 1.2*.

Опитът на България в ученическото самоуправление все още е на равнището училищни ученически съвети и над него. В тях участват най-активните ученици от училището, които допълват неговата визитна картичка. Но истинското ученическо самоуправление „от долу нагоре“ все още е предстояща кауза, в която трябва да се включат не малцина избрани, а хиляди призвани деца и ученици, които да поведат като лидери своите връстници.

В момента в българските училища в цялата страна има достатъчно подготвени хора, които да поставят началото на нов период в развитието на детските и ученическите общности, в който те могат да проявят своята самоинициативност и самоорганизираност чрез ученическото самоуправление на всички нива – от отделната паралелка, през нивото на класовете до нивото на цялото училище. Където има установена традиция и добър опит, ученическото самоуправление може да се разпространи и в общината, в областта, за да достигнат най-достойните представители на учениците от цялата страна до националното ниво – Съвета на децата към Държавната агенция за закрила на детето.

А защо да не се появи Национален ученически съвет (НУС) към Министерството на образованието и науката, в който да участват представители на всичките 28 области? Такъв съвет би могъл да работи под патронажа на министъра на образованието и науката и да участва в обсъждането както на образователните политики, така и в подготовката на нормативни актове, в които да се използват перспективни идеи на учениците.

Литература: 46, интернет

Т. Желязкова-Тея

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

„Образованието не е, за да преобразява хората или да ги развлича, или да ги прави експертни техници. То е, за да освободи мисълта им, да разшири хоризонтите им, да подхрани интелекта им, да ги научи да мислят правилно, ако е възможно.“

Робърт Хътчинс

Тук завършва само един от възможните Пътеводители за ученическото самоуправление.

Броят на включените теми и тяхното разнообразие доказва, че ученическото самоуправление не е елементарен процес, нито игра на възрастни за един ден. То може да бъде лесно и интересно, но и много полезно не само за децата и учениците, а и за всички възрастни, които имат личен или професионален досег с младите хора от 7 до 18 години.

Същевременно авторите се постараха да покажат колко важно и отговорно е разгръщането на ученическото самоуправление на всички равнища, във всяка паралелка в училището.

Успяхме да съберем на едно място в предварително зададения обем всички основни и важни теми, въпроси и проблеми на ученическото самоуправление. Писахме с ясното съзнание, че текстовете на отделните теми трябва да бъдат еднакво достъпни и за децата, и за възрастните.

Постарахме се да представим най-важната литература по обсъжданите теми. Обогатихме съдържанието с многобройни приложения, които ще бъдат необходими в практическата работа на ученическите съвети и техните помощници. Обяснихме най-важните и някои трудни термини, от които не може да се лиши процесът на ученическото самоуправление.

Нашите приноси към теорията и практиката на ученическото самоуправление в настоящия отговорен „документ на времето“ се изразяват в следното.

1. Обобщаване на наличния теоретичен и практически опит у нас и в чужбина за изследване и практическо прилагане на ученическото самоуправление.

2. Разграничаване на ученическото самоуправление от по-общото понятие „детско участие“. Обхващане на ученическото самоуправление в неговата цялост, като задължителна компонента на детското участие за упражняване и защита на колективните права на децата/учениците.

3. Разглеждане на училището като образователна триада от формално образование, неформално обучение и информално учене и показване на мястото

и ролята на всички съучастници в ученическото самоуправление в тези три основни вида образователна дейност.

4. Поставяне на ученическото самоуправление в дневния ред на училищата в началото на третата учебна година (2018/2019) от влизането в сила на новия Закон за предучилищното и училищното образование.

5. Променяне на отношението към децата и учениците от обекти на педагогическо въздействие в субекти на собствената им образователна и гражданска подготовка, включително чрез формите на ученическото самоуправление.

6. Илюстриране на изключително важната роля на възрастните в процесите на създаване, подпомагане и умело съпровождане на ученическото самоуправление.

Въпреки многото изписани страници темата за ученическото самоуправление остава отворена:

- за нови теоретични изследвания;
- за практико-приложни проекти;
- за доказано добри практики;
- за обмяна на опит;
- за създаване и развитие на нови организационни структури на ученическото самоуправление;
- за разширяване територията на ученическото самоуправление извън училището – на общинско, областно и национално равнище;
- за производство на нови продукти и предоставяне на нови услуги, които да подпомагат ученическото самоуправление;
- за обучение на всички съучастници в ученическото самоуправление;
- за разработване на методики и модели за работа на органите на ученическото самоуправление;
- за създаване на нови наръчници, ръководства и справочници за ученическото самоуправление, дори „Учебник по самоуправление за ученици“;
- за споделяне на идеи и резултати от прилагането на предложените в това издание теми, свързани с ученическото самоуправление;
- за обединяване на всички структури от държавния, частния и гражданския сектор в името на подготовката на децата и учениците за важната им роля в бъдещия все по-сложен свят и успешното им реализиране като широко скроени отговорни личности и професионалисти, достойни граждани на Родината, Европа и света.

Т. Желязкова-Тей

Приложение 1.

**УЧИЛИЩЕТО КАТО ОБРАЗОВАТЕЛНА ТРИАДА В СИСТЕМАТА
НА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

УЧАСТНИЦИ	ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	НЕ-ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
Училището	Задължителен образователен процес, валидиране, бели, сини и зелени училища.	Центрове за подкрепа за личностно развитие, специализирани об-служващи звена, школи, клубове, кръжоци.	Ученическо самоуправление, ЧКР, празници, ритуали, концерти, библиотека, училищен музей и др.
Учителите	Преподават в задължителния образователен процес.	Организираят школи, клубове, кръжоци в училището.	Организираят и провеждат извънкласните и извънучилищните дейности с учениците. Подпомагат ученическо-то самоуправление.
Учениците	Обучават се в задължителния образователен процес.	Обучават се в школи, клубове, кръжоци в училището.	Участват в ученическото самоуправление, училищните празници, ритуали, концерти, ползват училищната библиотека, посещават училищния музей.
Родителите	Учители в задължителния образователен процес.	Обучение на родители.	Подкрепят дейностите в училището, консултации, родителски срещи. Подпомагат ученическото самоуправление.
Бизнесът	Дуално обучение, задължителна учебна практика, ЦПО.	Собствени учебни центрове.	Предоставя стоки и услуги с образователна цел и за целите на ученическото самоуправление.
Местната общност	Осигурява МТБ за задължителния образователен процес, РУО.	Осигурява МТБ за ученически школи, клубове и кръжоци извън училището.	Участва в Обществения съвет и настоятелството към училището. Съдейства на ученическото самоуправление в общината.
Структурите на гражданското общество (НПО)	Отделни представители като лектори в учебните програми на формалното образование.	Обучителни организации, които предоставят допълнителни образователни услуги.	Организираят дейности за учене чрез правене. Стимулират и подпомагат ученическото самоуправление в училищата.

Таблицата е съставена за подготовка на публикацията: Желязкова-Тей, Таня. *Информалното учене – неизвестно за известното. В: Весенен научно-образователен форум „Съвременното училище и квалификацията на учителите“*. СУ, ДИУУ, С., 2016, 25 – 33. Актуализирана за това издание от автора.

Приложение 2.

**ТЕСТ ЗА ИДЕНТИФИЦИРАНЕ
НА ОРГАНИЗАЦИОННИ УМЕНИЯ**

Инструкция. Определете организационните си способности, т.е. способността за активно въздействие върху хората. За да направите това, отговорете бързо без колебание на следните въпроси. Отговорите трябва да са само положителни (да) или отрицателни (не). Когато отговаряте, опитайте се да възпроизведете действителното си поведение в конкретната ситуация.

1. Често ли успявате да привлечете повечето свои съученици на своя страна?
2. Добре ли се фокусирате в критична ситуация?
3. Харесва ли ви социалната работа?
4. Лесно ли се отказвате от намеренията си, ако има някакви пречки в осъществяването им?
5. Харесва ли ви да измисляте или организирате различни игри, развлечения?
6. Често ли отлагате за друг ден нещата, които трябва да направите днес?
7. Стремите ли се към това вашите съученици да действат в съответствие с вашето мнение?
8. Вярно ли е, че нямате конфликти със съучениците си поради невъзможността им да изпълнят обещанията и задълженията си?
9. Често ли поемате инициативата да се занимавате с важни въпроси?
10. Вярно ли е, че обикновено се ориентирате лошо в непозната среда?
11. Възниква ли у вас раздражение, ако не можете да завършите работата, която сте започнали?
12. Вярно ли е, че се уморявате от честото общуване с вашите съученици?
13. Често ли поемате инициативата да се занимавате с въпроси, които засягат интересите на вашите съученици?
14. Вярно ли е, че рядко се стремите да докажете правотата си?
15. Участвате ли в обществената работа в училище (класната стая)?
16. Вярно ли е, че не се стремите да защитите своето мнение или решение, ако то не е било незабавно прието от вашите съученици?
17. С желание ли пристъпвате към организиране на различни събития за вашите съученици?
18. Често ли закъснявате за делови или уговорени срещи?
19. Често ли се оказвате в центъра на вниманието?
20. Вярно ли е, че не се чувствате много уверени в компанията на голяма група от вашите съученици?

Ключ

След като сте отговорили на предложените въпроси, бройте сумата от точките, които сте спечелили. В този случай имайте предвид, че всеки утвърдителен отговор на нечетен въпрос и отрицателен на четен се оценява с 1 точка.

Тълкуване: резултатът от 15 точки или повече показва високо ниво на организационни способности; 13 – 14 точки – средно ниво; под 13 точки – ниско ниво на развитие на организационните умения. Ако имате ниско ниво, не се отчайвайте, ако искате, можете да развиете своите организационни умения.

Приложение 3.

**ПОДХОДЯЩА ЛИТЕРАТУРА ЗА САМОУСЪВЪРШЕНСТВАНЕ
НА МЛАДИ ХОРА**

1. Барет, Джим. Професионални тестове за самооценка на вашите способности, личност и мотивация. Планирайте кариерата си. София, Локус Пъблишинг ЕООД, 244 с.

2. Боно, Едуард де. Как да притежаваме красив ум. София, Локус Пъблишинг ЕООД, 2009, 216 с.

3. Бюзан, Тони. Бари Бюзан. Твоят ум може всичко. Мисловни карти. СофтПрес, 2010, 318 с.

4. Вагин, Игор. Как да мислим гениално. Памет, подсъзнание, креативност, концентрация, активност, цели, реализация. София, СофтПрес, 2007, 223 с.

5. Гелб, Майкъл. Открий своя гений. ИК „Бард“, 2005, 382 с.

6. Джонсън, Тед. Какъв съм аз? Психологически тестове. София, Екстрем, 1999, 126 с.

7. Клайнке, Крис. Справяне с предизвикателствата на живота. София, Наука и изкуство, 1999, 496 с.

8. Мъмфорд, Джени. Житейски тренинг for Dummies. София, Алекс-Софт, 344 с.

9. Пилкингтън, Мая. Кой си ти? Практическо ръководство за самопознание. София, Кибеа, 1998, 375 с.

10. Пирсън, Каръл. Да пробудиш героите в теб. Дванайсетте архетипа, които ни помагат да намерим себе си и да преобразим нашия свят. София, Изток – Запад, 2007, 463 с.

11. Томан, Иржи. Как да се самоусъвършенстваме. София, Наука и изкуство, 1984, 315 с.

12. Торп, Скот. Как да мислим като Айнщайн. София, Бард, 2006, 269 с.

Пояснителни бележки

1. Книгите (някои имат и по-нови издания) са подредени по азбучен ред на фамилията на авторите, а не по важност.

2. Последователността на ползването зависи от личните интереси и любопитството.

3. Този вид литература се чете бавно, с осмисляне, с водене на лични записки и изпробване на наученото в практиката. По същество, това е част от уникалното информално образование на всеки човек като негов уникален житейски опит.

4. Съществуват още много подобни източници на познание. Важното е пътешествието да започне отнякъде. След началото следвайте интуицията си!

5. Литературата е подходяща и за пораснали хора, които имат интерес към самопознанието.

Пожелаваме приятни преживявания по пътя на (себе)познанието!

Подготвил селекцията: Таня Желязкова-Тая

Приложение 4.

ТЕСТ ЗА ДИРЕКТОРИ – УЧЕНИЦИТЕ КАТО ПАРТНЬОРИ

Директорът трябва да започне със самооценката. Тестът съдържа 10 въпроса по скала от 1 до 5 (5 е най-висока).

1. Аз прекарвам повече време с учениците, отколкото в кабинета си.
2. Знам имената на повечето от моите ученици.
3. Знам надеждите и мечтите на учениците, които познавам.
4. Когато питам ученик какво прави, въпросът е искрен и чакам с интерес отговора.
5. Вярвам, че учениците могат да ме научат на нещо.
6. Не се чувствам неудобно, когато питам учениците за тяхното мнение.
7. Отделям време всяка седмица, за да чуя какво мислят учениците.
8. Осигурявам и гарантирам участието на учениците в най-важните комисии и консултативни групи в училището.
9. Учениците знаят, че аз мисля, че да успяваш в училище, е повече от това да се представяш добре на тестове.
10. Аз създавам среда, в която учениците се чувстват спокойни да ми задават въпроси, които ги интересуват.

Какво показват резултатите?

- От 45 до 50 точки: Вие сте успешен училищен лидер и трябва да разпространявате вашия опит.
- От 40 до 44 точки: Движете се в правилната посока.
- От 35 до 39 точки: Имате потенциал да бъдете директор „звезда“, но сте загубили от погледа си целта – учениците.
- Под 34 точки: Време е да се свържете отново с учениците и да преосмислите приоритетите си.

Литература: (47, 11)

Приложение 5.

КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА ЗАСТЪПНИЧЕСТВОТО?

Застъпничеството е усилието да се промени общественото мнение и да се повлияе на вземането на решения в посока на определени политики и на приоритетите за финансиране. Това усилие се прилага на местно, национално или международно равнище.

Застъпниците разясняват определен проблем и предлагат конкретно решение. Като използва умело убеждението и стратегическото действие, всеки вид застъпничество включва създаването на казус в полза на конкретен проблем. Казано на обикновен език, застъпничеството означава активна подкрепа за дадена кауза и опит да се убедят и други хора да я подкрепят.

Често пъти при застъпничеството усилията са фокусирани върху отделни хора с власт, които могат да променят политиката и да повлияят на общественото мнение. Такива влиятелни хора са национални, регионални или местни държавни служители, лидери на общността, училищни власти, училищни настоятелства, религиозни лидери, бизнесмени или членове на финансиращи организации. Включването на такива

влиятелни хора в защита на една кауза дава възможност за постигане на резултати, които рядко могат да се постигнат без тяхната подкрепа.

Тъй като общественото мнение влияе върху политическите решения, друга важна прицелна точка на застъпничеството е обществото. Една обществена образователна кампания може да се обърне към цялата общност или към една специфична група – например родители или учители. Може да има и други важни целеви групи, тъй като аудиторията на една застъпническа кампания е човекът или групата от хора, чиито действия могат да подобрят условията за участие на младите хора.

Начините са много и зависят от проблема, който се иска да бъде разрешен чрез застъпничество. Ето някои от многото различни форми.

- В малка застъпническа кампания група млади хора може да убедят училищните власти да разрешат въвеждането в училище на програма, базирана на подхода „Връстници обучават връстници“.
- За да използва офисна площ в общинска сграда, младежки клуб може да потърси подкрепата на влиятелен общественик.
- Няколко ученически съвета могат да се съюзят, за да поискат от местна компания да подкрепи инициатива на младите хора.
- Група ученически съвети могат да потърсят партньорство с неправителствени организации (НПО), за да предложат промени в общинските политики по отношение на младите хора.

Подготовката за застъпническа кампания включва няколко основни етапа.

ОЦЕНКА НА НУЖДИТЕ

Оценката на нуждите по отношение на даден проблем е фокусирана върху дадена група и дава ясна, пълна и точна информация за състоянието в момента и за взетите решения. Тя предлага отправна точка за измерване на въздействието на интервенциите, помага да се идентифицират най-ефективните програми и политики и определя къде да се фокусират усилията на застъпничеството.

Пълната оценка на нуждите трябва да включва три неща:

- данни за състоянието на конкретен проблем на младите хора в избраната общност, вкл. информация за мнението на младите хора по проблема;
- информация за пропуски и пречки в процеса на решаване на проблема;
- преглед на местните, регионалните, институционалните и националните политики, които влияят върху проблема.

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ЗАДАЧИТЕ

Формулирането на целта на застъпничеството е от изключително значение, защото показва как застъпниците планират да повлияят върху политиката за решаване на дадения проблем.

След като постигнат съгласие по отношение на целта, застъпниците трябва да формулират конкретни задачи, които трябва да са реалистични, конкретни и с измерими резултати по отношение на планирания прогрес към крайната обща цел.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПАРТНЬОРСТВА

Партньорствата играят важна роля при застъпничеството и при образованието на общността. Те позволяват различни групи да работят заедно за постигането на една обща цел, като координират стратегиите си и обединяват средствата си. Ако включват различни организации, групи и индивиди, показват на обществото, че дадени политики или програми имат широка подкрепа.

ПАРТНЬОРСТВА СЪС ЗНАЧИМИ ВЪЗРАСТНИ

Създаването на партньорства със значими възрастни е изключително важно за успеха на застъпническата кампания. Участието както на млади хора, така и на възрастни в ролята на ментори, специалисти, консултанти позволява по време на кампанията:

- да се събере точна информация при оценката на нуждите;
- да се определят целите на кампанията;
- да се включат всички сектори на общността.

ПОВИШАВАНЕ НА ИНФОРМИРАНОСТТА НА ОБЩНОСТТА

Работата в тази посока помага на застъпническата кампания да изгради основите на подкрепата за своите цели. Ефективното послание предоставя на хората информация за конкретния проблем или тема, позицията на младите хора и как те си представят решенията, които биха били в интерес на всички. То внушава още как обществото може да им помогне, и показва защо те трябва да участват.

Тези кампании са най-ефективни, когато са насочени целево към конкретни аудитории с подходящо подготвени съобщения и информация. Застъпниците могат да решат например да насочат усилията си към родителите, членове на религиозни групи, хора от определена част на града, млади или по-възрастни хора. За да достигнат до бизнесмените, застъпниците могат да пожелаят да създадат и разпространят кратко, но наситено с много факти обръщение.

Образователните материали трябва да са кратки и лесни за четене, да обясняват необходимостта от програмата, както и да описват компонентите ѝ и очакваните от нея ефекти. Образователните материали са добра възможност да се дадат отговори на въпроси, да се обърне внимание на проблемите и да се коригира погрешна информация за програмата. Като минимум трябва да бъде подготвена следната информация.

- Описание на проблема.
- Фактическа информация за местната ситуация, която да обяснява защо е необходима предлаганата програма или политика, и да описва очакваните ефекти.
- Информация за подобни програми, изпълнявани другаде.
- Изследователски и други факти, които опровергават очакваната критика от опоненти.

Като допълнение се подготвят и реализират подкрепящи проблема медийни изяви, като например статии във вестници или публикуване на материалите в интернет на подходящи сайтове и комуникационни канали.

РАБОТА С МЕДИИТЕ

1. Определете ролята на медиите в застъпническата кампания.

Ангажирането на медиите повишава обхвата на усилията и осигурява възможност за получаване на широка подкрепа на целите и предмета на застъпничеството.

2. Изградете контакти с медиите много преди те да станат необходими.

Проучете кои медии и конкретни журналисти работят по проблематиката на застъпническата кампания и проблема или темата, които искате да поставите във фокуса на вниманието.

3. Внимателно обмислете посланието.

Репортерите на вестниците, радиото и телевизията вземат интервюта, с които могат да запознаят обществото с проблемите на младежта с цел подкрепа за промените в местната и националната политика. Преценете какъв вид внимание от страна на медиите ще подкрепи целите на застъпничеството и как точно да предизвикате же-

ланото внимание на медиите. Едно коректно послание, но отправено в неподходящо време, може само да навреди на застъпническата кампания.

4. Определете какви дейности да организирате и от какви материали се нуждаете.

Вземете решение кога, къде и как да работите с медиите, за да постигнете максимален ефект. Определете кой от екипа ще отговаря за комуникацията с медиите.

СПЕЧЕЛВАНЕ НА ПОДКРЕПАТА НА ВЛИЯТЕЛНИ ХОРА

Насочете усилията си.

Преценете съгласието и подкрепата на кои влиятелни хора са необходими, за да може застъпническата ви кампания да постигне целите си. Вземете решение с кого да осъществите контакт и в каква последователност. Започнете с хората, които ви подкрепят силно, и след това преминете към онези, които ви подкрепят до известна степен или са нерешителни в позицията си. Подберете внимателно онези влиятелни хора, с които ще осъществите контакт в самото начало на кампанията. Например един лидер на общинско равнище може да иска да бъде осведомен какво се планира в общността, и няма да ви подкрепи, ако се чувства пренебрегнат.

Бъдете мили и учтиви.

Винаги започвайте с благодарност към влиятелния човек за отделеното време. Влиятелните хора, които подкрепят дадена кампания, може да заемат оспорима и трудна позиция в общността. Искрените благодарности ще бъдат оценени високо.

Дръжте се професионално.

Бъдете професионалист както в облеклото, така и в държанието си. Избягвайте да критикувате други лидери, публични личности или организации.

Запазете концентрация.

Говорете само по един въпрос по време на посещението или в писмото, което изпращате. Често пъти застъпниците чувстват, че трябва да споделят колкото е възможно повече информация с лидера, но твърде много информация замъглява посланието и отнема от силата на аргументите ви, особено ако времето на лидера е ограничено.

Бъдете подготвени.

За да се подготвите, опитайте се да определите каква ще бъде позицията на влиятелния човек по конкретния проблем. Позицията му може да се отгатне от коментарите, които той или тя са правили в миналото.

Бъдете източник на информация.

Някои влиятелни хора са натоварени с толкова много неща, че не могат да останат концентрирани върху един проблем за дълго време. Те не са информирани така, както биха искали, затова се опитайте да попълните тази информационна празнота.

Говорете истината.

Няма по-бърз начин за изгубване на доверието от това да подадете невярна или заблуждаваща информация на лидера.

Узнайте кой друг подкрепя важността на проблема.

Влиятелните хора обичат да знаят кои други лидери и организации подкрепят позицията ви. Представянето на тази информация илюстрира подкрепата, с която вече разполагате, и може да даде на влиятелния човек допълнителни аргументи да подкрепи позицията ви.

Узнайте кой не е съгласен с повдигането на проблема.

Влиятелният човек може да е изправен пред трудно решение, ако друга влиятелна институция или лице се противопоставят на повдигането на проблема. Определете кой може да е опонент и каква е неговата позиция. Дискутирайте с влиятелния човек потенциалните аргументи на опонентите и защо той не трябва да подкрепи тяхната позиция.

Признайте необходимостта от допълнителна информация.

Ако някое влиятелно лице иска информация, с която не разполагате, или попита за нещо, което не ви е известно, признайте си, че не знаете. Тогава предложете да потърсите информацията, която той или тя искат, и направете това колкото е възможно по-скоро след срещата.

Отправете конкретна молба.

Идете на срещата с яснота точно какво ще искате лидерът да направи като подкрепа. Например застъпниците могат да поискат лидерът да се подпише под някакво писмо, да промени определена училищна политика, да отговори на въпрос, да направи публично одобрение или да гласува за увеличаване на средствата за младежките програми. Поискайте направо и се опитайте да получите директен отговор.

Следващите стъпки.

Установете дали влиятелният човек е изпълнил обещаното. Изпратете благодарствено писмо след разговора и изразете повторно позицията си. Благодарете на лидера за действията му като подкрепа. Любезно поискайте обяснение, ако той или тя са пропуснали да изпълнят обещанието си.

Не си създавайте врагове.

Лесно е да се увлечете в емоцията по проблеми, за които се вълнувате силно. За да може да работите повторно с лидера, постарайте се връзката ви с него да остане позитивна. Не спорете разгорещено и никога не заплашвайте един лидер. Дори ако той или тя се противопоставят в този случай, може да ви окажат силна подкрепа по друг проблем!

Литература: Наръчник за застъпничество за репродуктивното здраве на младите хора в Източна Европа и Централна Азия – <http://petri-sofia.org/wp-content/uploads/2017/12/Naruchnik-Za-Zastupnichestvo.pdf>

Приложение 6.

ПОДХОДЪТ „ОБУЧЕНИЕ НА ВРЪСТНИЦИ ОТ ВРЪСТНИЦИ“

Много често обучението на връстници от връстници се категоризира като метод. Всъщност peer education, като понятие, описва подход, чрез който определени групи се достигат и се работи в тях чрез хора, които принадлежат към тези групи по даден конкретен признак. Подходът широко се използва, когато до тези групи по различни причини не могат да достигнат професионалисти – било заради отдалеченост, липса на време и други причини.

В българската образователна практика терминът се използва, за да опише процеса, в който добре обучени и мотивирани млади хора извършват неформални или организирани образователни дейности с млади хора, близки до тях по възраст, произход или интереси. Тези дейности имат определен срок и са предназначени да развият у младите хора знания, нагласи, убеждения и умения в широк кръг от тематика. Обучението чрез връстници може да се осъществява в малки групи или чрез индивидуален контакт в разнообразна обстановка: в училища, университети, клубове, църкви, работни места, на улицата, в приюти или навсякъде, където се срещат младите хора. Обучението чрез връстници може да се прилага към различни социални и възрастови групи за постигане на различни цели.

Младите хора, които ще обучават своите връстници, трябва да се ползват с доверието им, тъй като това е много съществено за успеха на подхода „връстници обучават връстници“.

Младите обучители на връстници рядко биват възприемани като хора, облечени във власт, които наставляват и критикуват останалите.

Обучението чрез връстници се възприема повече като обстановка, в която младите хора получават съвети от приятел. Този приятел е компетентен и знае какво е да си млад, защото е изправен пред същите проблеми като връстниците си.

За да могат да влязат в наставнически или съветнически функции, младите хора трябва да бъдат добре подготвени, тъй като споделянето на личен опит също има своите ограничения.

Прилагането на този подход е важна част от ежегодното планиране на работата с учениците във всяко училище. Сред учителите трябва да има добре обучени специалисти за прилагането на подхода, тъй като той е ключов при реализирането на училищни програми в сферите на:

- ограничаване на тормоза и насилието;
- създаване на подкрепяща среда;
- развитие на умения за живот;
- глобалното, гражданското, екологичното, здравното и интеркултурното образование;
- насърчаване на участието на учениците в процесите на вземане на решения в училищния живот;
- изграждане и поддържане на материалната база;
- предоставяне на услуги за свободното време на учениците;
- прилагане на ученическото самоуправление;
- изграждане на позитивен училищен климат и култура на взаимоотношенията и др.

Много програми се възползват от силата на връстниците да влияят на социалните норми и поведението. Възрастните и младите хора действат по начин, който намират за норма за повечето хора от тяхната възраст. Ако младите хора възприемат (правилно или не), че насилието е начин те успешно да разрешават проблеми, тогава това се превръща в обичайния начин, по който младите хора реагират в дадена среда. Ако от друга страна, учениците разберат, че правилото е да се споделят проблеми, и че наблюдателите отстрани ще се намесят, за да прекратят дадено агресивно поведение, а не да го насърчават, повечето ученици ще се придържат към това правило на поведение. Като се работи съвместно с ученици за насърчаване на конструктивно и уважаващо другите поведение, нормативната структура на групата връстници се променя в подкрепа на позитивно поведение и също може някои от учениците с рисково поведение, които е по-вероятно да имат деструктивно поведение, да се насочат към спазване на нормите. Задаването на позитивни стандарти в училищната среда е ключово, а да накараш учениците да съзнават и моделират тези стандарти, може да доведе до това повече ученици да се държат по начин, който носи ползи за отделния ученик, като личност, но и за общността, като цяло.

Литература: „Връстници обучават връстници“, *Обучение на обучители, Междунституционална група на ООН за здраве, развитие и закрила на младите хора в Европа и Централна Азия, Подкомисия по обучение на връстници от връстници.*

Приложение 7.

**ПРОЦЕДУРА ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ПРАВИЛНИК
ЗА ДЕЙНОСТТА НА УЧЕНИЧЕСКИЯ СЪВЕТ**

Предложените по-долу практически стъпки могат да бъдат използвани, ако училището не разглежда **ПРАВИЛНИКА**¹ за дейността на Ученическият съвет като поредния задължителен нормативен документ, а като *механизъм за ефективна организация и управление на формалните структури за участие на децата*, от една страна, и от друга, ако се *използва общественият подход при създаването му, който предполага участието на всички заинтересовани групи*.

1. Първият етап обхваща **определяне на механизъм за създаването и приемането на Правилника**.

1.1. *Създаването на комисия или работна група* от представители на всички групи на училищната общност (директор / помощник директор, педагогически съветник, учители, ученици, родители, други) е едно от важните условия при стартирането на процеса.

При прилагането на тази стъпка много важен момент е наличието на ясни правила за избор на представителите. В състава на комисията може да има по един или двама представители на отделните групи, като това изцяло зависи от желанието и възможностите на училището. В нея могат да бъдат включени хората, които са правили Правилника предишните години, които познават основните документи и желаещи промяната. Липсата на детайлно познаване на нормативната уредба може да бъде лесно компенсирана и не би следвало да бъде условие или основание за невключване в такава комисия / работна група.

1.2. *Създаването и целта* на работата на комисията / работната група следва да са ясни и *оповестени* на всички, за да се осигури съдействието на отделните групи в етапите, когато се събират препоръки и се обсъждат направените предложения.

1.3. Веднага след определяне на състава на комисията / работната група тя трябва да си разработи *план-график* относно това, което е необходимо да се свърши, и времето, което ще е необходимо.

1.4. Следващият момент от работата на комисията / работната група е *разпределението на отговорностите* в нея. Например едни членове могат да направят анализ на ситуацията в училище, други да проучат потребностите от промяна сред представителите на своята група.

1.5. Обсъждането на направените предложения или формулирането на такива предложения трябва да бъде регламентирано като *време и място* – например в часа на класа, на родителски срещи, на заседания на Ученическият съвет, на срещи на методическите обединения, от Училищното настоятелство и Обществения съвет. Тази стъпка може да се използва в началото на създаване на Правилника и при окончателното му приемане, преди да бъде гласуван, и с това да бъде приет за официален документ.

2. Вторият етап е свързан със самия **процес на разработване на Правилника**.

2.1. В самото начало на този етап е важно да бъдат *изброени основните цели* на Ученическият съвет, които ще са в основата на Правилника.

2.2. Втората стъпка следва да бъде свързана с *изброяването и оформянето на основните принципи, правила, права*, които са задължителна част от структурата на всеки Правилник.

¹ Оттук – нататък в документа ще се използва съкращението Правилник.

2.3. Да се **формулират неофициалните/неформалните и неписани правила и традиции** в конкретното училище, които въпреки че остават извън писаните правила, играят ролята на регулатори на взаимоотношенията между членовете на училищната общност.

Спазването и прецизното изпълнение на тази стъпка е много важно, защото някои от тези правила са по-мощен регулатор от всички други правила. Целите на тази задача са две. Едната е свързана с това, че е необходимо някои от тези правила, които имат конструктивен характер, да бъдат направени официални и узаконени. Втората е по посока на разработване на правила и норми, които неутрализират битуващите негативни стереотипи или очаквания.

2.4. **Набелязването на специфични правила за работа на Ученическия съвет**, изведени от опита на конкретното училище, е важна стъпка за утвърждаване на спецификата на отделните училища.

Тези правила могат да бъдат формулирани на базата на анализ на позитивния и негативния опит на конкретното училище, както и на планираната промяна.

От особена важност за този процес е осигуряването на възможност и време за анализ на сегашната ситуация в училището и на потребностите на отделните групи. Това може да стане чрез структурирани интервюта и фокус-групи, организирани по време на предварителните обсъждания от първия етап.

2.5. **Конкретизирането на определени процедури** с най-малките подробности е от особена важност за постигане оперативност на Правилника и превръщането му в работещ и обслужващ училището документ.

Примерите в това отношение могат да бъдат много и е въпрос на всяко училище, съобразно спецификата си, да определя и конкретизира тези процедури.

2.6. **Определяне на правата и задълженията (отговорностите) на Ученическия съвет**. Тази стъпка е от изключително значение, защото изисква мъдрост и доверие от страна на възрастните, за да предоставят правомощия, които са свързани със същностните процеси на вземане на решения на ниво училище. В темата „Оценяване на ученическото самоуправление“ са описани всички ключови сфери за допитване и участие на учениците във вземането на решения.

2.7. За да бъде Правилникът действащ документ, е необходимо да бъдат **ясно формулирани правила и нива за решаване на различни конфликти** между представителите на отделните групи на училищната общност, които могат да възникнат в процеса на оценка и на вземане на решения.

2.8. **Определянето на съдържанието, структурата и обема** на Правилника също е важна стъпка в този етап.

При реализиране на тази стъпка от съществено значение е конкретното училище да си отговори на въпроса „Какво би му вършело работа?“. Един много обемен Правилник ще затрудни неговото ползване и прилагане. Създаването на един много малък Правилник ще наложи „пожарно“ решаване на възникнали проблемни ситуации.

3. Приемане и гласуване на Правилника е третият етап от прилагането на практическите стъпки.

Предоставянето на възможност всички групи, съставляващи училищната общност, да участват в процеса на приемане на Правилника, определя тяхното отношение към този документ, гарантира правото на избор и участие в цялостния учебно-възпитателен процес, приобщава учениците и техните родители към позитивните практики в конкретното училище, прави ги съмишленици, пред-

поставя утвърждаване на толерантност по отношение на заложените в този документ норми.

Преди окончателното гласуване е добре да бъде използвана процедурата, описана в т.1.5.

4. Четвъртият етап е свързан с процеса на **прилагане на Правилника** и с осигуряване на възможности за оперативност на Правилника.

4.1. **Създаване на съпътстващи инструменти.** Такива са различните работни групи, в които могат да участват и ученици, които не са членове на Ученическия съвет, но проявят интерес към тематиката на дадена работна група.

4.2. **Онагледяване на Правилника.** Тази стъпка предполага да бъдат намерени форми, начини и места за запознаване с Правилника.

Съставил: Мариана Банчева

Приложение 8.

УМЕНИЯ ЗА ЖИВОТ

В широк контекст уменията за живот представляват способности за адаптивно и позитивно поведение, което дава възможност на отделните хора да се справят ефективно с изискванията и предизвикателствата на всекидневието.

В частност, уменията за живот са група психосоциални способности и междуличностни умения, които помагат на хората да вземат информирани решения, да решават проблеми, да мислят критично и креативно, да общуват ефективно, да изграждат здравословни взаимоотношения, да проявяват разбиране към другите и да се справят и да управляват живота си по здравословен и продуктивен начин. Уменията за живот могат да бъдат насочени към лични действия или действия към другите, както и към действия за промяна на заобикалящата среда, така че да е благоприятна за здравето и благоденствието на конкретния човек.

Програмите, насочени към развиване на умения за живот у младите хора без определен контекст и тематика, са по-малко ефективни при постигането на специфични поведенчески резултати в сравнение с програми, които открито се насочват към прилагането на умения за живот за правене на избор и действия по отношение на конкретна проблематика. Не бива да се пренебрегва обаче и важността на изграждане на умения за живот по отношение на изграждането на позитивен Аз-образ, управление на емоциите, изграждане и поддържане на позитивни междуличностни взаимоотношения, развитие на умения за емпатия, жизнено планиране, ненасилствена комуникация. Тези групи умения могат да бъдат сами по себе тематични сфери за развитие на програми.

Съществуват различни класификации на уменията за живот. На следващите редове са представени някои от тях.

Основни групи:

- Умения за вземане на решения и решаване на проблеми.
- Умения за творчество и критично мислене.
- Умения за общуване и междуличностни отношения.
- Умения за саморефлексия и емпатия.
- Умения за справяне с емоциите и стресорите.

Друга класификация прави по-подробно обособяване на основни групи умения за живот.

1. Междудличностни умения:

- изграждане на емпатия, подаване и получаване на обратна връзка;
- вербална и невербална комуникация;
- утвърждаване и отказ, преговори и справяне с конфликти;
- коопериране и работа в екип;
- взаимоотношения и изграждане на общности.

2. Умения за изграждане на самопознание:

- идентифициране на силните и слабите страни на личността;
- позитивно мислене;
- създаване на имидж и представа за себе си.

3. Умения за изясняване на ценностите:

- разбиране на различни социални норми, вярвания, култура, пол, различия и толерантност;
- разпознаване на важни влияния върху ценностите и отношенията и класификация на ценностите, отношенията и поведението;
- справяне с дискриминацията и негативните стереотипи;
- утвърждаване на права, отговорности и социална справедливост.

4. Умения за вземане на решения:

- критично и творческо мислене;
- събиране и оценка на информация;
- формулиране на хипотези и откриване на алтернативи;
- оценка на риска;
- поставяне на цели.

5. Умения за справяне и овладяване на стреса:

- самоконтрол;
- справяне със стреса;
- разпределение на времето;
- справяне с тревожността;
- справяне с трудни ситуации;
- искане на помощ.

6. Умения за поддържане на лична безопасност и избягване на насилие:

- разпознаване на формите на насилие;
- познания за митовете за насилието;
- идентифициране на ролите на агресора, жертвата и свидетеля;
- справяне в ситуация на насилие;
- основни познания за предпазване от попадане в трафик на хора;
- основни познания за предпазване от попадане в ситуация на злоупотреба и въвличане в престъпления.

Трета класификация описва уменията във връзка с определени сфери от живота на децата и младите хора. Повечето от тях са подробно описани в приложенията към Държавния образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. Всяка сфера от приложенията може да стане основа на програми, които да се разработват от структурите на ученическото самоуправление на ниво паралелка и училище.

Таблица 10

<p>Умения за общуване и междуличностни умения</p>	<p>Умения за вземане на решение и критично мислене</p>	<p>Умения за справяне и самоуправление</p>
<p><i>Междоличностни умения за общуване:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • вербална/невербална комуникация; • активно слушане; • изразяване на чувства, даване на обратна връзка (без да се отправят обвинения) и получаване на обратна връзка. <p><i>Умения за преговаряне/отказване:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • преговори и управление на конфликти; • умения за отстояване на собствено мнение; • умения за отказ. <p><i>Изграждане на емпатия</i> – умение за слушане, разбирание потребностите на другия и обстоятелствата и изразяване на това разбиране.</p> <p><i>Сътрудничество и работа в екип:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • изразяване на уважение към приноса на другия и различните навици; • оценка на собствените способности и принос към групата. <p><i>Умения за защита на позицията:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • умения за налагане и убеждаване; • работа в мрежа и умения за мотивиране. 	<p><i>Умения за вземане на решения/разрешаване на проблеми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • събиране на информация; • оценка на бъдещите последици от настоящите действия (за себе си и останалите) • определяне на алтернативни решения на проблемите. <p><i>Умения за анализирани влиянията на ценностите и нагласите (към себе си и другите) върху мотивацията.</i></p> <p><i>Умения за критично мислене:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • анализирани влиянието на връстниците и медиите; • анализирани на нагласите, ценностите, социалните норми, убежденията и влияещите фактори; • определяне на релевантната информация и източниците на информация. 	<p><i>Умения за увеличаване на личната увереност и уменията за контролиране, поемане на отговорност, откриване на разлики и преодоляване на промяна:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • изграждане на самоуважение и самоувереност; • изграждане на умения за самоосъзнаване, включително осъзнаване на права, влияещи фактори, ценности, нагласи, права, силни и слаби страни; • поставяне на цели; • самооценка/умения за самонаблюдение. <p><i>Умения за управление на чувствата:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • контролиране на гнева; • преодоляване на скръбта и безпокойството; • преодоляване на загуба, нараняване, травма. <p><i>Умения за справяне със стреса:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • управление на времето; • позитивно мислене; • техники за отпускане.

Литература:

Документ на УНИЦЕФ/СЗО: Здравно образование, развиващо умения и основано на подхода Умения за живот, 2002.
 Зораве и обучение по семеен живот, обучение по умения за живот, Барбадос, 2001, създадено от ННД/EDC, Нютън, Масачузетс.
 Meeks, L., & Heit, P., *Comprehensive School Health Education*, 1992.
 Werner, D. & Bower, B. *Helping Health Workers Learn*, Palo Alto, CA, *Hesperian Foundation*, 1982.

АКТИВНИ МЕТОДИ НА ОБУЧЕНИЕ

Няма добри или лоши методи – има такива, подходящи за определена цел в конкретна ситуация. Посочените методи и умения в таблицата са примерни и тяхното описание не е изчерпателно.

Таблица 11

Метод	Описание	Ползи	Процес
Мозъчна атака	Процес на активно генериране на идеи по конкретна тема или въпрос за определена тема или кратко време. Методът се използва при опити да се очертаят проблеми, да се съберат идеи за работа, да се формулират причини за съществуване на даден проблем, да се съставят асоциации по дадена тема. Събраните идеи се оценяват, подреждат и избират на следващ етап от процеса, а не в момента на генерирането на идеи.	Дава възможност за бързо и спонтанно изразяване на позиции, познания, предложения. Липсата на оценка освобождава въображението на участниците и разчупва заложените модели за реакция. Това е ефективен начин за стартиране на дискусия, по време на която може да се оценят плюсовете и минусите на всяка идея и се ранжират идеите по дадени критерии.	Избира се конкретен участник, който да записва идеите. Поставя се въпросът или проблемът. Участниците могат да предложат всяка идея, която им дойде наум. Не се обсъждат идеите в момента на тяхното предлагане. Идеите се записват точно, както всеки ги е изразил. След мозъчната атака идеите се преглеждат, конкретизират, допълват. Категоризирането на идеите е на следващ етап.
Дискусия	Даден проблем или тема, които представляват интерес, се разглеждат с цел да се постигне по-добро разбиране за различни гледни точки, да се осмисли нещо от различни аспекти, да се вземе най-доброто решение или да се развият нови идеи и насоки за работа. Дискусията не е задължително да има определяне на еднозначно вярно решение.	Дава се възможност на участниците да учат един от друг и да се научат да се обръщат един към друг при разрешаването на проблеми. По този начин участниците задълбочават разбирането си и се доближават до темата. Развиват се умения за слушане, изразяване на позиция, отстояване на мнение и емпатия, поемане на отговорност, правене на информиран избор.	Стаята трябва да се подреди по начин, който да дава възможност за отворена дискусия, по време на която участниците могат да се виждат един друг. Целта на дискусията трябва да бъде ясна и предвидително комуникирана с участниците. Водещият на дискусията трябва да има предварително структурирани въпроси, както и решения за конфликтни моменти.

Дискусия	Тя е отправна точка за осмисляне на различни последици от различни избори, които могат да бъдат направени.	Методът дава възможност за развигитие както на когнитивни умения, така и на такива от групата на междуличностните умения.	Водещият следи как се развива разговорът, и насърчава участието на всеки – не се допуска изземване на говоренето от един или няколко човека.
Дебатиране	При дебатирането се представя определен проблем или въпрос и участниците трябва да заемат определена позиция при разрешаването на проблема или въпроса. Дебатирането може да се прави с различни като брой участници малки или по-големи групи. При по-големите групи може да има повече участници, които да допълват всяка позиция с определени аспекти от тезите за или против дадено решение. Може да има и трета група, която да следи представянето на защитниците на двете тези и по определени критерии да оценява представянето.	Определен въпрос може да се разглежда креативно и в дълбочина. Методът е подходящ, когато задължително трябва да се вземат решения по отношение на конкретни теми или въпроси, които са особено важни за участниците в дебата. Методът развива умения за вземане на решения и решаване на проблеми, за творчество и критично мислене, за общуване и партниране, за саморефлексия и емпатия, управление на емоции.	На участниците се дава възможност да заемат позиция по свой избор. Ако твърде много от тях заемат една и съща позиция, трябва да се помолите някого или няколко по свое желание да заемат другата позиция. Броят застъпници на всяка теза трябва да е равен. На участниците се предоставят достатъчно ресурси – време, източници на информация, за да изследват темата. Модераторът следва да не допуска някак да доминират за сметка на други в процеса на изказване или да се смесват теми и проблеми. Времето за изказване се договаря предварително и се следи. Всички участници трябва да показват уважение към мнението на другите.
Анализ на ситуации	При този метод се извличат общи закономерности от сходни ситуации. Работи се в малки групи с различни текстове, които описват дадени ситуации, в които има едновременно вариации, но и повтарящи се елементи. Текстовете представляват относително завършени ситуации – има начало и край. Дава възможност на участниците да мислят, анализират и обсъждат ситуации, с които биха се сблъскали.	Осигурява се възможност за групова работа, в която се изследват проблемите, причини, фактори, ефекти или последици от направени избори. Методът е средство за генериране на мисли и дискусии и за структуриране на позиции. Позволява на участниците да анализират силите, под влиянието на които отделен човек или група хора действат по един или друг начин, и да оценяват последиците. Методът развива широк набор от познавателни умения от почти всички равнища от таксономията на Блум.	Задължително е да има основни въпроси, на които групите търсят отговор. Полезни са насочващите въпроси, които стимулират мисленето и дискусията в малките групи. Водещият да действа като фасилитатор, а не като източник на отговори. Всяка група представя отговорите си. Те се записват на видимо място, като повтарящите се отговори се отбелязват. Извличат се основните отговори и се прави обобщение.

<p>Казуси</p>	<p>Казусите са действителни разкази, които подробно описват какво се е случило до определен момент. Те не са завършени ситуации – имат отворен край. Работи се в малки групи, като всяка група работи с един и същи казус, на който трябва да предложи решения.</p>	<p>Дава възможност на участниците да изследват проблеми, ценности и ре-акции, както и безопасно да тестват различни решения. Методът дава възможност за изясняване на цен-ности, за демонстриране на лични нагласи, защита на принципите. Той помага на участниците да решават, че понякога хората виждат нещата по различен начин. Методът развива умения за вземане на решения и решаване на пробле-ми, за творчество и критично мис-лене, за общуване и партириране, за саморефлексия и емпатия.</p>	<p>Модераторът трябва да умее да про-вокира ключовите въпроси, да прави крачка назад и да поставя по-големи обобщаващи въпроси. Всяка група представя отговорите си и ги мотивира. Прави се дискусия за избраните реше-ния от всяка група. Важно е да се помни, че в зависимост от тема или проблема, може да няма един верен подход към решаване на казуса. Както и в живота – има различ-ни решения, с различни последици за индивида, групата или общността.</p>
<p>Ролева игра</p>	<p>Ролевата игра е метод, в който се дава възможност на участниците да влязат в различни роли и да ги пре-създават съобразно предварително разработени насоки за ролята, но и съобразно собствените си ценности, принципи и нагласи. В основата на този метод има пред-варително разработен сценарий, в който има очертан основен сюжет, свързан с даден проблем, както и различни роли, които очертават принципно конфликтни противо-речия. Ролевите игри могат да се направят в малки групи по подобие на казусите. Така ще има различни интерпретации. При по-голяма група е добре да има задачи и за наблю-дателите – набор от показатели за представяне на всеки участник.</p>	<p>Ролевата игра е много добър метод за практикуване на умения; придо-бива се опит как човек би реагирал в дадена ситуация в реалния живот; засилва се емпатията към другите и се избира гледната им точка; засилва се разбирането на чувства-та на другия. Методът развива критично мисле-не, разрешаване на проблеми и вземане на решения, демонстрация на нагласи и позиции в една срав-нително безопасна среда.</p>	<p>Трябва да има предварително добре подготвен сценарий и описание на основните рамки на поведението на всяка от ролите. Описанието на ролите е схематично, за да може всеки да им придаде реално поведение. Изборът на изпълнителите на роли-те може да е доброволен или чрез томбола. Добре е да има и малко по-подробни указания за изпълнителите на ролите в случай на неяснурност. Необходимо е да се осигури достатъч-но време за подготовка на екипите Нужно е да има определено време, в което всеки екип да представи своята верия на ролите. Напомнете, че игра-та е за учене и забавление. Важно е да има време и подходящи въпроси за обсъждане на случилото се.</p>

Адаптирано от Мариана Банчева по Skills for Health. Skills-based health education including life skills: An important component of a Child-Friendly / Health-Promoting School, http://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf.

Приложение 10.

ЛИДЕРСТВО

„Растежът и развитието на хората е най-висшето призвание за лидерство“.

Харви С. Файърстоун

Лидерството се случва, когато някой от групата прави или казва нещо, което движи цялата група по-далеч към:

- изпълнението на задачата;
- решаването на проблемите в групата;
- демонстриране на способността на членовете да работят ефективно заедно като група.

Лидерът споделя отговорността на ръководната роля с всички членове.

Добрият лидер:

- включва всички в изграждането и поддържането на продуктивна група, защото хората са склонни да поддържат това, което самите те създават;
- гледа на позицията си на лидер като начин да помогне на групата да развие атмосфера на доверие, която помага на групата да изпълни задачите си;
- помага на групата да види как тя може да се справи с вътрешни конфликти, които могат да нарушат доверието и ефективността на работните срещи;
- насърчава членовете на групата да приемат конфликта като групов проблем и да обсъждат и работят за решаването му, за да могат да се върнат към задачата си;
- тъй като той вярва в отговорността и способността на членовете на групата да вземат решения, да поддържат и развиват групата и да си помагат взаимно да се научат да бъдат по-ефективни участници, лидерът активно насърчава участието на всички членове;
- ефективният лидер разглежда групата като група, не само като сбор от хора, и осъзнава как моралът или чувството на удовлетворение могат да се променят в групата и да повлияят на нейното поведение.

Лидерът може да влиза в следните роли: посредник, консултант, съветник, учител, наблюдател, участник.

На следващите редове е направен кратък преглед на някои от стиловете на лидерство. Характеристиките на всеки от тях са крайни, а повечето лидери съчетават различни степени на характеристиките от всеки. Никой тип не се счита за идеален; по-скоро всеки трябва да се разглежда като по-подходящ за някои ситуации и хора, отколкото за други. В зависимост от наличното време за осмисляне, знание и уменията на отделните хора и съществуващите взаимоотношения между членовете на групата един стил може да бъде по-ефективен от останалите.

„Съобщаващият лидер“

Идентифицира проблема, разглежда алтернативни решения, избира едно от тях и след това казва на членовете на групата какво трябва да направят. Той може или не може да разбере това, което членовете на групата мислят или чувстват относно решението, но не им позволява да участват пряко в процеса на вземане на решения. В различни случаи може да използва или да предполага принуда за изпълнение на

решението от групата. Задава роли на членовете. Основава се преди всичко на собствената си преценка.

„Убеждаващият лидер“

Взема решението, без да се консултира с групата, но вместо да обявява решението, се опитва да убеди членовете на групата да го приемат. Описва как решението съответства както на интересите на групата, така и на интересите на отделните членове.

Тези два типа лидерство са най-ефективни и/или преобладаващи в големи групи, в пасивни групи, в групи, които се срещат рядко, и/или в момент, когато трябва да бъде взето бързо решение в рамките на краен срок.

„Консултиращият лидер“

Дава на членовете на групата шанс да повлияят на решението от самото начало. Представя проблема и съответната основна информация, след което пита за идеи как да се реши. Може да предвиди едновременно и реакцията на групата. Насърчава групата да увеличи броя на алтернативните действия, които трябва да бъдат предприети и/или разгледани. Избира решение, което той счита за най-обещаващо.

Стилът на „консултиране“ на ръководството е най-ефективен и/или преобладаващ в големи групи, мотивирани групи, представителни групи и/или организирани групи.

„Идентифициращият се с групата лидер“

Участва в дискусиата на групата като обикновен член, като предварително се съгласява да изпълни каквото и да е решение на групата. Насърчава груповите решения. Работи за целите на групата. Склонен да ръководи, а не да управлява. Често се слива с идентичността на групата.

„Делегиращият лидер“

Определя проблема и границите, в които трябва да бъде решен, след което го връща в групата, за да изработи решение. Задава няколко насоки. Запазва функции на източник на ресурси за решения. Често не обявява собствените си идеи, докато групата не обсъди нещата.

Последните два стила са най-разпространени и/или ефективни в малки групи, силно мотивирани групи, групи с висока толерантност към неяснота (където членовете се нуждаят от малко направление и се чувстват комфортно с широка свобода), групи със сравнително силна нужда от независимост, групи, в които членовете разбират и идентифицират целите на организацията, групите, в които членовете имат необходимите знания и опит за справяне с проблема, и/или групи, в които членовете очакват да споделят вземане на решение.

Съществуват различни типологии на лидерските стилове, но всички те поставят акцент на съчетаването на различни характеристики на отделните стилове, както и на спецификите на групите. Ефективността на лидера зависи от конкретната група, задача и ситуация.

В съответствие с това членовете на групата също са типологизирани към определени категории в зависимост от способността им да изпълняват възложените задачи и техния интерес към тях.

- *Не са готови / не могат* – членовете в тази група не искат да свършат работата, нито знаят как да го направят. Един ученик, който не обича спорта и не разбира от спецификата на даден спорт, няма да свърши много добра работа при организирането на спортна игра или състезание.

- *Желание/неспособност* – тази група е ентузиазизирана от задачата, но не е много сигурна как да я изпълни. Пример за това е комисия, чиито членове, определени да организират ученическа изложба, смятат, че това е страхотна идея, но не знаят нищо за изкуството, никога не са правили подобно нещо и нямат приятели, които имат подобен опит.
- *Нежелаещи/способни* – тази група притежава всички знания и умения, необходими за осъществяване на проекта, но не се интересува от прилагането на тези знания. Това може да е група, която е отегчена, като е направила същия проект твърде много пъти преди.
- *Желаещи/способни* – членовете на тази група знаят как да изпълняват тази задача, и са мотивирани да продължат да работят по темата.

В този смисъл, една от първите стъпки, когато започва процесът по номиниране на членове на структурите на ученическото самоуправление, следва да е свързана с това да се постигне с всички участници общо разбиране за това:

- как ще се разбира лидерството и да се идентифицират общите характеристики на лидерите;
- да се определят основните стилове на лидерството и тяхното приложение в различни ситуации.

Създайте план, в който всеки да може сам да идентифицира своя личен стил на управление и качества и да демонстрира разбирането си за това как те влияят на начина, по който водите другите.

Важен аспект от лидерството са *етичните аспекти*. Ученическите лидери се радват на много предимства от своите позиции. Те често получават признание, възхищение от връстници и преподаватели, възможности, които другите нямат, и лично чувство за постижение. Затова е добре с учениците да се обсъдят и приемат някои от следните принципи.

- Лидерът, макар и представител на учениците, е избран да служи и на цялата училищна общност.
- Позицията е свързана не само с популярност, а и с отговорност и всички постижения са споделени равноправно с всички участващи в осъществяването на дадена идея.
- При вземането на решения в групата, особено когато има несъгласие по конкретен въпрос, лидерът подкрепя решение, което е най-добро за организацията.
- Ученическият ръководител трябва да действа добросъвестно и да бъде пример за честна игра, почтеност и надеждност.

Тези принципи следва да залегнат като част от правилника за дейността на формите и структурите на ученическото самоуправление.

Повече подробни описания и инструменти могат да бъдат намерени в изключително голямото разнообразие от литература по темата.

Литература: <https://www.natstuco.org/leadership-development/distinguished-student-leader-program/how-to-build-your-portfolio/portfolio-builder/>

Приложение 11.

ГРУПОВА РАБОТА И ГРУПОВА ДИНАМИКА

I. Разбиране на групата

Групата, като обучителна и развиваща среда, има както силни, така и слаби страни, свързани с нейната специфика, етап на работа и роли на членовете ѝ. Работата с група изисква ефективно управление от страна на водещия както по повод познавателните цели, така и по отношение на груповата динамика и потенциалните трудности в работата ѝ, свързани с приемането на нови членове, справяне с конфликти и „трудни“ ситуации, справяне с мълчанието или с доминирането.

1. Силни и слаби страни на групата

- *Групата осигурява позитивна и интересна среда.* Разнообразието от индивидуалности, гледни точки и ценности в групата прави работата в нея богата, многоцветна. Участниците сравняват и противопоставят мнения, интерпретации, опит. Могат да преосмислят отношението си към света и към себе си. Това е възможно обаче само ако групата е подкрепяща.
- *Групата осигурява подкрепяща среда.* Всяка група се сформира и развива в контекста на обща задача и в този контекст развива идентичност, в която всеки участник има свой принос и участие. В ситуация на споделена цел, групата оказва подкрепа на членовете си да променят своите нагласи и поведение. В подобна ситуация участникът развива положителен образ за себе си като общуваша и експериментираща личност.
- *Групата е динамична среда.* В групата се срещат различни реалности, всяка от които – комплексна сама по себе си. Групата, от своя страна, има собствен живот и динамика, обусловени от комуникацията вътре в нея, от променящите се мнения и активност на участниците, от развитието на различни взаимоотношения и различни роли.

В същото време, групите могат да бъдат и рестриктивни по отношение на участниците, ако:

- един възглед или група възгледи доминират над останалите. Подобно явление потиска развитието на други възгледи и може да насочи към неефективни алтернативи за справяне;
- водещият може да попадне в капана да действа в роля, избрана от групата. Възможно е да се случи, когато е провокиран от групата да действа стереотипно, например като учител, който поема цялата отговорност;
- групата може да създаде групови норми за дейности, които толерира. Това може да са норми по отношение на самото учене в групата (ако водещият не участва в този процес на формиране на правила за групова работа) или на други дейности на групата, които принуждават всички членове да живеят не като личности, а като неразделна част от група.

2. Условия, необходими за работа в група

- Спокойствие, доверие, сигурност
- Демократични процедури и действия

- Доброжелателност
- Уважение към мненията и изказванията
- Искреност, откритост, откровеност
- Непринуденост
- Акцент върху чувствата и преживяванията
- Възможност за дискусия
- Получаване и даване на подкрепа
- Активност и участие

3. Динамика на групата

Когато младите хора са събрани в група, задължително се създава динамика в нея. Макар че е практически невъзможно да се предвидят изцяло всички ситуации, все пак има някои варианти, които са предвидими, и водещият може да си състави план за действие.

- **Създаване на подгрупи** – те са полезни, защото участниците се чувстват удобно и получават подкрепа. Но това крие и опасности, като например склонност да не се придържат към правилата, защото се чувстват близки помежду си. Начинът за справяне с това е формирането на нови подгрупи и промяна на състава и числеността им. Препоръчително е да се използват различни подходи за разделяне на групите, за да се променя съставът на децата и младежите в тях.
- **Поляризация** – членовете на групата могат да се разделят на няколко лагера поради противопоставяне на гледни точки. Ако това се случи, водещият дава да се разбере, че е съвсем нормално хората да имат различни виждания, и предоставя възможност да обсъдят разбиранията си, като използват в диалога помежду си доводи и аргументи, а не нападки.
- **Принасяне в жертва** – често участниците в групата са склонни да обвинят отделни личности за специфични трудности, възникнали в нея, това подкопава доверието и демотивира за участие. При наличие на такъв процес той трябва да бъде прекъснат веднага от водещия, защото е важно да се гарантира атмосфера на доверие и сигурност за всички участници. Ако не се реагира навреме, децата и младежите поради своята емоционалност може да се откажат да работят в групата.
- **Мълчаливци** – много участници предпочитат да говорят предимно в малката група, не и в голямата. Водещият трябва да има готовност да подкрепи тези млади хора по посока на повишаване на активността и справяне с притеснението, но е длъжен да уважи и тяхното право да мълчат понякога, щом те са го избрали.
- **Узурпатори** – някои от членовете на групата в желанието си да участват, не позволяват на другите да се изявят. Ако това се случи, е важно да бъдат отбелязани заслугите им, но да се осигури и на другите възможност да участват. В тези случаи е важно поддържането на баланс на участието между много мълчаливите и много активните деца и младежи чрез задаване на персонални въпроси или лимитиране на времето за говорене.
- **Неуспешни вмествания в темата** – понякога някой от участниците има желание да сподели нещо, което не е свързано с дискусията. Водещият може да го попита как това е свързано с дискутираната тема. Това ще му

помогне да обясни отново, за да внесе яснота или да си даде сметка, че се отклонява. Може да му се предложи да постави проблема, когато настоящата дискуссия завърши.

- **Странични разговори** – често по време на дискуссия малък брой участници водят свои разговори. Добър подход е да бъдат прекъснати и помолени да споделят с цялата група, като се подчертае, че групата може да се възползва от техните идеи. В подобни случаи е добре да се припомнят правилата за групова работа.
- **Смущения в групата** – понякога водещите не могат да разберат какво става в групата, но чувстват някаква динамика. В този случай е добре водещият да сподели впечатленията си и да попита участниците какво ги е предизвикало.

II. Ефективно управление на работа с групи

Роля на участниците в група

Участниците в работа в група (за обучение, консултиране, група за собствен опит, др.), извън традиционната образователна среда, често са изненадани от различните изисквания за работа в група. Част от тях са:

- отговорността към собственото им участие и учене;
- участието в проактивни и изследователски дейности, като ролеви игри, симулации, дискусии;
- търсенето и приемането на различни и дори неясни мнения;
- наблюдение на спазването на груповите правила за работа;
- придържане към договорените цели за работа в група.

Участниците в група трябва да влизат в различни роли и в този смисъл, е необходимо да разбират причините за това експериментиране. За това участниците трябва да:

- дискутират резултатите от участието си и от функционирането на групата;
- се противопоставят на мнения или поведение на други участници, които нарушават груповите правила и застрашават общата работа или участието на някой от членовете;
- оценяват собствения си напредък;
- планират собствени цели на учене и индивидуално развитие;
- опознават силните и слабите си страни;
- активно участват в разнообразните дейности.

За целта участниците в група трябва да развиват умения за:

- самооценка;
- планиране и преглед на постигнатото участие в групата;
- подкрепа на други участници;
- договаряне;
- разбиране на другите;
- самоутвърждаване;
- аргументиране;
- приемане и взаимодействие с авторитета;
- използване на различни техники за групова работа.

Роля на водещия

Водещият носи основната отговорност за ефективната работа в група. За целта са необходими действия и умения за:

- предварително договаряне на работата в група;

- договаряне на правила за работа в група;
- планиране на работата в група;
- водене на процес;
- работа с трудни ситуации.

В контекста на работата с група водещият може да влиза в ролята на консултант, учител, експерт.

Предварителното договаряне намалява напрежението от възприемане на несъществуващи заплахи от предстоящата съвместна работа. Предварителното договаряне включва:

- представяне на работата в група пред потенциалните участници като ефективен метод за собствено развитие – цели, процес, участници, методи;
- проучване на очакванията на самите участници;
- представяне на ролята на водещия и ролята на самите участници;
- представяне на принципите за работа с група – доброволност, поверителност, подкрепа, взаимно изслушване, др.

Правилата се изработват в началото и могат да бъдат допълвани. Правилата са част от процеса на развитие на идентичност на групата – споделените ценности и очаквания придвижват групата към усещането за сигурност и споделеност.

Планиране на работата на групата

Водещият планира и осигурява няколко задължителни компонента:

- подходяща и защитена обстановка за работа;
- атрактивни и релевантни на конкретната тема информационни и/или обучителни материали;
- план на всяка съдържателна сесия, час или среща – идентифициране или въвеждане на тема, проучване на нагласите и очакванията на участниците в нея, поставяне на конкретни цели, практическа работа, анализ и обратна връзка;
- упражнения за „загриване“ и „стопяване на ледовете“ в началото на обучението и в моменти на умора на участниците или в критичен момент по време на обучението.

Групов договор

Продължение на правилата за работа в група представлява груповият договор, който формализира начина, по който групата ще функционира в контекста на срещите си и обучението.

Тази стъпка може да помогне много при разширено участие във формите на ученическото самоуправление, което не се изразява само чрез работата на ученическия парламент. Ученическото самоуправление може да се реализира чрез поредици от групи по интереси, които имат свои задачи и работят за тяхното осъществяване. Тогава, в зависимост от конкретната задача и ситуация, може да се създава групов договор. Той може да включва:

- наименование на групата / на обучителната програма;
- договорени очаквания на груповите членове;
- договорени очаквани резултати;
- разпределени ясни отговорности на членовете на групата;
- начини на наблюдение на функционирането на групата;
- договорени действия в случай на неудовлетворение на очакванията;

- дата;
- подписи.

Водене на процес

Компетентностите за водене на процеса на работа с група включват:

- проучване на актуални за групата теми (проблеми) или въвеждане на такава от водещия (в рамките на обучителна програма, на консултативен процес);
- предоставяне на информация с познавателна цел – от водещия, от член на групата, и дискусия по нея;
- водене на практическа работа – в голямата група, в малки групи, по двойки или самостоятелно. Тя включва въвеждане с инструкция, наблюдение и консултиране при нужда, обсъждане на резултатите и анализ;
- водене на споделяне след практическа работа. Това е ключово умение, което предполага умения за изслушване, за преформулиране, за търсене на позитивна обратна връзка от страна на групата и за даване на такава от самия водещ;
- вдентифициране на връзки между резултатите от практическата работа, споделянето и допълнително/надграждащо знание по темата;
- Анализ и обобщение. Водещият „затваря“ процеса на работа с група. Накратко дава резултатите от груповата работа и прави връзки с прилагането им в живота на участниците. Напомня датата на следващата среща.

Работа с трудни ситуации

Трудни, от гледна точка на целите и процеса на работа с група, са ситуации, в които участниците отсъстват или закъсняват, включват се по-късно или напускат обучителната сесия по-рано. Водещият трябва да планира и изпълни собствена стратегия за справяне с подобни ситуации, една и съща по отношение на всички участници. Водещият обявява пред групата нормите на поведение и договаряне в подобни ситуации:

- при отсъствие и предвидено закъснение на участник да бъде уведомен водещият;
- при по-късно включване на участник (за което е информирал) той получава кратка информация от водещия и от групата за случилото се до момента;
- при обективни причини за отсъствията/закъсненията водещият проверява възможността за промяна в срещите за груповата работа, така че да бъде удобна и достъпна за всички;
- при продължаващи закъснения/отсъствия групата не изчаква закъснелите – започва и завършва работа навреме;
- участниците, нарушаващи договорените правила, не се санкционират в приетия смисъл на понятието, но поведението не се толерира и правилата не се променят в тяхна полза.

Проблемни ситуации могат да възникнат и при провокативно поведение на конкретен участник. Водещият проучва причините за конфликтното поведение и договаря в индивидуална среща с участника конкретни цели на работа, ниво на участие и очаквани резултати, които да снижават тревогата и напрежението на ученика и да правят полезно участието му.

Воденето на всяка група, включително обучителна, изисква умения, подготовка и отговорност от страна на водещия. Една група не може да се управлява сама и изисква активно наблюдение и интервенции от страна на водещия. Интервенциите могат да включват индивидуални интервюта, напомняне на груповия договор, търсене на мнени-

нието на групата и консенсус за това какво да бъде направено във важен за групата момент.

Ключов момент в работата с група е общуването, водено от принципите на откритост, активност, толерантност, уважение и интерес към личността.

Приложение 12.

УЧИЛИЩЕН ПЛАН ЗА НЕПРЕКЪСНАТО ПОДОБРЯВАНЕ НА ФОРМИТЕ И ДЕЙНОСТТА НА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

I. Училищен профил

II. Предварително проучване

2.1. Представители на училищната общност, участвали в предварителното проучване.

2.2. Начин на провеждане на проучването (источници на информацията – въпросници, интервюта, протоколи и начин на организирането му).

2.3. Основни резултати и изводи.

2.4. Фактори, които определят тези резултати.

2.5. Други източници на информация, които са ползвани.

III. Определяне на насоки за запазване/подобряване на състоянието: (кратко описание на основните проблеми на училището, направленията на бъдещата работа и подходите, които ще бъдат използвани, за да се реализира позитивната промяна)

IV. Основни стъпки в планирането на промяната

4.1. Общи цели: (целите трябва да са пряко свързани с посочените по-горе проблеми и основни направления на работа. Целите трябва да са ясни и да информират за това, какво ще се промени.)

4.1.1. Основна цел за учебна година 1.

4.1.2. Основна цел за учебна година 2.

4.1.3. Основна цел за учебна година 3.

4.2. Основни задачи: (какво трябва да се направи, за да се постигне целта). Задачите трябва да са ясно формулирани, измерими, конкретни и реално постижими в рамките на предвидената от вас продължителност на плана с наличните ви ресурси. Ако е идентифицирана необходимост от допълнителни ресурси, осигуряването им може да бъде отделна задача.

4.2.1. Задачи към основна цел за учебна година 1.

4.2.2. Задачи към основна цел за учебна година 2.

4.2.3. Задачи към основна цел за учебна година 3.

4.3. Основни резултати: (какво конкретно ще се промени като следствие от постигането на целта и реализирането на задачите). Резултатите са много конкретни и описват това, което може да бъде видяно, отчетено, почувствано като промяна на всички нива, на които е планирано да има промяна.

4.3. Основни резултати към цел 1.

4.3. Основни резултати към цел 2.

4.3. Основни резултати към цел 3.

V. Оценка на сегашната ситуация: (описание на основните елементи на училищната система, които оказват позитивно влияние за постигане на резултатите, могат да бъдат променени, и тези, които могат да бъдат пречка за желаната промяна/подобрене). Прави се с помощта на т.нар. SWOT анализ – описание на вътрешните и външните условия/фактори, които имат отношение към постигането на целта. Това са:

- ✓ *Strengths* – силните страни, присъщи на организацията/институцията;
- ✓ *Weaknesses* – слабите страни, присъщи на организацията/институцията;
- ✓ *Opportunities* – възможностите за подкрепа, идващи отвън;
- ✓ *Threats* – заплахите/пречките, идващи отвън.

1. Силни страни
2. Слаби страни
3. Възможности
4. Заплахи

Стратегия за промяна: (описание на подхода, който може да се реализира за постигане на промяната – например промяна в методологията на преподаване – учене и използване на нови методи за обучение – 2 – 3 изречения). Подходите се избират, за да подсилят силните страни и да подобрят или минимализират заплахите.

VI. Основни дейности: (описание на това, какво конкретно ще се направи, за да се постигнат планираните задачи). Опишете основните **дейности за всяка цел**, чрез които ще постигнете вашите конкретни задачи. Посочете очакваните **резултати** („продукти“ от всяка една от извършваните дейности, които ще постигнете при изпълнението на конкретната дейност. Резултатите трябва да кореспондират на резултатите, посочени по-горе).

VII. Ресурси (налични и необходими) за постигане на желаната промяна: (какви средства са необходими за постигане на целта – човешки, информационни, материални, времеви, финансови и т.н. – 1 страница)

Примерни задачи

Задача: Осигуряване на организационна подкрепа

Дейност: Създаване и функциониране на консултативна група към инициативата

Задача: Планиране и реализиране на инициативата

Дейност: Създаване и функциониране на работен екип

- Определяне на участници

- Делегиране на права за участие и разработване на предложения за промяна

- Разпределение на роли и отговорности

Задача: Представяне на идеята за инициативата пред училищната общност

Дейност: Провеждане на работни срещи

Задача: Проучване на ситуацията в училището

Дейности: Анализ на структурата на училищната общност

- Оценяване на нуждите в училище на основните групи

- Идентифициране на наличните ресурси

Методи: Анализ на документи

- Провеждане на индивидуални и групови интервюта

- Изследване на социалния климат/атмосфера

Задача: Планиране на необходимите промени с участието на училищната общност

Дейност: Провеждане на общоучилищна среща с участието на представители на основните групи

Резултати: Съучастническа оценка на образователния процес

Определяне на насоки за промяна

Задача: Планиране на цели и задачи за промяна на ниво:

- Екип
- Педагогически съвет
- Ученически съвет
- Училищна общност

Задача: Подготовка за реализиране на промяна

- Осигуряване на информация
- Консултиране
- Обучения
- Обмен на опит

Задача: Реализиране на промяната

- Изработване на план

Задача: Оценяване на интервенцията и представяне на резултатите

- Училищна общност
- Община
- Партньори

Източник: Адаптация на М. Банчева по материали, използвани в рамките на проект за оценка на качеството на училищното образование, реализиран от Фонда за население на ООН и УНИЦЕФ.

Приложение 13.

ПРИМЕРЕН СЦЕНАРИЙ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ФОКУС-ГРУПА ОТНОСНО ПОТРЕБНОСТИТЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА И АКТИВНОТО ИМ ВКЛЮЧВАНЕ

Представената структура и въпроси са ориентировъчни и могат да се адаптират според темата на изследването.

I. Обща информация

Информация за проекта/темата.

II. Основни стъпки

1. Водещият на фокус-групата представя на участниците смисъла на настоящата групово дискусия. Договора записването за по-пълно отразяване на мненията.

2. Представя се на групата и се запознава с участниците в нея (име, възраст, лична информация – ако искат).

III. Въпроси за груповата дискусия по области

Свободно време

- Какво правите през свободното си време?
- А какво бихте искали да правите?

- Доволни ли сте от възможностите в училище и какво бихте искали да правите в училище, извън учебните часове.

Принадлежност, сигурност, социална подкрепа, отношения с родителите

- Кои неща в училището, населеното място Ви харесват най-много (*информация за тяхното чувство за принадлежност и сигурност*).
- На кого според Вас децата и младите хора като вас на Вашата възраст могат да разчитат?
- На кого можете да се доверите? С кого бихте споделили проблемите си?
- Споделяте ли проблемите си със своите учители? Ако да – как реагират те?

Виждане за настоящето

- Какво Ви харесва в живота, който имате в училище и извън него?
- А какво не Ви харесва?
- Какво е важно за Вашето развитие и реализация?
- Какво друго може да помогне на Вашето развитие и реализация?
- Вие какво правите за това?
- А какво още бихте могли да правите?

Мечти, стремежи, виждане за бъдещето

- Към какво се стремите в момента? За какво мечтаете?
- Има ли обстоятелства, които могат да Ви попречат да постигнете това, към което се стремите? Кои са те?
- Какво очаквате да Ви се случи в бъдеще?

Образование – потребности, проблеми и възможности

- Какво Ви харесва в училището?
- А какво не Ви харесва?
- Какво е мястото на учениците, какво се очаква от тях? Какви права имат? А какви задължения?
- От какво имате нужда в момента по отношение на Вашето образование?
- Имате ли проблеми или пречки по отношение на Вашето образование и какви са те?

Участие в ученическо самоуправление

- Участвате ли във форми на ученическото самоуправление?
- Смятате ли, че то има важен глас за решаване на проблемите в училище?
- Имате ли доверие на учениците, които са част от Ученическия съвет?
- Смятате ли, че има ясни правила за включване в структурите на Ученическия съвет и възможност за всеки да участва?
- Какво бихте променили?

Преспективи, които образованието осигурява

- Считате ли, че то Ви дава знания, умения и възможности за продължение на обучението / практическа реализация (*според възрастта*).
- Смятате ли, че човек след завършване на образованието си може да си намери работа, която го удовлетворява?
- Има ли връзка между образованието, което получавате / сте получили, и възможността да си намерите работа, която ви удовлетворява?

Необходимост от промяна и участие на младите хора

- Искате ли нещо да се промени в училището? Какво?

- Как си представяте идеалното училище и образователна система?
- От кого зависи тази промяна?
- Какво Вие и хората на Вашата възраст можете да направите за тази промяна?

Други образователни организации

- Съществуват ли други организации, институции и центрове/места, които помагат на учениците да се развиват и реализират?
- А какви организации, институции и центрове/места бихте искали да съществуват?

Информация за здравето, гражданското участие, околната среда, межкултурната толерантност, глобалните проблеми на съвремеността

- Получавате ли информация по отношение на здравето, гражданското участие, околната среда, межкултурната толерантност, глобалните проблеми на съвремеността?
- Откъде / от кого я получавате?
- От каква информация имате нужда?

Желание за участие

- Кои са най-интересните теми, по които искате да учите и да осъществявате проекти и дейности в училище и извън него?
- С кои групи, хора или организации бихте искали да реализирате общи проекти?

И накрая искаме да Ви попитаме:

- Какво бихте искали да кажете на Вашите родители по отношение на Вашето здраве, образование и развитие?
- А на Вашите учители?
- На директора?
- А на другите млади хора в населено място?

Адаптация на М. Банчева по материали, използвани в рамките на Социологическо изследване „Гласовете на младите: Проучване на мнението на децата и младежите“, София, Детски фонд на ООН, 2001.

Приложение 14.

**ОСНОВНИ ТЕОРИИ ЗА ПЛАНИРАНЕ
НА ПРОГРАМИ И ПРОЕКТИ**

Теорията за социалното учене на Алберт Бандура (1977) установява, че хората се учат какво да правят и как да действат, като наблюдават другите и умствено упражняват или реално следват поведенчески модели. Позитивното поведение се насърчава от положителните или негативните последици, които са наблюдавани или изпитани пряко от учащия. Децата възприемат поведения чрез формални указания (напр. как родителите, преподавателите и други авторитети и ролеви модели им казват да се държат), както и наблюдаването (напр. младите хора наблюдават възрастните и връстниците си как се държат). Тяхното поведение се засилва или модифицира от последиците от действията им и реакциите на другите по отношение на тяхното поведение.

Теория за обмислените действия и модел на убеждения за здравето

Теорията разглежда намерението на индивида да предприеме определено поведение, като съчетание на собствената му нагласа към поведението и субективните нормативни убеждения за това какво другите смятат, че трябва да се направи.

Конструктивистка и социокултурна теория

Конструктивизмът предполага, че човек активно конструира своето разбиране или знание чрез взаимодействие между това, което вече знае и в което вярва, и идеите и информацията, с които влиза в контакт по време на всички форми на учене – формални, неформални и информални. Уникалният индивидуален опит се формира от цялостното взаимодействие със средата, като се изграждат когнитивни структури, които осигуряват значение и организация на опита и новата информация. По този начин всеки придава личен смисъл на дейностите и живота, изгражда собствено разбиране за света, в който живее – избира и преобразува информация, строи хипотези и взема решения.

Социокултурната теория слага акцент на два основни факта. Първият – детското развитие се осъществява в близката социална среда и затова напредъкът на децата се основава на връзката и отношенията им със значимите възрастните и техните връстници. Вторият е свързан с така наречената „зона на близко развитие“. Тя представлява разликата между реалното ниво на развитие и наличния потенциал на конкретното дете да се справя сам, и неговите възможности в сътрудничество с родители, учители или връстници. „Зоната на близко развитие“ представлява наборът от способности, които човек може да изпълнява с помощ, но все още изпитва затруднения да извършва самостоятелно.

Теория „Проблем – поведение“

Теорията признава, че поведението на подрастващите (включително рисковото поведение) е резултат от сложни взаимодействия между хората и заобикалящата ги среда. Теорията „Проблем – поведение“ се отнася до взаимодействието между три категории психосоциални променливи:

(1) системата на личността (напр. ценности, очаквания, вярвания, отношение към себе си и обществото);

(2) система на възприемането на околната среда – какво и как ценят и подкрепят близките и значими групи за всяко дете или млад човек;

(3) възможността да практикува поведение, което носи признание и себеуважение.

Изводи за планиране на програми за развиване на умения и участие във формите на ученическото самоуправление

1. Преподаването на умение изисква да се възпроизведе естественият процес, по който детето заучава дадено поведение: моделиране, наблюдаване и социално взаимодействие.

2. Подкрепянето играе важна роля за ученето и оформянето на поведението, като представлява положителна (при правилно демонстриране на поведение), негативна или коригираща реакция (при поведение или умения, които трябва да се приспособят, за да се изградят положителни действия).

3. Преподаватели и въобще възрастните са важни ролеви модели, те задават стандарти и са източник на влияние.

4. Поведението се влияе от ценностите, убежденията и нагласите на индивида и възприемането на дадено поведение от приятелите и семейството. Ето защо уменията за критично мислене (включително самооценката и оценката на ценностите на социалната среда),

ефективното общуване и преговаряне са важни аспекти от ученическото самоуправление, развиващо умения. Враждането на тези видове взаимодействия в дейности, осигуряващи възможности за упражняване на уменията, е важна част от процеса на учене.

5. Редица обучителни, лични и социални въпроси и обуславящите ги фактори са свързани. Намесата по един въпрос може да донесе ползи и да се отнесе до друг въпрос.

6. Намесите следва да се насочват едновременно към системата на околната среда, на личността и поведенческата система.

7. Насочването към умения за самоосъзнаване и самоуправление, управление на емоциите, генерирането на алтернативни решения, решаване на междуличностни проблеми трябва да е задължителна част от всички програми за развитие на децата и младите хора.

Адаптирано по: Skills for Health. Skills-based health education including life skills: An important component of a Child-Friendly / Health-Promoting School, http://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf.

Приложение 15.

ПРИНЦИПИ НА ШИРОКОТО УЧАСТИЕ

„Ангажираността или апатията на хората зависи главно от чувството им за собственост върху каквито и да било идеи и от степента на участие, която им се предлага за превръщането на тези идеи в практика.“

Дейвид Уилкокс

Нива на участие по Дейвид Уилкокс

Таблица 12

	Даване на информация	Допитване	Решаване заедно	Действане заедно	Подкрепяне
Същност	Казвате на участниците какво сте планирали да извършите.	Предлагате на участниците да изберат от различни варианти на това, което сте планирали да извършите.	Предлагате набор от варианти и давате възможност на участниците да предлагат свои идеи, но действат и вие.	Решавате заедно и после изпълнявате заедно взетите решения.	Помогате на други да развият и осъществят собствените си планове.
Начин	Брошури, медии	Анкетни, срещи	Семинари, срещи	Партньорство	Съвети, подкрепа, финансиране

Ползи за инициатора	Най-малко усилие	Най-добри шансове за успех на програмата	Нови идеи и ангажиране на другите	Нови ресурси	Увеличава се капацитетът на общността и тя няма да се нуждае повече от услугите ви.
Рискове	Хората могат да не приемат факта, че нямат думата.	Добре ли сте преценили плюсовете и минусите на всеки от вариантите, които предлагате, и готови ли сте да приемете избора на участниците?	Готови ли сте да приемете нови идеи, които да изпълните?	Как ще се разпределят властта и контролът между партньорите? Могат ли партньорите да работят заедно?	Готови ли сте да се ангажирате с подкрепа на чужди планове?

Никое от тези нива не е по-добро от друго – за всяка ситуация и за всяка група участници някое от нивата е най-подходящо.

Важен момент е да бъдат определени и ключовите интереси на участниците. Не всички групи от участници ще се интересуват еднакво от каузата и затова не е нужно да искате еднакво ниво на участие и ангажираност от всички. Всеки процес, замислен с широко участие, отнема **време**. Нужно е време, за да се **изгради доверие** между този, който е иницирал процеса, този, който го управлява, между участниците от различните групи в процеса на реализиране на дейностите. Нужно е време хората да **повярват в собствените си сили**, да се убедят, че им се дава възможност да постигнат нещо. Нужно е време хората да **се обучат да участват**. Не е реалистично да се очаква, че дадена група (особено родителите и учениците) внезапно ще добие способност да взема сложни решения.

Приложение 16.

**РАМКОВИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ
И ФУНКЦИОНИРАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ СЪВЕТИ**
(Приложение № 6 към чл. 17, ал. 2 от Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското,
здравното, екологичното и интеркултурното образование)

Таблица 13

Нива на участие	Паралелка	Клас	Училище	Национално ниво
Наименование	Ученически съвет на паралелката	Ученически съвет на класа*	Ученически съвет на училището**	Съветът на децата (консултативен орган към председателя на ДАЗД)
Право на участие	Всички ученици на възраст до 18 г., които притежават: 1. лидерски качества и креативност; 2. организаторски умения, както и умения да мотивират и обединяват връстниците си за определени каузи; 3. умения да изразяват и защитават общото мнение, дори и то да е в противоречие с личното им мнение; 4. готовност за поемане на отговорност			
Начин на избор	Избира се по време на часа на класа чрез открито или тайно гласуване	Включва председателите на ученическите съвети на всяка паралелка	Включва по един представител на ученическите съвети на паралелките от съответния клас, избран от тях	Председатели на ученически съвети на училища от всяка административна област могат да представляват своята област
Председател	Избира се от членовете на съвета по ред, определен в съответния правилник			
Численост	Минимум трима ученици	Не по-малко от трима ученици и не повече от броя на паралелките в класа, допълнен до нечетно число	Брой, равен на броя на класовете в училището, допълнен до нечетно число	Максимум 28 ученици, допълнен до нечетно число
Мандат	Една учебна година без ограничение в броя на мандатите			

Честота на заседанията	При необходимост се свиква от председателя на съвета	При необходимост се свиква от председателя на съвета	Най-малко веднъж в месеца се свиква от председателя на съвета	Най-малко два пъти годишно се свиква от председателя на съвета на децата или от председателя на ДАЗД
Функции	<p>Участва при изработване на годишния план за часа на класа за отделната паралелка и координира разработването на планове за часа на класа между паралелките в класа в интерес на развитието на всеки ученик и на паралелките като общност.</p> <p>Организира провеждането на дейностите на паралелките.</p> <p>Координира дейностите с другите паралелки и класове в общоучилищните изяви.</p> <p>Организира и координира работата по проекти на паралелките, на класовете и на училището, като общност.</p> <p>Участва при защитата на правата и интересите на учениците от паралелката/класа пред класните ръководители, училищното ръководство, педагогическия съвет и родителите.</p> <p>***</p>	<p>Учещава при изработване на годишния план за часа на класа за отделната паралелка и координира разработването на планове за часа на класа между паралелките в класа в интерес на развитието на всеки ученик и на паралелките като общност.</p> <p>Организира провеждането на дейностите на паралелките.</p> <p>Координира дейностите с другите паралелки и класове в общоучилищните изяви.</p> <p>Организира и координира работата по проекти на паралелките, на класовете и на училището, като общност.</p> <p>Участва при защитата на правата и интересите на учениците от паралелката/класа пред класните ръководители, училищното ръководство, педагогическия съвет и родителите.</p> <p>***</p>	<p>Утвърждава формите и правилата на ученическо самоуправление в училището.</p> <p>Прави предложения пред директора и педагогическия съвет относно начините на упражняване на правата на учениците.</p> <p>Мотивира учениците да участват активно в процеса на вземане на решения, касаещи училищния живот и ученическата общност.</p> <p>Учещава в изработването на правилника на училището.</p> <p>Посредничи в разрешаването на възникнали проблеми, свързани с организацията и протичането на учебния процес или на извънкласните дейности.</p> <p>Подпомага провеждането на дейностите на паралелките, класовете и общоучилищните изяви.</p> <p>Работи по проекти съвместно с другите ученици, учителите, училищното ръководство и родителите</p> <p>***</p>	<p>Учещава в заседанията на Националния съвет за закрила на детето чрез свой представител.</p> <p>Учещава при обсъждането на нормативни актове, свързани с децата.</p> <p>Дава мнение при създаването и реализирането на стратегии, политики и програми за закрилата и развитието на децата.</p> <p>Учещава при реализирането на национални кампании и инициативи за популяризиране на правата на децата</p>

<p>Подпомата се от...</p>	<p>Класния ръководител на паралелката, който събира зява годишния план за часа на класа с желанията на учениците и осигурява част от времето в часа на класа за функционирането на ученическото самоуправление.</p>	<p>Класните ръководители в съответния клас, които координират плановете за часа на класа с желанията на учениците и осигуряват възможности за функционирането на ученическото самоуправление.</p>	<p>Директора на училището, който определя представител от педагогически състав (педагогически съветник или психолог) и представител на училищното настоятелство, които координират и подпомагат работата на ученическия съвет на училището; осигурява пространство за диалог и подпомага органите на ученическото самоуправление и представителство при включването им в политиките на училището; създава условия за включване на представителите на ученическия съвет на училището при разглеждане от педагогическия съвет на въпроси, свързани с поведението на учениците,</p>	<p>Председателя на ДАЗД, който: 1. включва представителите на Съвета на децата при създаването и реализирането на стратегии, политики и програми за закрилата и развитието на децата; обсъждането на предложения до държавните институции и местните власти за развитие на образованието, детското здравеопазване, културните интереси и свободното време на децата и по всички други въпроси от интерес за децата; осъществяването на идеи и проекти, насочени към повишаване благосъстоянието на децата; 2. определя екип от експерти, които подпомагат организирането на заседанията на Съвета на децата и осъществяват връзката между децата и институциите; 3. запознава периодично Националния съвет за закрила на детето с изразените от Съвета на децата мнения и позиции, имащи отношение към политиките за децата и тяхното реализиране, и предприема действия да информира отговорните институции и местните власти за изразените от Съвета на децата становища и позиции; 4. осигурява взаимодействието между елементите на модела за детско участие и реализирането на инициативи за популяризиране на правата на децата.</p>
----------------------------------	---	---	--	--

* Сформира се при желание от страна на учениците и по ред, определен в правилника за дейността на училището.
 ** При съществуващи практики или желание на учениците с подкрепата на съответните административни структури по места моделът за ученическо самоуправление на училищно ниво може да се използва на общинско и на областно ниво съобразно механизъм за детско участие, разработен от Държавната агенция за закрила на детето.
 *** Резултатите от ученическото самоуправление и детското участие могат да се отразяват в писмени форми за удостоверяване на участието и оценка от страна на връстниците и подкрепящите възрастни.

Приложение 17.

ДИАГНОСТИКА НА ПОТРЕБНОСТИТЕ НА ПАРАЛЕЛКАТА

Първата стъпка при създаването на ученическото самоуправление в паралелката трябва да бъде събирането на информация за поведението на децата/учениците в паралелката, като цяло. Един от начините да се направи това, е класният ръководител да запише всичко, което се случва в паралелката в течение на седмица, във вид на отговори на следните въпроси.

1. Как се отнасяте вие към децата/учениците?
2. Как децата/учениците се отнасят към вас?
3. Доколко добре децата/учениците се познават един друг и вас?
4. Обичат ли се децата/учениците помежду си?
5. Веселят ли се децата/учениците?
6. Вие весел ли сте?
7. Прави ли се нещо спонтанно в паралелката?
8. Доколко са свободни децата/учениците?
9. Има ли деца/ученици с емоционални разстройства?
10. Ранжирани ли са децата/учениците по техните способности?
11. Съществуват ли възрастови различия в паралелката?
12. Вземат ли децата/учениците участие при създаването на каквито и да е упражнения?
13. Кой е най-силният?
14. Потискат ли се децата/учениците един друг?
15. Съществуват ли каквито и да е личностни проблеми в паралелката?
16. Съществуват ли групировки в паралелката?
17. Възникват ли схватки между децата/учениците?
18. Как се държат децата/учениците, когато вие не ги наблюдавате?
19. Променят ли поведението си децата/учениците във ваше отсъствие?
20. Как реагират децата/учениците на замяната на учителите?
21. Как реагират децата/учениците на посетители?
22. Вземат ли участие родителите в живота на паралелката?
23. Каква е общата атмосфера в паралелката?
24. Отличава ли се общата атмосфера в училището от атмосферата във вашата паралелка?
25. Как се отнасят децата/учениците към администрацията в училището?
26. Съществува ли някаква система за наказания?

Отговорите на тези въпроси трябва да ви дадат обща представа за това какво се случва, и да изяснят връзката между главните теми на ученическото самоуправление с вашата паралелка.

Вие бихте могли да си зададете въпроси и на себе си, за да си изясните непосредствено с какви задачи трябва да започнете най-напред.

1. Съществува ли атмосфера на сътрудничество в паралелката?
2. Изпитват ли децата/учениците положителни чувства към самите себе си и към другите деца/ученици?
3. Слушат ли се взаимно децата/учениците?

4. Свободно ли общуват децата/учениците помежду си?

5. Как разрешават конфликтите?

Ако отсъства чувство за общност, можете да започнете с ролеви игри, които развиват сътрудничеството (всички дейности, които изискват съвместно изпълнение).

Ако общуването е проблем, можете да започнете работа за развитие на навиците да слушат, наблюдават и говорят.

Ако децата/учениците са уверени в себе си, сътрудничат си един с друг и лесно общуват, можете да започете работа по развитие на ученическото самоуправление в паралелката.

Литература: 54, 25 – 26

Превод – Т. Желязкова-Тей

Приложение 18.

ЕФЕКТИВНИЯТ УЧЕНИЧЕСКИ СЪВЕТ

„Ученическите съвети успяват само ако училищата възприемат учениците като активни партньори в собственото им образование, а не само като потребители. Те никога не могат да посигнат успех в неприятелска и недемократична среда“ (Из „Инструментарий за ученическите съвети в средните училища, Училищни съвети във Великобритания, 2001).

По материали за щата Виктория, Австралия

„...За да бъде изграден ефективен УС, е необходимо да се формулират *основните принципи*, които играят ролята на фундамент за конструиране на организационната и функционалната структура на съвета.“

„Сфери на дейност на Ученическия съвет:

1. Участва във вземането на решения по училищни въпроси:

- 1.1. училищната структура и администрация;
- 1.2. училищните правила;
- 1.3. преподаването и учебния процес;
- 1.4. училищната инфраструктура;
- 1.5. благополучието на учениците.

2. Изгражда взаимоотношения за позитивен училищен дух:

- 2.1. по време на почивките и междучасията;
- 2.2. по време на радиопредавания, списването на вестници, телевизионни и интернет комуникации и др.;
- 2.3. при индивидуална подкрепа от съученици, урочни занятия, медиация и др.;
- 2.4. при извънучилищни дейности.

3. Откликва на тревогите и потребностите на учениците:

- 3.1. подкрепа за изразяване на лично мнение;
- 3.2. решаване на конфликти;
- 3.3. подобряване на условията за учене;
- 3.4. отчитане на свършената работа;
- 3.5. противодействие на прояви на расизъм, сексизъм, тормоз и друг вид дискриминация.

4. Допринася за промени в училищната общност и широката общественост:

4.1. чрез действията на ученически скипи адвокати, създадени за проучване и действия по определени въпроси и теми;

4.2. чрез набиране на средства и дарения за подпомагане на обществени каузи и начинания за постигане на промени.“

„Ефективният Ученически съвет е:

Образователен: учениците развиват умения в области като представителство, комуникация, организация.

Демократичен: всички ученици имат право на глас и той да бъде чул.

Отговорен и заслужаващ доверие: учениците имат отговорност за реалните проблеми и може да им се гласува доверие за решаването им.

Съдействащ: учениците са партньори във вземането на решения от ръководния екип, учителите, родителите и училищната общност.

Проявяващ уважение: поддържа взаимното уважение между учениците и всички членове на училищната общност.

Загрижен: учениците са ангажирани, проявяват загриженост за училището и си помагат един друг.

Удовлетворяващ: участието носи удоволствие и дава успешни резултати.“

10 примерни критерия за ефективни УС (адаптирана версия)

Използва се за оценка и самооценка на съветите, като се отчита големината на училището. Критериите могат да се прилагат както към Ученическия съвет на училището, така и към ученическите съвети във всяка паралелка. Оценяването се извършва по скала от 0 до 5 (5 – блестящо; 4 – добро; 3 – задоволително; 2 – малко; 1 – лошо; 0 – липсва).

Критерий 1: Ученическите съвети провеждат редовни срещи:

- имат ясен график за срещите;
- информират своите членове (и всички ученици) за мястото и времето на предстоящите срещи;
- членовете присъстват редовно;
- срещите са както на целите УС, така и на различни подгрупи или тематични сбирки с други представители.

Критерий 2: Ученическите съвети имат дефинирана структура и ясни процедури на работа:

- имат ясни и известни процедури за членство чрез избори или ангажираност;
- имат устав, който описва начина на функциониране на УС;
- уставът и начините на работа се преглеждат и актуализират периодично;
- съветите имат вътрешна структура и процедури, които са адекватни на целите и задачите;
- срещите се подготвят и провеждат отговорно, продуктивно и с положителна емоция.

Критерий 3: Ученическата общност е широко представена в УС:

- представителите в УС се избират чрез демократични и представителни процедури за избор;
- има различни представители в УС – по пол, образователни възможности и др., представящи всички групи ученици в училищната общност;

- няма непредставени групи в УС;
- членството е желано от широк кръг ученици.

Критерий 4: УС се отчитат пред учениците и получават съвети от тях:

- УС получават мнения, съвети и подкрепа от учениците по различни пътища;
- определени са времето и начините за получаване на съвети, мнения и препоръки от учениците;
- мненията и препоръките се приемат сериозно и отговорно от членовете на УС.

Критерий 5: УС търсят решение на различни въпроси:

- съветите са наясно с различните дейности, които могат да извършват;
- УС реално извършват различни дейности, като: защитават интересите на ученическата общност; поставят на дневен ред пред ръководството (класния ръководител) гледната точка на учениците (за учебната програма, вътрешните правила, униформи, подкрепящи дейности и услуги и т.н.); организират събития и подкрепят каузи и др.;
- съветите разпределят времето за различните дейности така, че всички да бъдат осъществени с еднаква отговорност и ефективност;
- УС формират различни подгрупи или работни срещи за изпълнението на определените инициативи;
- УС успяват да осъществят всички предварително заложи в плана задачи и инициативи.

Критерий 6: УС се обучават и развиват, за да бъдат ефективни в своята дейност:

- организират се различни мероприятия за обучение на целия екип на УС;
- членовете на УС получават продължаващо обучение за развитие на уменията, необходими за успешна работа;
- екипите на УС имат достъп до междуучилищни инициативи и взаимодействие в мрежа с други представителни структури на местно, регионално и национално ниво;
- УС членуват в подходящи местни, регионални и национални организации с подобни цели;

Критерий 7: УС отделят достатъчно време за пълноценна работа:

- срещите се провеждат във време, приемливо за всички членове;
- времето е съобразено с учебната програма на класа и училищните дейности, както и с целите и задачите на УС;
- на членовете на УС се присъждат кредити за признание на техния принос към класа и училището и за собственото им обучение.

Критерий 8: УС са свързани с процеса на вземане на решения от класния ръководител и от училищното ръководство:

- учениците са представени в процеса на вземане на решение на ниво паралелка, клас и училище чрез УС или чрез други съществуващи организации на учениците;
- учениците са представени и в други органи на училищно управление, като комитети, комисии и форуми;
- органите на училищно управление и ученическо самоуправление подхождат сериозно и отговорно към мнението на учениците;

- по всички важни въпроси, касаещи организацията на училищния живот и среда, се търси позицията на ученическите съвети.

Критерий 9: УС получават подкрепа от класния ръководител, от учителите и директора:

- има упълномощен учител в подкрепа на работата на ученическите съвети;
- той съветва и подпомага ученическите съвети, без да упражнява контрол или натиск;
- има график за редовни срещи на ученическите съвети с директора и други представители на училищната администрация;
- гледната точка и мнението на ученическите съвети се възприемат серозно и се обсъждат от ръководството.

Критерий 10: УС имат необходимите ресурси за своята дейност:

- ученическите съвети имат свой бюджет, който се управлява, контролира и одитира;
- имат достъп до ресурс, като копирни машини, компютри, интернет и др.;
- ученическите съвети имат табла за съобщения и бележки, разположени на видно и достъпно място в класната стая и училището;
- училището осигурява работно помещение на Училищния съвет за осъществяване на оперативната му дейност и контакти, а ученическите съвети на класа използват стаята на класа.

Литература: 47, 15 – 17

Приложение 19.

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ОБЩНОСТ

Всички участници (ученици и учители) в дейността на една паралелка формират **изследователска общност на паралелката (ИОП)**, в която всеки участник е важен. Членовете на ИОП споделят философията на информалното учене* чрез правене, която произтича от следните отправни позиции.

- „Най-добрият начин да научиш нещо, е да го откриеш сам.“ Д. Пойа
- Опитът е ключ към успеха, който включва:
знание + преживяване = познание.
- Знаенето задължително се обвързва с моженето.
- Информалното учене може да бъде интересно + лесно + полезно.

ИОП е място за:

- активно ученическо самоуправление (УСУ);
- опитване на различни образователни и организационни методи и техники;
- насърчаване на личното откритие като информална иновация;
- избор при представяне на откритията;
- правене на грешки;
- намиране на собствен път.

Добрите идеи се вписват в „Каталог на откритията“ и носят бонуси на своите автори. Бонусите се определят, утвърждават и регистрират от ИОП.

Очакванията на членовете ученици в ИОП са следните.

- Да надградят това, което в момента знаят за самоуправлението.
- Да добият повече опитност и практика в самоуправлението.
- Да усвоят техники за мотивация, комуникация и работа в екип.
- Да изградят взаимна връзка помежду си и с всички възрастни.
- Да реализират чрез УСУ най-оригиналните си и работещи идеи.

ИОП има следните правила за своята работа (могат да се допълват).

- Подпомагане на ИОП от координатор, организатор и комуникатор.
- Спазване на организационния график.
- Свободни въпроси към всички.
- Постиженията се възнаграждават.
- Правилата се променят с консенсус.

Правилата са приети от ИОП под формата на вътрешен договор**, подписан от всички участници (учениците и възрастните, с които те общуват).

** Информално учене чрез УСУ в ИОП – неинституционализирано, неорганизирано, неструктурирано, несистематизирано, непреднамерено натрупване на знания, развитие на умения и формиране на компетентности в процеса на живот на хората от различни възрасти.*

*** Постер (поставя се на видно място в класната стая) с правилата и подписите на участниците в ИОП.*

Автор: Таня Желязкова-Тея

Приложение 20.

**КАК СЕ ПРАВИ ПРОЕКТ ЗА ФИНАНСИРАНЕ?
10 ТЕХНОЛОГИЧНИ СЪПЪККИ**

1. Проучване на изискванията на донора/спонсора:

- условия/изисквания;
- тематика;
- срок;
- формуляр.

2. Набиране на информация:

- от литературни източници;
- документи;
- други проекти;
- стари разработки от архива.

3. Срещи с партньорите:

- привличане за идеята;
- договаряне на условията за партньорство;
- подготовка на доказателствен документ за партньорство;
- подписване на необходимите документи.

4. Намиране на поръчител:

- запознаване с идейния проект;

- изготвяне на препоръка.

5. Подготовка на приложенията към проекта:

- документи за легитимност на организацията;
- решение на управителното тяло за проекта;
- актуално състояние на организацията;
- представяне на ръководителя на проекта;
- потвърдителни документи от партньорите;
- рекламни материали на организацията.

6. Изготвяне на предварителна план-сметка:

- остойностени материали и услуги на организацията;
- осигурени средства от други източници;
- средства, за които се кандидатства;
- очаквани средства от други източници;
- административни разходи:
 - а) офис;
 - б) консумативи;
 - в) персонал.
- технически средства;
- материали;
- услуги;
- издания/реклама;
- дейности.

7. Съставяне на план-график за дейностите:

- видове дейности (според определените средства);
- продължителност на всяка дейност;
- разпределение на дейностите във времето (срока на проекта);
- обвързване на всяка дейност с бюджета за нея.

8. Описание на проекта:

- цели и задачи по ключови думи и изрази;
- участници;
- бенефициенти;
- място;
- време;
- продължителност;
- дейности, произтичащи от целите и задачите;
- контрол и гаранции за изпълнението на проекта (управление на проекта);
- очаквани конкретни резултати (ефикасност на проекта).

9. Попълване на формуляра:

- данните за кандидатстващата организация;
- участници в проекта;
- ангажименти и срокове;
- бюджет;
- план-график на дейностите;
- описание.

Важно!

Тази последователност на попълване гарантира съответствие между отделните части на проекта. Това невинаги е възможно при попълване на формуляра онлайн.

10. Оформяне на документите за представяне:

- папка, подредена според изискванията на финансиращата организация (когато проектът се подава и/или на хартиен носител);
- елегантност и прегледност на подаваната документация;
- пълно копие на документите за архива на кандидатстващата организация;
- подаване на документите в определения срок.

Литература: 14, 6 – 8

Т. Желязкова-Тея

Приложение 21.

ПРАЗНИЧЕН КАЛЕНДАР

В календара са включени само празници, които са подходящи да се отбелязват от деца и ученици по техен избор чрез активното участие на структурите на ученическото самоуправление в училището и в общината.

Празниците, които попадат извън учебното време, могат да се честват по време на ваканционни програми с деца и ученици.

Учениците от всяко училище знаят кога е празникът на общината, и с радост се включват в неговото честване.

В календара не са включени традиционни народни празници, свързани с календара на църковните и религиозните празници.

Официалните празници в България са отбелязани с получер шрифт.

В скоби са отбелязани инициаторът за празника и годината, от която започва неговото честване.

Таблица 14

Месец	Дата	Национални празници	Световни и международни дни
Януари	1	Нова година	Глобален ден на семейството Ден на световния мир
	14		Европейски ден за здравословно хранене и готвене за деца
	16		Световен ден на талантите
	21		Световен ден на религиите
	7		Международен ден за безопасен интернет (2003)
Февруари	14		Световен ден на влюбените
	17		Ден на доброто
	21		Международен ден на майчиния език (ЮНЕСКО)
Март	1	Баба Марта	

Приложения

	3	Ден на освобождението на България от османско иго – Национален празник на България	
	8		Международен ден на жената (1910)
	18		Световен ден на мозъка
	20		Международен ден на щастието (ООН, 2012)
	21		Ден на гората Ден на поезията
	22		Световен ден на водата (1993)
Април	1		Международен ден на птиците Ден на хумора и сатирата
	2		Международен ден на детската книга
	7		Световен ден на здравето (1948)
	12		Световен ден на авиацията и космонавтиката (1968)
	18		Международен ден на опазване на културните паметници (1983)
	22		Световен ден на Земята
	23		Световен ден на книгата и авторското право Световен ден на четенето (ЮНЕСКО, 1995)
	29		Международен ден на танца (ЮНЕСКО, 1982)
		Великден	
Май	1	Ден на труда	Ден на международната солидарност на трудещите се (1889)
	3		Международен ден на слънцето
	6	Ден на храбростта и на Българската армия	
	7		Ден на радиото и телевизията
	8		Световен ден на Червения кръст и Червения полумесец
	9		Ден на Европа Ден на ученическото самоуправление
	15		Международен ден на семейството (ООН, 1993)
	17		Ден на българския спорт (2005)
	18		Международен ден на музеите (1977)
	20		Европейски ден на морето (2007)
	24	Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост Ден на българските журналисти Празник на народните читалища	Европейски ден на парковете (1909)

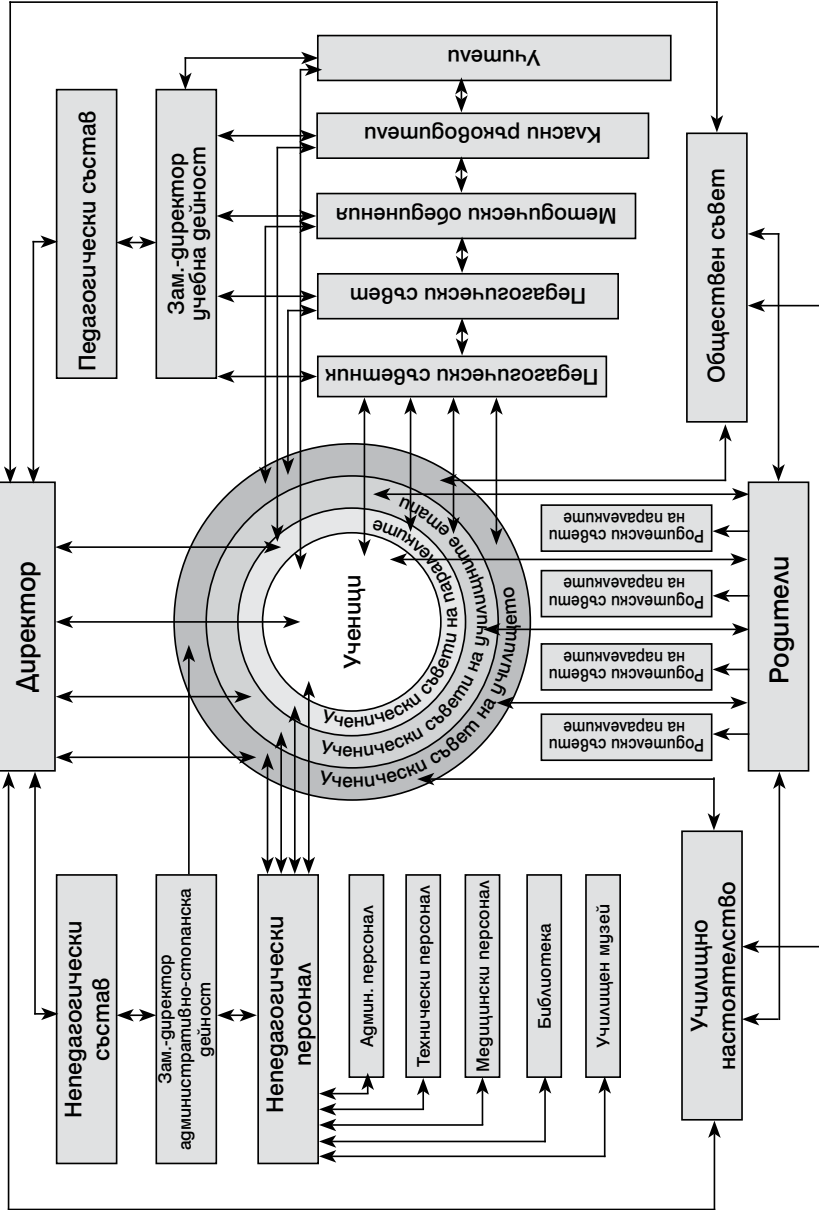
Приложения

Юни	1		Международен ден на защита на децата (1949)
	2	Ден на Ботев и на загиналите за свободата и независимостта на България	
	5		Световен ден за опазване на околната среда (1972)
	29		Световен ден на р. Дунав (2004)
Юли	11		Световен ден на човечеството (ООН, 1987 – 5 млрд.)
	30		Международен ден на приятелството (ООН, 2011)
Август	12		Международен ден на младежта (ООН, 1999, България от 2007)
Септември	6	Ден на Съединението на България	
	21		Световен ден на мира (ООН)
	22	Ден на Независимостта на България	
	27		Световен ден на туризма (1980)
Октомври	1		Международен ден на музиката и поезията
	5		Международен ден на учителя (ЮНЕСКО, 1994)
	29		Рожден ден на интернет (1969)
	31		Международен ден на Черно море
Ноември	1	Ден на народните будители	
	10		Международен ден на младежта (1945)
	13		Световен ден на добротата (Токио, 1998)
	16		Международен ден на толерантността (ООН, 1996)
Декември	5		Международен ден на доброволца (ООН, 1985)
	10		Международен ден на правата на човека (Всеобща декларация за правата на човека, 1948)
	11		Международен ден на планините (ООН, 2003)
	24	Бъдни вечер	
	25, 26	Рождество Христово	
	26		Ден на бащата

Тематична извадка от дългогодишна събирателска дейност на Т. Желязкова-Теля

Приложение 22.

МЯСТО НА УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ В ОРГАНОГРАМАТА НА УЧИЛИЩЕТО

Съставител на органограмата – Т. Желязкова-Теля

ТЕРМИНОЛОГИЧЕН РЕЧНИК

Алтруизъм. Принципът или практиката на загриженост за благополучието на някого друго. Алтруизмът е антоним на егоизма. Алтруизмът може да бъде породен от чувства на дълг, отговорност и лоялност. Чистият алтруизъм се състои в това да пожертваш нещо за някого, без да очакваш нещо в замяна.

Аниматор. Лице, което отговаря за планирането и организацията на програмите за свободното време на организирани групи в развлекателния бизнес.

Асертивно поведение. Терминът е широко разпространен в западната психология и произхожда от английската дума *assert*, която значи заявявам, утвърждавам, доказвам. Асертивността е форма на поведение, при която се демонстрира както уважението към себе си, така и уважението към другите хора. Асертивността се основава на принципа: „Аз печеля – ти печелиш“.

Виртуализация (на англ.: *Virtualization*). В компютърната терминология виртуализация е термин с широка употреба, който най-общо се отнася за ползване на компютърни ресурси за симулиране (и по този начин заместване) на реалния хардуер, операционни системи, платформи, машини. Терминът виртуализация отдавна е напуснал територията на ИТ технологиите и се използва включително в социалните и хуманитарните науки.

Гражданско образование. Обучение на деца и възрастни в нормите на живот и ценностите в условията на демокрация с цел да се формират у тях гражданска култура, граждански компетентности и граждански качества на личността. Гражданското образование на учениците е процес за усвояване на социалната роля на гражданина чрез изучаване на правата и задълженията, свързани с гражданското поведение, което може да се осъществи чрез урочна, извънкласна и извънучилищна работа.

Емпатия (на старогр. *ἐμπάθεια*) или **съчувствие.** Способността на човек да съпреживява емоциите, чувствата и мислите на другите. Степента на емпатия е строго индивидуална, като съществуват и различни видове емпатия според начина, по който другият индивид е разбран – когнитивна, емоционална, интелектуална. Емпатията стои в основата на градивното социално общуване и води до формирането на алтруистично поведение.

Информално учене. Информално учене е неинституционализирано, неорганизирано и несистематизирано натрупване на компетентности в живота на човека.

Кампания (от лат. – действия с обща стратегическа цел). Машабно събитие, което засяга живота на цялата страна или отделни нейни части и структури. Съвкупност от инициативи, дейности, мероприятия – предизборна, рекламна, игрова кампания. Синоним – акция.

Кибернетика. Наука, изучаваща системите с изкуствен интелект и свързаните с тях закони за получаване, съхраняване и предаване на информацията. Според основателя ѝ Норберт Винер това е наука, която изучава управлението и регулирането на машините, живите организми и социалните структури и се описва с формулата „Изкуство на управлението“.

Клас. Училищното образование се организира в последователни класове. Класовете се

означават с римски цифри във възходящ ред. Продължителността на обучението в един клас е една учебна година (ЗПУО, чл. 98, ал. 1, 2 и 3).

Ключови компетентности. Комплекс от взаимозависими знания, умения и нагласи или отношения, необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда, определени на национално равнище в съответствие с Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот, приета с Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. (ЗПУО).

Колектив (от лат. събирателен). Група лица с обща работа, занимание или с общи интереси, общност с единна форма на организация и управление.

Корпоративна социална отговорност (КСО). Световният съвет на бизнеса за устойчиво развитие определя корпоративната социална отговорност като задължение на бизнеса да допринася за устойчивото икономическо развитие, трудовите отношения с работниците, техните семейства, местната общност и обществото, като цяло, за подобряване качеството на живот. Области на КСО: общество; околна среда; човешки капитал и условия на труд; знание и образование; маркетинг, свързан с кауза.

Коучинг (на англ. coaching). Процес на обучение или развитие, чрез който дадено лице се подкрепя, докато се постигне конкретна лична цел или професионален резултат, благодарение на подкрепящата връзка между **коуч** (инструктор, треньор) и обучаван човек.

Креативен. Създавателен, идеен, изобретателен. Синоними – градивен, конструктивен, творчески.

Метод (от др.гр. μέθοδος – път на изследване или познание, от μετά- + όδος „път“). Начин за извършване на действие. Серията от стъпки за придобиване на знание се нарича научен метод. Методите се създават от конкретна научна или практическа школа. Поради своята ограниченост те остаряват, преобразуват се в други методи и се развиват в съответствие с потребностите на обществото и достиженията на техническата и научната мисъл. Основополагаща разработка за съвременния научен метод се счита „Разсъждение за метода“ (1637) на френския философ, математик и физик Рене Декарт (1596–1650).

Ментор. В древногръцката митология – възпитателят на Телемах – сина на Одисей. Ръководител, наставник, възпитател.

Модел. Образцов екземпляр от изделие или образец за изготвянето му. Синоними: образец, мостра, макет, шаблон, прототип, еталон. **Моделиране.** Познавателен процес, чиято цел е изучаването на изследваните обекти. Това се постига с изграждането на модели – приближения, отразяващи определени аспекти на обектите. **Модел за подражание** (или модел на подражание, поведенчески модел). Термин в педагогиката и социологията, с който могат да се обозначават личности или конкретни действия, които други взимат за пример.

Модератор (от латински: *modratio/moderare* → управлявам, ръководя, насочвам, регулирам). Човек, който ръководи разговор или друга комуникация и ги направлява. **Групов модератор:** в организации модераторът развива стратегии, създава планове и предприема реорганизиране или просто дава насоки с опита си. **Модератор в разговор:** подкрепя, съпътства изказванията на кръг от хора или разговора на някакъв форум.

Напътственик. Синоними: водител, предводител, ръководител, наставник, покровител, съветник.

Наръчник. Книга, сборник с най-необходими данни в някоя област, който се използва често. Синоними – справочник, помагало, указател, ръководство, пътеводител.

Наставник. Лице, което наставлява някого, дава му съвети. Специалист, майстор, който обучава младите в производството. Синоними: учител, преподавател, възпитател, педагог, напътственик, ръководител, съветник, ментор.

Неформално обучение. Обучение, което се извършва като организирана дейност извън системата на предучилищното и училищното образование, но не води до завършване на клас, етап и степен на образование и/или до придобиване на професионална квалификация.

Образователна среда. Съвкупност от условия, фактори и елементи, гарантиращи ефективно протичане на образователния процес и активно взаимодействие на всички заинтересовани страни за постигане на устойчивост при функционирането на системата на предучилищното и училищното образование (ЗПУО).

Обучителни организации. Организации, създадени в съответствие с Търговския закон, Закона за юридическите лица с нестопанска цел или Закона за кооперациите, за осъществяване на дейност по обучение, поддържане и повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти (ЗПУО).

Организатор (лат. *organizare, organum* – инструмент). Този, който основава, организира нещо. Организатор на дейности и събития. Синоними: инициатор, деятел, основател, учредител, уредник.

Общност. Термин от социологията. Под общност се разбира група индивиди, които имат емоционална връзка помежду си, преживяват се като част от по-голяма група, която надхвърля границите на семейството, и обикновено са групирани по време, интерес, място или друг признак. Ученическа общност, учителска общност, училищна общност, местна общност.

Паралелка. Учениците, записани за обучение в даден клас, в зависимост от броя им се организират в паралелки. Паралелките от един клас се обозначават с буквите на българската азбука, които се поставят след номера на класа (ЗПУО, чл. 99, ал. 1 и 2).

Подход. Съвкупност от еднородни методи, ред на действия за решаване на която и да е задача.

Понятие. Една от основните форми на мислене, в която обобщено са представени съществените признаци на предмети и явления. Понятието е продукт и средство на мисленето.

Програма. Изложение на идеи и цели за дейност. Кратко описание и разпределение на учебния материал по една дисциплина. Разписание на предавания за определен период от време. Лист с напечатано съдържание на спектакъл или с изброени творби за изпълнение на концерт. План за дейност, за деня, разписание. Програми за различни изяви (културни, спортни и др.), организирани от ученическите съвети на паралелките и училището.

Проект (лат. *projectus* – настъпващ, напредващ). Уникално и ограничено във времето начинание. Уникално, защото резултатът от проекта е нов продукт или услуга, а ограничено във времето – има предопределени начало и край. Цялостната наука за управление на проекти се развива от различни организации по света.

Пърформънс (от англ. *performance* – изпълнение, представяне, проява). Вид неконвенционално изкуство на действието.

Ръководител. Този, който ръководи, управлява нещо или някого. Синоними: вожд, водач, водител, наставник, напътственик, предводител; директор, управител, началник.

Синергетика (от гр. *synergetikos* – съвместен, съгласувано действащ). Научно направление, изучаващо връзката между елементите на структурата (подсистемите), които се образува в открити системи (биологични, физикохимични и др.) благодарение на интензивен

обмен на вещество и енергия с окръжаващата среда **в неравновесни условия**. В такива системи се наблюдава **съгласувано поведение на подсистемите**, в резултат на което нараства степента на подреденост, т.е. намалява ентропията.

Социални науки. Област на научни изследвания, които разглеждат аспектите на човешкото общество (още – обществени науки). Това е родово понятие, обхващащо всички науки с предмет обществото в различните му форми и деяния. Основните дисциплини на социалните науки са в следните области: антропология, етнография, география, икономика, право, политология, история, социология.

Съветник. Човек, който дава съвети. Длъжностно или изборно лице, което дава съвети по въпроси от неговата компетенция. Синоними: вдъхновител, напътственик, душеприказчик, помощник, експерт.

Термин. Думи или словосъчетания, които се употребяват в специфичната терминология в различни сфери на човешкото познание и дейност като наименования на предмет, явление, свойство, процес или отношение.

Технология (на гр. τέχνη (techo) – изкуство, майсторство, умение, и λόγος (logos) – знание, наука, изучаване). Съвкупност от способности и средства за постигане на желан резултат. Системно приложение на науката или всяко друго познание, ориентирано към и организирано от практически задачи. Технологичната структура, обхваща взаимосвързаните елементи: процедури (латински произход от *procedo*) – официално приет ред от последователни действия при изпълнение на нещо; операции – отделна завършена част от технологическия процес; стъпки – конкретни действия, които са минималният структурен елемент на операциите. Терминът „**образователна технология**“ за първи път е определен като теория през 1963 г., като научна област – през 1972 г., като процес – през 1977 г. Термините педагогически технологии и образователни технологии се приемат за взаимозаменяеми.

Тютор (англ. *tutor* — наставник). Исторически наложила се (от XIV в. в класическите английски университети Оксфорд и Кеймбридж) особена педагогическа длъжност, която обезпечава разработката на индивидуални образователни програми и съпровожда процеса на индивидуализация на образованието в образователно-рефлексивно и социално-практическо направление. В традиционното разбиране на образователното пространство акцентът пада върху обучението, с което е ангажиран учителят.

Флашмоб (на английски: *flash mob* или *flashmob* – в буквален превод „моментна тълпа“ или „внезапна тълпа“). Предварително запланувана и организирана масова акция, в която голяма група хора се появява внезапно на обществено място и в продължение на броени минути изпълнява някакво действие, след което се разотива също така внезапно, все едно нищо не се е случило; вид изкуство, особен вид представление.

Формално образование. Учене, което се извършва в организирана и структурирана среда, която е специално предназначена за учене, и обикновено води до присъждането на квалификация, в повечето случаи под формата на свидетелство или диплома.

Хуманитарни науки (или на български с общото название хуманитаристика). Дисциплини, които изследват и изучават човека, използвайки методи, които са основно аналитични, критични или свързани с предположения и хипотези, като се отличават от основно емпиричните подходи в природните и понякога в социалните науки. Примери за дисциплини, свързани с хуманитаристиката, са филология, лингвистика, литература, педагогика, психология, философия, религия, културология.

Съставител – Т. Желязкова-Тея

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ангажирането на служителите в социалноотговорните програми на бизнеса.** Национално представително проучване на „Алфа Рисърч“ по поръчка на фондация „Помощ за благотворителността в България“. 2009. <https://www.bcaf.bg/bg/resursi/prouchvania.html>.
2. **Бъдещето на маркетинга.** <https://academy-for-leaders.bg/бъдещето-на-маркетинга/>.
3. **Велкова, Иванка.** Елементи на ученическо самоуправление в СОУ „Хр. Смирненски“, гр. Брезово. Списание за българското училище е-Обр@зование. СИЕЛА Софт енд Паблишинг, бр. 32, Година VI, Учебна година 2008/2009, май, с. 110 – 113.
4. **Вълчев, Румен.** Водене на работни срещи и заседания. Проект Демократична мрежа II. С., Център Отворено образование, 2002, с. 79.
5. **Вълчев, Румен.** Интерактивни методи и групова работа в гражданското образование. С., Център Отворено образование, 2004, с. 244.
6. **Вълчев, Румен.** Как да решаваме успешно конфликти: Система за обучение на учениците в горния курс: Ръководство за учители. С., Център Отворено образование, 1998, с. 239.
7. **Вълчев, Румен.** Образование на прехода, образователни промени и гражданско образование.
8. **Гражданско образование – политики и практики.** / INFOсвят. Училищно образование и младеж. НАЦИД, 2018, 2, с. 52.
9. **Дар и култура на дарителство за образование:** теории, институции, личности. Съст. Бояджиева Пепка, Росица Стоянова. С., 2017, с. 555.
10. **Демирева, Маргарита, Величка Георгиева, Петя Георгиева.** Ученическото самоуправление в СОУ „Петко Рачов Славейков“, гр. Кърджали – опит и традиции. Списание за българското училище е-Обр@зование. СИЕЛА Софт енд Паблишинг, бр. 29, Година VI, Учебна година 2008/2009, ноември, с. 48 – 53.
11. **Детско и младежко участие.** UNICEF Bulgaria, 2015. <https://www.unicef.bg/detsko-mladejko-uchastie#helpNowModal>.
12. **Детско участие – извадки от ключови източници.** Издание по проект „Моето участие – право или отговорност, реалност или привилегия“, изпълняван в рамките на кампанията на Министерството на образованието, младежта и науката „Участвай и променяй“. Национална мрежа за децата. http://nmd.bg/wp-content/uploads/2013/12/Child_Participation_excerpts.pdf.
13. **Детско участие.** Ръководство за обучение на деца и младежи. Фондация „Партньори – България“. <http://partnersbg.org/ver2/wp-content/uploads/2015/06/Posobie-01-Detsko-Uchastie-Final-6.pdf>

14. **Желязкова-Тея, Тания.** Как се прави проект за финансиране? (10 технологични стъпки). / Светът на детството. Информационен бюлетин. Изд. на Национален дворец на децата, Брой 3, С., септември 2003, с. 6 – 8.
15. **Желязкова-Тея, Тания.** Информалното учене – неизвестно за известното. В: V Есенен научно-образователен форум „Съвременното училище и квалификацията на учителите“. СУ, ДИУУ, С., 2016, с. 25 – 33. <http://eprints.nbu.bg/3034/>.
16. **ЗАКОН за закрила на детето.** <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>.
17. **ЗАКОН за предучилищното и училищното образование.** ДВ, брой 79 от 13.10.2015.
18. **Защо участие на децата?** Отговори от България. Национална мрежа за децата. С., 2014. http://nmd.bg/wp-content/uploads/2015/01/Zasho-uchastie-na-decata_web.pdf.
19. **Коменски, Ян.** Велика дидактика. БАН, 1957.
20. **Коменски, Ян.** Всеобщ съвет за поправка на човешките дела. / Педагогика, 1992, №7/8, с. 13 – 64.
21. **Коменски, Ян.** Избрани педагогически произведения. Просвета, С., 1992.
22. **Конвенция за правата на детето.** ДВ, бр. 32 от 23.04.1991.
23. **Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство.** ДВ. бр. 76/15.09.2006 г., в сила за Република България от 1.08.2005 г.
24. **Конституция на Република България.** <http://www.parliament.bg/bg/const-24.07.2018>.
25. **Костов, Коста.** Гражданското образование в българското училище след промените от 1989 г. (Кратък обзор). / Стратегии на образователната и научната политика, 26, № 2, 2018, с.173 – 181.
26. **Котлър, Филип, Хермаван Картаджая, Айвън Сетиаван.** Маркетинг 3.0. С., 2010, с. 232.
27. **Коучинг в средното училище.** Ръководство за ученици. Проект CoMeIn: „Коучинг методология за учители в средните училища“. <file:///D:/Downloads/Coach-Manual%20Students%20BG%20web.pdf>.
28. **Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравето, екологичното и интеркултурното образование.** Издадена от министъра на образованието и науката. Обн. – ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г.
29. **Наръчник за работа по проект „Училището като център в общността“.** Национална мрежа за децата. http://nmd.bg/wp-content/uploads/2015/07/Uchilishteto_kato_centar_web_16072015-new.pdf.
30. **Наръчник за ученици.** Издание на Министерството на младежта и спорта, 2017, с. 84.
31. **Насоки за насърчаване на детското участие.** Ръководство за експерти, работещи с детски съвети. Рангелова, Цецилия, Стели Петева – автори Фондация „Партньори – България“, С., 2015. <http://partnersbg.org/ver2/wp-content/uploads/2015/06/Posobie-02-Nasoki-Final-3.pdf>
32. **Насърчаване на гражданската компетентност сред учениците.** Наръчник за учители. CIVICO / ГРАЖДАНИ, Консорциум на проект „Граждани“, 2010, с. 136.

33. **Николаева, Силвия.** Мениджмънт на класа. Какво знае, може и прави учителят като ефективен мениджър на ученическия клас? Анубис, Булвест 2000, 2011.
34. **Николаева, Силвия.** Мениджмънт на класа. Стратегии, техники и компетентности за ефективен мениджмънт на класа. 2012.
35. **Орайън, Джудит,** Психолого-педагогиката на Мария Монтесори и ефектът за социалното развитие. Образователна конференция: Детското развитие в социалната среда. С., 17 септември 2017 г.
36. **Оценка на качеството на програмите за обучение на връстници от връстници.** <http://petri-sofia.org/wp-content/uploads/2017/12/Oценка-Na-Kachestvoto-Na-Programite-Za-Obuchiteli.pdf>.
37. **Петров, Петър, Юлия Дончева.** Творческото дело на Ян Амос Коменски в Шарошпатак. Русенски университет „Ангел Кънчев“, сп. Педагогически новости, Брой-2013.
38. **Практическо помагало за механизми за стимулиране на участието на младежи в обществения живот на местно ниво.** С., Октомври, 2009. <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/75d39d577dcaaf94834545de3f427f11.pdf>.
39. **Представителното социологическо проучване на тема „Нагласите към дарителството за образование“.** / Реторика и комуникации, бр. 28, май 2017. <http://rhetoric.bg/петрана-стойкова-мотивация-за-дарите>.
40. **Разликите между традиционна и иновативна компания.** economy.bg, <http://www.economy.bg/management/view/15344/Razlikite-mezhdu-tradicionna-i-inovativna-kompaniya>.
41. **Ревизирана европейска харта за участието на младите хора в живота на общините и регионите.** Конгрес на местните и регионалните власти към Съвета на Европа, 2015, с. 41. <https://rm.coe.int/168071b503>.
42. **Ризов, Илиян, Мариана Минчева-Ризова.** Настръхнала пиеса за чин, показалка и тийнейджър. Учебно помагало за гражданско образование, лично и социално развитие на учениците от VII – IX клас. Второ издание, С., Булвест-2000, 1993.
43. **Рискове и опасности в младежка възраст.** Пособие за провеждане на обучение по метода „връстници обучават връстници“. Фондация „Партньори – България“, С., 2010. <https://www.ngobg.info/bg/documents/49/603>.
44. **Славин, Робърт.** Педагогическа психология. С., 2004, с. 680.
45. **Стандарти за програми за обучение на връстници от връстници.** Издание на UNFPA (Фонд на ООН за населението) в рамките на Младежка мрежа за обучение на връстници от връстници Y-PEER. <http://www.y-peer.org/bitrix/templates/landing001/books/book6.pdf>.
46. **Ученическо самоуправление.** Сборник. Съст. Вълчев, Румен, Маргарита Станкова. С., Център Отворено образование, 1999, с. 136.
47. **Ученическото самоуправление и училищната демокрация / INFOсвят.** Училищно образование и младеж. НАЦИД, 2016, 2, с.50.
48. **Филипова-Байрова, Мария, Симеон Бояджиев, Елена Машалова и Кирил Костов.** Речник на чуждите думи в българския език. Институт за български език, Българска академия на науките, С., 1982, с. 1015.

49. **Хехт, Яков.** Демократичното образование. Историята на едно начало. Издателство „Изток – Запад“, С., 2013.
50. **Аракчеева О. Е.** Развитие ученического самоуправления как фактор формирования социальной компетентности учащихся. / Интернет-журнал „Проблемы современного образования“, 2012, № 2, 106 – 114.
51. **Бараишкова Н. Б.** Ученическое самоуправление: от теории к практике. Омск, 2012. <https://nsportal.ru/shkola/klassnoe-rukovodstvo/library/2012/05/22/uchenicheskoe-samoupravlenie-ot-teorii-k-praktike>
52. **Организация ученического самоуправления.** Информационный сборник материалов по развитию системы ученического самоуправления в общеобразовательных учреждениях.
53. **Поносов Д.П., Красноборова Н.А.** Развитие демократического уклада школы. http://www.pravo.vuzlib.su/book_z2190_page_50.html
54. **Пруцманн Присцилла.** Дружный клас как маленькая планета. Издательство „Светлячок“, Санкт-Петербург, 1998, с. 143.
55. **Развитие лидерских качеств у старших школьников.** Курсовая работа. 2010. <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=472525>
56. **Школа ученического самоуправления:** досье. Сост. Н.Н. Беляева, Симферополь, 2015.
57. **100 Ideas for Your Student Council.** <http://www.catapultcamp.com/wp-content/uploads/2013/04/student-activity-ideas.pdf>
58. **Arnstein, Sherry.** A Ladder of Citizen Participation. In: Journal of American Planning Association, 1969, Vol. 35, No. 4.
59. **Gadotti, M.** Janusz Korczak as the pioneer of child’s rights. The Sixth International Janusz Korczak Conference. Israel. 1998.
60. **Ginsberg, Margery.** Invaluable Allies: Partnering with Parents for Student Success. Educational Horizons, v90 n3 p16 – 22 Feb – Mar 2012.
61. **Hart, Roger.** Children’s Participation: from Tokenism to Citizenship. UNICEF, Innocenti Essay N 4, 1992. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
62. **HAVE YOUR SAY!** Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life. Council of Europe Publishing.
63. **Lewowicki, T.** Janusz Korczak, Prospects: the quarterly review of comparative education. Paris, UNESCO: International Bureau of Education, vol. XXIV, no. 1/2, 1994.
64. **Mark Francis and Ray Lorenzo.** Seven Realms of Children’s Participation. Journal of Environmental Psychology, 2002, 22, 157 – 169.
65. **Piziali, P.** A Comparison of Janusz Korczak’s concept of the Right of the Child with those of Other Selected Child Advocates. George Washington University, dysertacija, 1981.
66. **Practice Standards in Child Participation.** International Save the Children Alliance, 2005.

67. **Skills for Health.** Skills-based health education including life skills: An important component of a Child-Friendly / Health-Promoting School.
68. **Student councils:** a Voice for Students. First published in 2002 by Department of Education and Science, https://www.education.ie/en/Schools-Colleges/Information/Post-Primary-School-Policies/student_council_voice.pdf
69. **Treseder, P.** Empowering Children and Young People Training Manual: Promoting Involvement in Decision-making. London, Save the Children, 1997.
70. **Valejeva, R.** Korczak Theory in the Context of the Humanistic Pedagogy. Cohen, A., S. Aden, & R. Yatziv (Eds.): Studies in the legacy of Janusz Korczak. Haifa, Israel, University of Haifa Publishing House, The Janusz Korczak Association in Israel, and Beit Lochamei Hagetaot.
71. **Wilcox, David.** The Guide to Effective Participation. <http://partnerships.org.uk/guide/>.
72. **Participation Models.** 2011. <http://studylib.net/doc/8265790/participation-models-demokratie-and-dialog#>.
73. **Асоциация Родители.** <https://www.roditeli.org> – 060818.
74. **В света на интернет.** Проект „Децата в паяжината на интернет“ на Движение за деца „Рицари на познанието“ с подкрепата на ДАЗД, ПРООН, МОН и Сдружение на общини „Толерантност“. <http://www.mckk.bia-bg.com/internet.htm> – 24.07.2018.
75. **Дружество на психолозите в Република България.** <https://bgpsychologists.wordpress.com/> – 060818.
76. **Държавна агенция за закрила на детето.** <https://sacp.government.bg/> – 060818.
77. **Информационен портал за неправителствените организации в България.** <https://www.ngobg.info/bg/search.html> – 060818.
78. **Министерство на образованието и науката.** <http://www.mon.bg/> – 060818.
79. **Мрежа на учителите новатори.** <http://teacher.bg/> – 060818.
80. **Съюз на работодателите в системата на народната просвета в България.** <https://www.srsnpb.com/> – 060818.
81. **Съюз на учениците в България.** <http://nusbg.weebly.com/> – 090418.
82. **Learning for Well-being:** A Policy Priority for Children and Young People in Europe. <http://14wbglossary.wufoo.com/forms/learning-for-wellbeing-7/>.

STUDENT SELF-MANAGEMENT*

A Guide. Who? What? Where? When? How? Why?

Keywords

Child participation, student self-management, partners in student self-management

In the first chapter the authors discuss the difference between child participation and student self-management, and the levels and basic standards of child participation.

The second chapter is devoted to all without whom student self-management would be impossible: students, teachers (class teacher, pedagogical counselor, pedagogical council), director, parents, local institutions, public and media, business and civil society structures.

The third chapter offers approaches, models, projects and programs for good student self-management, as well as tools for its evaluation.

The fourth chapter describes student self-management on individual class level, school level and beyond.

The fifth chapter contains sample activities for student self-management grouped in several main strands: 1. Educational, labor and organizational activities. 2. Cultural, information and creative activities. 3. Sports, health and recreation activities.

The sixth chapter reviews a range of international practices of student self-management supplemented by examples from Bulgaria.

The book contains a number of appendices, a glossary, bibliography, and a list of recommended literature on student self-management.

The authors of the Guide are Tanya Zhelyazkova-Teya, Doctor of Theory of Knowledge and Mariana Bancheva, psychologist.

The publication was commissioned by the Ministry of Education and Science of the Republic of Bulgaria upon the initiative of the Institute for Informal Innovations Foundation.

The Guide is intended for children, students and adults who are in some way related to student self-management.

**For the purposes of the present guide, the term student self-management refers to the process of managing non-formal and informal learning and student participation on school and community level.*

АВТОРСКИ ЕКИП

Таня Желязкова-Тея

Специалности от висшето образование – философия, български език, реторика. Доктор по теория на познанието. Допълнителна квалификация „икономист-мениджър“ – връзки с обществеността. Преминала е многобройни обучения за развитие на умения, включително от Съвета на Европа, Института за социални проучвания при университета „Джон Хопкинс“ (САЩ), BBC център, Ноу-хау фонда на Великобритания, Залцбургски семинар, РЭУ им. Г.В. Плеханова. Има професионален опит на ръководни позиции в държавния, частния и неправителствения сектор. Член на Съюза на учените в България, Съюза на българските журналисти и „Музикаутор“. Научен редактор на 19 книги и автор на 24 научни, 6 методически и 75 публицистични произведения. Научни интереси: разбиране и информално образование. Работи по втори докторат за информалното образование като част от социалната педагогика.

В Пътеводителя е обобщен уникален практически опит като възпитаник в продължение на 10 г. на Двореца на пионерите в София, директор на Националния дворец на децата в продължение на близо 4 години, член на Президиума на Европейската асоциация на институциите за свободното време на децата и младежите (ЕАІСУ) и участник в международни проекти за деца и младежи (Австрия, Естония, Латвия, Литва, Молдова, Русия, Украйна, Чехия, Франция), учредител и председател 15 г. на сдружение с идеална цел „Движение за деца „Рицари на познанието“, учредител и председател 8 г. на Настоятелството на фондация „Институт за информални иновации“, автор и ръководител на проекти и програми за свободното време на децата и учениците, учител експериментатор на деца от предучилищна възраст и ученици от начална училищна възраст, ръководител на ваканционни програми за ученици от I до XII клас, преподавател на студенти и възрастни, издател. Инициатор и координатор на проекта „Наръчник за ученическото самоуправление“ за създаване на този Пътеводител.

Мариана Банчева

Мариана Банчева е магистър по психология, учител по философия, психология, етика, естетика. Избира да работи за изграждането на организационна култура в училището и прилагането на цялостни училищни политики, свързани с развитието на учениците, учителите и училищната общност, като цяло.

Като възпитател, а след това и като училищен психолог, работи за създаване на училищни политики за организационно развитие и за училищна автономия, за изграждане на приятелска към детето образователна среда, интеграция на деца със специални образователни потребности, превенция на насилието, утвърждаване на здравословен начин на живот, включване на родителите, изграждане на партньорства с организации и институции извън училище.

От 2000 до 2010 година е главен експерт в Министерството на образованието и науката. Участва в разработване на стратегии и програми за прилагане на държавната политика, свързана с образованието, по отношение на: интеграцията на децата от етническите малцинства и децата със СОП; отпадането от училище; правата и закрилата на детето; прилагане на модели за развитие на училищни политики; квалификацията на учители; гражданското, здравното, интеркултурното и екологичното образование, образованието за развитие и глобалното образование; превенция на насилието и дискриминацията; развитието на лични и социални умения.

В периода 2010 – 2018 година първо е част от екипа на Националната мрежа за децата, а след това – на екипа на Института за прогресивно образование.

Била е координатор и сътрудник при провеждането на национални конференции, кръгли маси, дискусии, фокус-групи, работни срещи, общински форуми, реализирани в рамките на проекти, подкрепени от УНИЦЕФ, Програма ФАР, програма „Демократична мрежа“, фондация „Развитие на гражданското общество“, фондация „Отворено общество“, Демократичната комисия към Американското посолство, Charity Know How Found, Save the Children, UNAIDS, UNDP, СЗО, American Cancer Society и др.

Авторите очакват да споделите идеи и резултати от прилагането на предложените в това издание теми, свързани с ученическото самоуправление.

Отзиви и препоръки изпращайте в специалната поща: liuboritko@iii-bg.org!

Не пропускайте контакти за обратна връзка!

Настоящото издание е създадено по инициатива на фондация „Институт за информални иновации“ – некорпоративно юридическо лице за осъществяване на дейност в обществена полза, подпомагаща обществото, социалните и образователните дейности. Фондацията работи за повишаване на общия иновационен потенциал на обществото през XXI в., усъвършенстване на личността и съкращаване на пътя от креативното (информално) мислене през иновативната идея до практическата реализация на иновативни продукти и услуги. www.iii-bg.org

Министерство на образованието и науката
УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ
Пътеводител
Кой? Какво? Къде? Кога? Как? Защо?

Българска
Първо издание

Рецензенти: д-р Мая Падешка, д-р Бисерка Михалева

Стилист редактор: Анелия Врачева
Художник: Гергана Попиванова

Формат 70/100/16
Печатни коли 13,5

Предпечат: Национално издателство „Аз-буки“, www.azbuki.bg

eISBN 978-619-7065-25-1

УЧЕНИЧЕСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ.

Пътеводител.

Кой? Какво? Къде? Кога? Как? Защо?

Това издание е създадено по поръчка на
Министерството на образованието и науката
по инициатива на
Фондация „Институт за информални иновации“

Основната му цел е да покаже, че ученическото самоуправление може да бъде лесно и интересно, но само ако в него се включат със своите компетентности всички участници: учениците, учителите, родителите, училищното ръководство, бизнеса, общностите и институциите на местно ниво и структурите на гражданското общество.

Авторите предлагат кратки тематични статии, които могат да се използват като теоретична основа и практико-приложни модели за създаване и развитие на нови или усъвършенстване на вече съществуващи органи на ученическото самоуправление.

Структурата на изданието позволява то да бъде използвано изцяло или на части в зависимост от потребностите на всеки читател.

Пътеводителят е предназначен за всички деца, ученици и възрастни, които по някакъв начин имат отношение към ученическото самоуправление.